

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
ZDRAVOTNĚ SOCIÁLNÍ FAKULTA**

**ROLE RODIČŮ PŘI REALIZACI VOLNOČASOVÝCH AKTIVIT
DĚTÍ MLADŠÍHO ŠKOLNÍHO VĚKU**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí práce: doc. Ing. Lucie Kozlová, PhD.

Autor: Bc. Michaela Žikešová

5.5. 2008

THE ROLE OF PARENTS IN FREE TIME ACTIVITIES OF YOUNGER SCHOOL CHILDREN.

This work deals with the role of parents in free time activities of younger school children. There are many reasons why to help children organise their free time because all aspects as educational, health and social skill development should be fulfilled. Suitable free time activities prevent children from socially pathological phenomena.

There is no doubt that the society is interested in organising free time activities of children but only parents are really responsible for them. A family as a primary social group becomes an initial natural place of free time life and education. How children spend their free time depends mostly on their parents' lifestyle, attitudes, educational skills and time and financial conditions. Parents should balance their influence on organising free time activities of their children, neither interfere very much not let them be at all. To inspire and help them organise activities is the best way.

For my research I have chosen seven younger school children and their parents of different background. The research was focused on children's activities and institutions offering free time activities while mainly social factors as family background and educational style were taken into consideration. The methods and techniques used for collecting data were observation in families, semi-guided interviews and questionnaires.

At the beginning there were the aims stated. I used literature available and actual internet sources. As the sample was small the data acquired in the research cannot be generalised. I have specified hypotheses at the end of my work and also suggested possible solution. The research can be helpful to those who are interested in this problematics such as parents, teachers and educators.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Role rodičů při realizaci volnočasových aktivit dětí mladšího školního věku“ vypracovala samostatně a použila jen pramenů, které cituji a uvádím v příložené bibliografii.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č.111/1998 Sb. V platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích 5.května

podpis studenta

Poděkování

Mé poděkování patří především doc. Ing. Lucii Kozlové, PhD. za čas a praktické připomínky, který věnovala mé práci.

OBSAH

ÚVOD	8
1. SOUČASNÝ STAV	10
1.1. Rodina	10
1.1.1. Definice rodiny	10
1.1.2. Rodina jako systém	10
1.1.3. Charakteristika současné rodiny	12
1.1.4. Funkce rodiny	15
1.1.5. Základní psychické potřeby dětí	16
1.2. Výchova	19
1.2.1. Definice výchovy	19
1.2.2. Funkce výchovy	19
1.2.3. Rodinná výchova	20
1.2.4. Výchovné styly	21
1.2.5. Role rodičů	23
1.2.6. Vliv rodičů na aktivity volného času dětí	26
1.2.7. Role prarodičů	27
1.2.8. Role vrstevnické skupiny	28
1.3. Mladší školní věk	30
1.3.1. Definice mladšího školního věku	30
1.3.2. Vývoj mladšího školního věku	32
1.4. Volný čas	40
1.4.1. Definice pojmu volný čas	42
1.4.2. Terminologie problematiky výchovy ve volném čase	42

1.4.3.	Funkce výchovy ve volném čase	44
1.5.	Klasifikace volného času dětí	48
1.5.1.	Odpočinkové a rekreační činnosti	48
1.5.2.	Zájmové činnosti	50
1.5.3.	Sebeobslužné a veřejně prospěšné činnosti	52
1.5.4.	Příprava na vyučování ve volném čase	52
1.6.	Instituce pro výchovu ve volném čase	52
1.6.1.	Školní družiny a školní kluby	53
1.6.2.	Střediska pro volný čas dětí a mládeže	54
1.6.3.	Domovy mládeže	55
1.6.4.	Dětské domovy	55
1.6.5.	Sdružení dětí a mládeže ve volném čase	55
1.6.6.	Další subjekty volnočasových aktivit dětí a mládeže	56
2.	Cíl práce	58
2.1.	Hlavní cíle	58
2.2.	Dílčí cíle	58
3.	Metodika	59
3.1.	Charakteristika metod a technika sběru dat	59
3.1.1.	Pozorování	59
3.1.2.	Polořízený rozhovor	60
3.2.	Charakteristika zkoumaného souboru	61
4.	Výsledky	62
4.1.	Případové studie	62
4.1.1.	Denis	62
4.1.2.	Anna	65

4.1.3.	Alena	69
4.1.4.	Petr	73
4.1.5.	Michal	78
4.1.6.	Adam	82
4.1.7.	Antonie	87
4.2.	Shrnutí	91
5.	Diskuse	102
6.	Závěr	112
7.	Seznam použitých zdrojů	114
8.	Klíčová slova	120
9.	Přílohy	121

ÚVOD

V diplomové práci se zabývám rolí rodičů při realizaci volnočasových aktivit dětí mladšího školního věku. Tato problematika mne oslovila z několika důvodů.

Uvědomuji si význam mladé generace jakožto důležitého činitele vývoje společnosti. Ta je závislá na výchově a socializaci, kde svoji úlohu hraje celé spektrum činitelů. Děti se věnují rodiče, širší rodina, výchovné a vzdělávací instituce - školy, instituce volného času. Nesmíme však zapomenout na vliv vrstevnické skupiny, komunity ve smyslu blízkého prostředí- sousedství i na vliv masmédií.

Jako nejdůležitější se jeví vliv nejužší rodiny, která skýtá základ, který ovlivňuje člověka po celý život. Tak roste její význam, jakožto poskytovatele informací vedoucích k vytvoření individuálního životního stylu.

Jednou z oblastí, která se významným způsobem podílí na životním způsobu člověka jsou volnočasové aktivity. Současná společnost je velice náročná na kompetence každého jedince, klade na něj nebývale vysoké požadavky. Je důležité obstát v zaměstnání, být společensky úspěšný. A tak se celoživotně vzděláváme, učíme různým dovednostem, např. jazykům, počítačové gramotnosti, je třeba být dostatečně asertivní, dokázat se prosadit, obhájit své názory, být dostatečně samostatný, poradit si s grafy, tabulkami, získávat informace, kriticky uvažovat, také být schopen naslouchat, řešit konflikty, kooperovat a ještě mnoho dalšího. Avšak aby člověk byl schopen dostat všem požadavkům a rovněž vlastním cílům a následně se pak cítit spokojeně, je nutné si umět odpočinout, relaxovat, obnovovat své síly, zkrátka vypnout.

U dětí a mládeže je náplň volného času významná rovněž z hlediska prevence sociální i zdravotní. Jak jsem již uvedla, dnešní náročný životní styl vyžaduje zvládnutí velkého množství aktivit. Aby jim bylo možno dostat, je třeba mít dostatečnou časovou kapacitu. Den má však stále „pouze“ 24 hodin. Východiskem z této situace je schopnost dobře organizovat svůj čas, své aktivity, důležité je vybrat si správně své priority. A protože výchova dětí by měla stát na prvních pozicích tohoto pomyslného žebříčku, je třeba zabývat se a organizovat tuto sféru. Řešením v oblasti volného času dětí se nabízí vhodně zvolená aktivita, která se stává účinnou zbraní proti mnoha současným

problémům, proti vzniku úrazů, když jsou děti bez dozoru i proti různým sociálně patologickým jevům (poruchám chování - šikane, záškoláctví, zneužívání alkoholu, drog, tabakismu, gamblerství).

Vývojová etapa mladšího školního věku se stala předmětem mé práce z důvodu zásadního významu v životě každého jedince ve smyslu utváření si vlastního pohledu na svět, a následně utváření si vlastního životního stylu. Vstupem do školy se běh událostí v životě dětí podstatně mění, na děti je kladeno mnoho nových požadavků. Děti, jež si většinu dne „jen“ hrály, musí nyní čelit školním povinnostem, přípravě na vyučování, novému sociálnímu prostředí ve škole. Některé děti navštěvují či začínají navštěvovat různé mimoškolní aktivity. Někdy rády, protože tyto aktivity jsou již dávno součástí životního stylu jejich rodiny, jindy proto, že rodiče více či méně moudře se snaží poskytnout dětem lepší obsah volných chvil než nudu. Jindy mohou být rodiče například vedeni touhou mít ze svého dítěte úspěšnou, známou osobnost, ze syna skvělého a bohatého sportovce či ze své dcery talentovanou a obdivovanou umělkyni.

Také ale nemohu opomenout a nezdůraznit hledisko úspěšného začlenění se do širšího sociálního prostředí. Vždyť právě vrstevnická skupina je každému dítěti cennou společností, rádcem i oporou v průběhu dospívání, v době, kdy se snaží lépe orientovat na poli lidského společenství. Mnoho z nás má jistě z dětství svého „nejlepšího přítele“ či na dobu „budeš můj nejlepší kamarád“ s potěšením vzpomíná. V souvislosti s tím se rodiče zajímají o to, jak a také s kým jejich ratolest tráví své volné chvíle, jakým způsobem zde působit.

Ale není a neměla by to být jen starost samotných rodičů, ač samozřejmě na nich spočívá největší zodpovědnost. Zapojit by se měla celá společnost, především v podobě vyučujících, vychovatelů i sociálních pracovníků, kteří by se měli orientovat v nabídce volnočasových aktivit pro děti a mládež svého regionu, měli by být rodičům nápomocni poradenstvím i vlastní službou.

1. SOUČASNÝ STAV

1.1. Rodina

1.1.1. Definice rodiny

Definovat pojem rodina lze jen obtížně ,odborníci z různých společenských oborů ji budou definovat jinak, z různých hledisek. Avšak rodina je vždy charakterizována rodičovskými osobami a dětmi, má nejrůznější funkce, které musí plnit, vztahují se na ni různá právní ustanovení, funguje zde určitá životní pospolitost (35).

Z komplexnějšího pohledu můžeme vymezit rodinu jako takový systémový celek, který je schopný reprodukce svých základních podmínek, tedy jako společenský subsystém, který zabezpečuje primárně individuální i celospolečenské zájmy a potřeby. Moderní rodina, tvořená dvěma rodiči a dětmi (dvougenerační), bývá sociology nazývaná také rodinou nukleární. Pokud do ní zahrneme další blízké příbuzné (prarodiče, strýce, tety apod.) je označována jako rodina rozšířená. Prostor pro odlišení typu rodiny, ve které jedinec vyrůstá jako dítě a kterou později sám zakládá, je vymezen pojmy rodina orientační a prokreační (či jinak reprodukční). Dále rodina může být úplná či neúplná. Z hlediska plnění funkcí rodiny pak funkční (rodina plní všechny své funkce), afunkční (zde někdy dochází k poruchám v plnění jedné či více funkcí, ale vážněji není poškozen život rodiny, není narušen vývoj dítěte) a disfunkční (dochází k vážným poruchám, vnitřnímu rozkladu rodiny, zásadně je narušován socializační proces dítěte) (31).

1.1.2. Rodina jako systém

Rodina jako systém (mikrosystém) je tedy zapojena do širšího společenského systému (makrosystému), k němuž patří příbuzenstvo, sousedé, přátelé a všichni ostatní, kdo rodinu obklopují a jsou s ní ve styku. Nutně ji ovlivňují a sami jsou stykem s ní

ovlivňování. Rodině pomáhají, ulevují, chrání ji, ale někdy ji také tísní, ruší i zatěžují svými nároky. Rodina je rovněž zapojena ještě do dalšího širšího systému sociálních vztahů, který ji obklopuje zvnějšku (ekosystém) a představují ho takové instituce jako zaměstnavatel, škola, jesle, služby, poradny, orgány péče o dítě, soudy apod. Současně s tímto ekosystémem je rodina obklopena ještě širším okruhem společenských institucí (makrosystémem), které jsou naprosto neosobní a mají celospolečenský dosah. Patří sem společenské normy a postoje, obecně uznávané hodnoty, zákony a předpisy, výchovné praktiky, ale i předsudky, pověry a společenské mýty.

Navíc je nutné počítat s tím, že každá rodina prochází neustálými změnami. Ty jsou v podstatě dvojího druhu: kontinuální a diskontinuální. Oboje přináší systému jiné druhy zátěže a komplikace a uvádějí v činnost adaptační mechanismy.

Kontinuální změny jsou pozvolné. Jsou dány vývojem rodiny - dospíváním, stárnutím jednotlivých členů i stárnutím systému jako celku (35). Vznikají vývojem v rodinách s malým dítětem, předškolákem, školním dítětem, s dítětem adolescentem, či s dítětem, které se osamostatnilo a zakládá rodinu vlastní (syndrom opuštěného hnízda), atd. (37).

Diskontinuální změny jsou víceméně náhlé a jejich nositeli jsou tzv. události. Po nich již nemůže být rodina tím, čím byla před nimi. Mohou to být např. narození dítěte, rozvod rodičů, nový sňatek jednoho z nich. Je to nějaká událost, která překračuje hranice obvyklosti (35). Mnohdy je nazývána termínem „kritická událost“, aby se zdůraznila potřeba na straně postiženého systému (rodiny) vyvinout zvláštní adaptační úsilí. A to proto, že kritické události v životě přináší určité nároky, zátěže, stresy, jejichž zvládnutí či překonání vyžaduje schopnost obrany postiženého systému. Vyžaduje však i ovládnutí patřičných adaptačních strategií a mechanismů, pokud má být výsledek dostatečný, přičemž záleží ještě na řadě dalších činitelů, např. materiálních, sociálních a osobních. Může dojít i ke kumulaci kritických událostí a následných stresů, a to náhodně, nebo i z podstaty samotných událostí, kdy jedna je víceméně zákonitě příčinou druhé (37).

1.1.3. Charakteristika současné rodiny

Tvář současné rodiny poznamenala celá řada důležitých momentů a skutečností. Mnoho funkcí rodiny převzaly jiné sociální instituce.

Prodlužuje se délka života a tím i trvání rodiny po odchodu dětí z orientační rodiny. Taktéž delší časový úsek žijí děti s rodiči ve společné domácnosti. Dochází tak k nárůstu socializačního dosahu mladé generace na starší příslušníky rodiny. K proměnám dochází také v organizaci rodinného cyklu. Vlivem rozvoje antikoncepce a plánovaného rodičovství ubývá nechtěného těhotenství, přičemž postoje k umělému přerušování těhotenství jsou velmi liberální. Rodiči se stávají lidé ve vyšším věku, děti se začínají rodit teprve po určité době trvání manželství nebo partnerského soužití. Prarodiči se tak stávají stále starší osoby, které jsou však díky změnám v důchodovém systému často ještě v pracovním procesu (31).

Významnou změnou, která má civilizační rozměr, je změna vztahu rodič- dítě. Akceptování autonomie osobnosti dítěte přineslo zásadní změnu paradigmatu výchovy, v níž se přesunulo těžiště socializace s oblasti adaptace na sociální řád do oblasti rozvoje individuálních schopností dítěte. Cílem výchovy není pouze adaptovaný jedinec, ale úspěšný a nezávislý jedinec. To přineslo vedle zřejmých pozitiv také vyšší nároky na výchovnou angažovanost rodičů, z čehož vyplývá potřeba úspěšně řešit problém slučitelnosti rodinných a profesních rolí. Vedle toho musí rodiče čelit řadě konkurenčních vlivů, zprostředkovaných zejména médii, které se projevují nejvíce prudkým nárůstem vrstevnických skupin. Nezanedbatelný vliv mají i poměrně vysoké finanční náklady na výchovu, která je zaměřena na všestranný rozvoj dítěte. Hlavně pro vysoce vzdělané rodiče představuje dilema investic do vlastní či budoucí dětské kariéry velký rozpor. Je nutné uvažovat v pojmech „hodnota ušlých příležitostí“. Výsledkem je pak menší počet dětí v rodinách (61).

Zvyšují se nároky na čas rodičů strávený v pracovním procesu, v důsledku toho se zkracuje čas věnovaný dětem a ostatním členům rodiny, což neblaze působí zejména na malé děti. Vystává také problém způsobu jeho trávení, problém „kvality času“. Přibývá dvoukariérových manželství v důsledku vzdělanosti, kvalifikovanosti a tím i

zaměstnanosti žen. Spolu s těmito faktory působí ještě celá řada dalších, kupř. demokratizace, desintegrace rodinného života, důsledky urbanizace spolu s bytovou problematikou, otázky proměn životního způsobu a jiné **(31)**. Ukázkou toho je například skutečnost, že tradiční pojítka rodiny ztrácí na významu. Generace si stále méně předávají dědičné tituly a privilegia, majetek v podobě polí, luk, domů, továren a jiných podniků, jak tomu bývalo v době agrární a industriální **(38)**.

Zatím má rodina založená na manželství dominantní formu rodinného uspořádání. Dá se však předpokládat, že bude stále častěji doplňovaná konglomerátem různých druhů rodinných soužití s volným pohybem **(31)**.

Úplné rodiny

Podle výsledků Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2001 žije v úplných rodinách 71% všech obyvatel České republiky – takřka 7 300 tisíc osob, z toho 1 831 tisíc závislých dětí. Úplné rodiny nadále zůstávají převažujícím typem domácností v ČR; v posledním desetiletí však došlo k jejich nejvyššímu poklesu za posledních čtyřicet let – o téměř 180 tisíc ve srovnání s rokem 1991. Počet úplných rodin se závislými dětmi se ve srovnání s rokem 1991 snížil ještě markantněji – o 305 tisíc. Úplné rodiny čítající dvě děti zůstávají i přes jejich pokles nejčastějším typem rodiny s dětmi v ČR. Převážná většina úplných rodin je tvořena nejužší rodinou bez dalších osob **(71)**.

Faktická manželství

Oblast zakládání rodiny ztrácí svoji ritualizovanou podobu. Legalizace partnerského soužití není nutnou podmínkou rodinného života, zvyšuje se podíl nesezdaných partnerství **(31)**. Nesezdané soužití (soužití ženy a muže bez uzavření sňatku) je Českým statistickým úřadem označováno za tzv. faktické manželství. Při sčítání v roce 1991 bylo celkem sečteno 84 934 nesezdaných párů. V roce 2001 jejich počet vzrostl na 125 269. Tyto údaje jsou však podhodnoceny především vzhledem k tomu, že sčítání zachycuje data pouze těch párů, kde mají oba partneři společné trvalé bydliště **(61)**. V rámci rodiny se totiž v postmoderním uspořádání projevuje výraznější zaměření na vztahy. Vztahy ale nemají samy o sobě hodnotu, ta vyplývá hlavně

z uspokojení, jež mají poskytnout každému členu rodiny. Jedinci svou víru a hodnotu autonomie vyjadřují různými způsoby. Jedním z nich je kritika dělby práce mezi pohlavími a druhým je odmítání manželství jako instituce. Manželství se totiž stává neatraktivním, pokud je chápáno jako uzavření se do předem definovaných rolí **(60)**.

Neúplné rodiny

Snižuje se však i stabilita rodiny. V posledních desetiletích z řady objektivních (emancipační proces, nárůst ateizmu) i subjektivních důvodů (manželství je zakládáno hlavně na emotivní bázi) dochází k nárůstu rozvodovosti **(31)**. Pojem neúplná rodina je chápán jako synonymum pro rodiny, ve kterých žije osamělý rodič s dítětem (dětmi) nebo osamělý prarodič s vnoučetem (vnoučaty). Osamělost zde je chápána tak, že neexistuje druhý partner rodiče (prarodiče) **(59)**.

V letech 1991 – 2001 došlo k nejvyššímu růstu počtu i podílu neúplných rodin v posledních čtyřech desetiletích. Ve srovnání s rokem 1991 je jich více o 142 tisíc, z toho o 89 tisíc narostl počet neúplných rodin se závislými dětmi. V neúplných rodinách žije téměř 1,5 milionu osob, z toho 488 tisíc závislých dětí. V čele těchto rodin je v 85% případů žena. Rozvedená žena s dětmi zůstává nejčtenějším případem neúplné rodiny. Počet mužů samostatně pečujících o nezaopatřené děti se zvýšil z 30 tisíc v roce 1991 na 43 tisíc v roce 2001 **(71)**.

Jednočlenné domácnosti

Mění se struktura rodiny, klesá počet dětí a současně se omezuje soužití více než dvou generací. Narůstá počet jednočlenných domácností **(31)**. Domácnosti jednotlivců tvoří bezmála třetinu všech rodin a domácností v České republice. Od roku 1991 se jejich počet zvýšil o 187 tisíc. Žije v nich více než 12 % všech obyvatel ČR. Nadpoloviční většinu domácností jednotlivců tvoří ženy - 55,6 % (v roce 1991 to bylo 61,3%). U žen výrazně převažují ovdovělé ženy a ženy ve vyšších věkových skupinách. U mužů se jedná převážně o svobodné muže (následují rozvedení) v nižších věkových skupinách **(71)**. Ve věku mladším 30 let muže i ženy se notně zvýšilo zastoupení svobodných v celkovém počtu domácností jednotlivců (68 %) při poklesu podílu osob

ženatých/vdaných (61). Skoro polovinu všech těchto domácností však tvoří nepracující důchodci (71).

1.1.4. Funkce rodiny

Rodina ve svém souhrnu zajišťuje mnoho činností - zabezpečuje své členy hmotně, pečuje o jejich zdraví, výživu, kulturní návyky, vytváří specifické socializační a výchovné prostředí pro děti, předává jim kulturní dědictví, vštěpuje jim morální postoje, ovlivňuje je, usměrňuje, chrání a podporuje.

Rodina plní také i některé role ve vztahu ke společnosti. A to na prvním místě reprodukci obyvatelstva ve smyslu biologickém i kulturním (31). Ovšem již tento výčet požadavků svědčí o nesmírných nárocích, které jsou na rodinu kladeny. Je otázkou, nakolik může rodina za „normálních podmínek“ těmto požadavkům dostát, je potřeba se zamyslet nad existencí faktorů, které jejich plnění omezují nebo ohrožují, protože neplnění uvedených funkcí má pro socializaci jedinců vážné důsledky. Tudíž má dopady i pro biologickou, sociální a kulturní reprodukci společnosti (14). Zájem společnosti na jejím hladkém fungování je vyjádřen i tím, že se základní vztahy institucionalizují. Rodinný život je i v současnosti v rámci proměny dané historickým kontextem předkládán jako uznávaná hodnota. Jeho prostřednictvím je vykonáván jistý tlak na jednotlivé členy formou zákonných norem. To se týká hlavně manželství jako institucionálního základu rodiny, ovšem také volných forem soužití, rodiny jako celku, práv dítěte atd. (7).

Mezi základní funkce rodiny patří:

1. *biologicko reprodukční funkce*

Zajišťuje plození potomstva, uspokojování sexuálních potřeb.

2. *ekonomická funkce*

Vymezuje rodinu jakožto výrobní jednotku, rodina jako celek je také významným spotřebitelem. Dává prostor pro uplatňování různých strategií jednotlivých členů v rámci společného hospodaření, kdy se chová jako autonomní systém s prvky solidarity

(7). Není však bezprostředně závislá na přítomnosti dětí, může být z velké části zajišťována jinými sociálními institucemi (61). Ekonomická funkce manželství, rodiny tím však nepozbyla úplně na svém významu, protože rodina je stále spotřební hospodářskou jednotkou, která poskytuje základní hmotné zabezpečení svým členům, zejména dětem a starším členům rodiny. Všichni členové rodiny mají povinnost vzájemně si pomáhat, také mají povinnost pečovat o zvýšení hmotné a kulturní úrovně rodiny (20).

3. *socializační a akulturační funkce*

Zabezpečuje výchovu dětí, předávání kulturních hodnot, vzdělávání, formování životního stylu (7). Čili jde o přípravu dítěte na budoucí profesní a sociální funkce ve společnosti. Výchovná funkce rodiny je tak podstatná, že její plná náhrada jinou institucionální formou nese vždy riziko ohrožení zdravého vývoje dítěte (61).

4. *emocionální funkce*

Zde jde o uspokojování citových potřeb, o vědomí jistoty, uznání a poskytování vzájemné podpory (7). Setkáváme se s ní také jako s funkcí regenerační a podpůrnou. Zahrnuje veškerou vzájemnou emocionální podporu jednotlivých členů rodiny, souvisí však i s případnou finanční či hmotnou pomocí. Emocionálně - stabilizační funkce je stále více centrální úlohou fungování rodiny, oproti případné finanční a hmotné pomoci, kterou od 19. století stále více přejímá stát (61).

1.1.5. Základní psychické potřeby dětí

I když rodina není zdaleka jedinou výchovnou institucí formující osobnost dítěte, má za předpokladu normálního fungování jedinečné a výsadní postavení právě v uspokojování jeho základních psychických potřeb (35). S tím souvisí i pojem rodičovská zodpovědnost. Je to právní institut, který je definován jako souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě. Zahrnuje především péči o jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, dále při zastupování dítěte při správě jeho jmění. Při výkonu práv a povinností jsou rodiče povinni důsledně chránit zájmy dítěte, řídit jeho jednání a vykonávat nad ním dohled odpovídající stupni jeho vývoje (72).

Soužitím s dítětem jsou uspokojovány i základní psychické potřeby jeho rodičů a ostatních rodinných vychovatelů. Mezi psychické potřeby rodiče, jež jsou naplňovány dítětem patří např. možnost získat množství podnětů a zkušeností, které by jinak nebylo možno získat. Dává pocit jistoty v citovém přilnutí dítěte k nim, dává vědomí vlastní společenské hodnoty a užitečnosti. V neposlední řadě přináší do života nové výhledy, otvírá před nimi budoucnost, umožňuje jim, aby v něm překročili svůj osobní čas.

O rodinném soužití můžeme tedy mluvit tam, kde dítě uspokojuje psychické potřeby rodičů a rodiče (nemusí jít o biologické rodiče) uspokojují potřeby dítěte (35).

Základní potřeby dětí dle Matějčka jsou:

1. *Potřeba určitého množství, kvality a proměnlivosti vnějších podnětů.*

Tyto podněty umožňují organismu, aby se „naladil“ na žádoucí úroveň aktivity tak, aby se jedinec nenudil a ani nebyl podněty přetěžován.

2. *Potřeba určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech.*

Říká se tomu „smysluplný svět“. Naplnění této potřeby umožňuje, aby se z podnětů, které vnímáme pomocí našich smyslů, staly zkušenosti, poznatky a pracovní strategie. Pokud bychom totiž veškeré dění ve svém okolí chápali jen jako náhodné, vznikl by z toho chaos a ničemu bychom se nemohli naučit. Proto jde o základní potřebu umožňující učení.

3. *Potřeba prvotních citových a sociálních vztahů, tj. vztahů k osobám prvotních vychovatelů.*

Kvalitní uspokojení této potřeby přináší dítěti pocit životní jistoty a je podmínkou pro žádoucí uspořádání jeho osobnosti. Prvním takovým vztahem je vztah matky a dítěte. Tam, kde je matka na přijetí dítěte vnitřně připravena, kde je dobře vybavena mateřskými instinkty a mateřskými postoji, je dokonalá interakce matky s dítětem. Předpoklady pro toto se vytvářejí po celý předchozí život, nejen v průběhu těhotenství a porodu. Jestliže však matka takto disponovaná není a svému dítěti dobře nerozumí, synchronizace akcí a reakcí nefunguje, vzniká zmatek a napětí, nedaří se ani výchova. Mnoho výzkumů však potvrdilo, že muži jsou vůči malému dítěti vybaveni stejnými mechanismy jako ženy (staví se k dítěti stejným způsobem, dotýkají se ho

stejným způsobem, dívají se na ně ze stejné vzdálenosti, mluví na ně vyšším hlasem atd.). Při vši specifičnosti mužského přístupu, mají muži také instinktivní výbavu k ochraně lidského potomstva. Tedy příslušnost k ženskému pohlaví automaticky neznamena mateřskou kvalifikaci a naopak příslušnost k mužskému pohlaví neznamena mateřskou diskvalifikaci (33).

Rodiče jsou samozřejmým zdrojem emoční opory. Dítě školního věku si představuje, že tomu tak bude navždy, rozhodně by to považovalo za nejlepší řešení. V tom je jeho jistota, kterou mu soužití s rodiči přineslo, která je základem pro rozvoj dětské osobnosti. Demonstrována závislost se v tomto věku však projevuje tehdy, pokud se jedná o stav nouze, který dítě samo nedokáže zvládnout. V této samozřejmosti je zakotvena i spolehlivost všech norem a hodnot, podle nichž rodina žije (67).

4. *Potřeba identity, tj. společenského uplatnění společenské hodnoty.*

Z kvalitního uspokojení této potřeby vychází zdravé vědomí vlastního já. To je dále podmínkou pro to, aby si člověk mohl na své vývojové dráze osvojit užitečné společenské role a stanovit si hodnotné cíle pro svá snažení.

5. *Potřeba otevřené budoucnosti neboli životní perspektivy.*

Její uspokojení poskytuje lidskému bytí časový prostor, což znamená rozpětí mezi otevřeností a uzavřeností osudu, mezi nadějí a beznadějí, mezi životním rozletem a zoufalstvím.

Na druhou stranu nelze opomenout aspekt minulosti, vlastních kořenů. Důležité jsou zejména pozitivní vzpomínky např. drobnosti jen tak mimochodem a příležitostně pronesené, které se stávají velmi vydatným činitelem v budování pozitivní identity dítěte (33).

1.2. Výchova

1.2.1. Definice výchovy

Sociální pedagogika vymezuje výchovu jako regulování, záměrné a cílené vstupování do celoživotního procesu zespolčenšťování jedince, probíhající v konkrétním společenském prostředí. Toto prostředí je charakterizováno čtyřmi základními složkami života celé společnosti, které jsou v jednotě. Jsou to složky hodnotově normativní, tvořené především sociálními hodnotami, normami, přesvědčením a ideologiemi, složky mezilidských vztahů, obsahující hlavně sociální interakce, komunikaci, dále složky rezultativní, tvořené materiálními, duchovními a organizačními produkty. Čtvrtou částí jsou složky osobnostní, které čítají vliv individuálních subjektů společensko kulturního systému, které tento systém aktualizují, uchovávají, rozvíjejí či překonávají, realizují tak sebe sama.

Výchova tedy neprobíhá ve vzduchoprázdnu, musí vycházet z daných podmínek konkrétní společnosti (31). Naproti tomu ani objekt výchovy - dítě , nepřichází na svět jako nepopsaný list. Má již předem geneticky zakotvené některé charakteristické znaky osobnosti jako jedinečné bytosti (52).

Výchova je aktivita životem podmíněná a život podmiňující. Nepochybně je to proces, který se podílí na utváření celé osobnosti a tím pádem i na spoluutváření celé společnosti.

1.2.2. Funkce výchovy

Úlohou výchovy z hlediska společnosti je celková kultivace nejen jedince, ale i společnosti jakožto celku.

Zajišťuje kontinuitu vývoje společnosti, obohacuje kulturu prostřednictvím výchovně vzdělávacího procesu. Jde v podstatě o přenos, tzv. translačně- transformační funkci. Dalším úkolem výchovy je ovlivňovat a zasahovat do komunikace a kooperace (komunikačně - kooperativní funkce) v systému mezilidských vazeb, usnadňovat je,

přispívat k jejich kvalitě a to i zpětným působením. V rámci socializační funkce výchova modifikuje, prohlubuje a posunuje kvalitativní rovinu socializačního procesu. Kultivační úloha je plněna zejména v procesu vzdělávání člověka. Zde dochází k přijímání, zhodnocování, přepracování všech informací a k vytváření všech předpokladů pro jejich přenos do praxe. Ekonomicko - kvalifikační funkce výchovy spočívá ve vytváření předpokladů pro další rozvoj hospodářství. A to v podobě přípravy kvalifikovaných pracovních sil (31).

Výchova však by neměla mít poslání ovládnout, řídit dítě tak, aby se za všech okolností chovalo správně. Takový cíl by nakonec ani nebyl dosažitelný. Naopak je kladen důraz na spolupráci dítěte tak, aby se naučilo samostatně a zodpovědně se rozhodovat ze své svobodné vůle. A pokud se to mají naučit, musí se také nejprve naučit sebeovládání a sebekázně (55). Dle Matějčka se odpovědnost může vztahovat jednak vůči sobě (rovina osobní), také vůči druhému a druhým (sociální a společenská rovina), jednak vůči autoritě, která nás přesahuje (duchovní rovina). Sobectví však v konečném důsledku odpovědnému chování zabraňuje (34).

1.2.3. Rodinná výchova

Pro rodinu je typický interakční model výchovy, který předpokládá vzájemné působení vychovávaného a vychovatele. (Dospělý vychovatel je také výchovně ovlivňován svým dítětem.) To se projevuje především směnou citových podnětů a citového zaujetí všech zúčastněných. Rodinný vychovatel nemůže být jen chladným pozorovatelem chování dítěte a uživatelem výchovných metod. Každý projev dítěte se ho osobně dotýká, dochází tak i k jistému citovému napětí (starost, zklamání, rezignace, smutek, výčitky). Tak se stává princip rodinného soužití něčím víc než je výchovná technologie. V rodině se dávají odměny bez zásluhy a odpouští se bez odčinění. Lidé, kteří spolu žijí, si mají tendenci dělat radost jeden druhému, projevovat svůj kladný citový vztah. Radost má pak nejen obdarovaný, ale rovněž i ten, kdo dává. Je to neodmyslitelná charakteristika rodiny a zřejmě v ní je i její hlavní síla (35). Právě zde si největší měrou osvojujeme důležité prosociální chování, pevnou vůli, poctivost,

trpělivost, vzájemnost a ochotu pomáhat, zatímco výchova školských zařízení podporuje především kognitivní schopnosti, výkon, schopnost se prosadit, přizpůsobit se (13). Samozřejmě je nutné si uvědomit, že názor, že škola jen vzdělává a rodina jen vychovává, se považuje za překonaný a scestný (27).

Ve výchově existují dvě obecná a na první pohled protichůdná pravidla, která je důležité sledovat. Za prvé: pravidlo musí být dostatečně pevné na to, aby se vytvořila vnitřní hranice. Rodič by měl být důsledný, neústupný, stabilní ve svých požadavcích na dítě a ve svých úvahách a pochybnostech „tajemný“. Není třeba se vždy s dítětem domlouvat na pravidlech, na trestu, naopak pro utvoření hranice je často jednostrannost rozhodnutí klíčová. Za druhé je ale potřeba, aby dítě mělo možnost zakusit pocit vítězství ve vztahu k rodiči samotnému a také k pravidlu. Například uznáním vlastní chyby, polevením v nárocích na disciplínu či „zapomenutím“ na trest. Předchází se tím nebezpečí, že si dítě bude hledat takový prožitek v úniku nebo agresi (16).

1.2.4. Výchovné styly

Důležitým činitelem úspěšného vývoje dítěte jsou vhodné styly výchovy v rodině. Rodinný styl výchovy je označován jako celkový způsob výchovného působení, který je dlouhodobě charakteristický pro konkrétní rodinu. Vyjadřuje její osobitost výchovného vlivu (74). Je ale bezesporu důležité poznamenat, že výchovné styly se v čisté formě vyskytují zřídka. Rodiče v jedné a téže rodině navíc mohou své přístupy teprve hledat nebo obměňovat v reakci na psychologické či sociální zranění dítěte či v důsledku jiných událostí poznamenávajících vývoj rodiny jako takové (14).

Jako nejvhodnější se ukázala kombinace rodičovské lásky a disciplíny, která funguje jako výzva a opora, propojení individuální citové vazby s tolerancí k individualitě a vývojově přiměřenému odpoutávání (67).

Pozitivní výchovné styly jsou upřednostňovány pro svůj charakteristický důraz na možnosti rozvoje dítěte, zdůrazňováním životní perspektivy, hodnot lidských vztahů, upevňováním a rozvíjením zdravého sebevědomí, podporováním kreativního myšlení

a jednání, vzájemným přesvědčením o povinnostech a odpovědnosti rodiny vůči dítěti a naopak, dítěte vůči rodině (74).

Matějček z hlediska nesprávných nebo problematických postojů k dítěti rozděluje výchovu rodičů do dvou velkých skupin. Do první skupiny, označovanou jako liberální, spadají takové postoje jako je zavrhování dítěte, lhostejnost k němu, zanedbávající výchova apod. Do druhé skupiny autoritativních postojů řadí naopak výchovu rozmazlující, hyperprotektivní, perfekcionistickou, protekční apod. (36).

Pro přehlednost můžeme rozdělení výchovných stylů stratifikovat blíže do 4 skupin:

1. Nedůsledná (shovívavá) výchova, která od dětí vyžaduje málo a orientuje se na dítě. Dítě bývá pozitivně naladěné, ale nezralé, neovládá své impulsy, postrádá přiměřenou společenskou odpovědnost, někdy může mít i sklon k agresivitě (39). Ta pramení právě s nevyjasněných hranic, je projevem vlastní nejistoty (74). Rodičovská nedůslednost může být pro dítě zdrojem frustrace životní potřeby jistoty dítěte, která může mít neblahé následky v jeho sociální adaptaci (39).

2. Výchova protektivní (příliš úzkostná) se vyznačuje ochranným postojem rodičů. Rodiče dítě neurotizují neustálým omezováním jeho aktivity a hlídáním jeho zdravotního stavu. Většinou rodiče na dítěti až nezdravě lpí, zejména ze strachu, aby si neublížilo: ochraňují je, brání mu v činnostech a někdy v kontaktu s dětmi. Dítě se dostává do stavu permanentní frustrace základní psychické potřeby aktivity, volnosti a poznávání získávané vlastní iniciativou. Tuto situaci se pak dítě snaží překonat např. aktivním protestem, agresivním chováním, snahou kompenzovat domácí omezování zvýšenou aktivitou mimo dohled rodičů, některé reagují naopak spíše útlumem aktivity, která se ve starším školním věku může projevit obtížemi se zapojováním do kolektivu nebo s přizpůsobením se novým situacím apod. (35).

3. Přísná (autoritářská, trestající) výchova, v níž se prosazuje moc a ovládnutí bez vřelosti, oboustranné komunikace a používáním trestů, stanovují se absolutní nároky, rodičům chybí citová angažovanost (39). Agresivita pak často bývá reakcí na příliš tvrdou výchovu. Dítě se staví proti překážkám, které tvoří zákazy a příkazy, hledá své vlastní já. Agresivní chování pak obrací proti slabšímu jedinci,

proti sobě, ale též proti předmětům (74). Často se u něj vyskytuje lhaní (často kvůli tomu, aby se vyhnulo právě trestu). Tato výchova vyžaduje poslušnost a úctu k autoritě a tradici. Dítě má většinou sklon k sociální izolaci a postrádá spontaneitu.

4. Demokratická výchova, je též autoritativní, avšak vyznačuje se působením dobrých vzorů, porozuměním pro individuální potřeby dětí, podporováním spontánnosti a diskuse (39). Ideální situací jsou vzdálené, ale jasné hranice, které se mohou utvářet v diskusi s dospělým, přičemž diskuse se musí odehrávat ve vymezeném prostoru (74). Tento styl výchovy vede k rozvoji iniciativy a samostatnosti, ale také k zodpovědnosti, kázni a respektu k právům ostatních. Takový styl péče vyžaduje od dítěte, aby se chovalo rozumně a společensky, na úrovni odpovídající věku a schopnostem. Rodiče jsou vřelí a vyptávají se na názory dítěte. Svá rozhodnutí rodiče dětem zdůvodňují. Dítě se chová nezávisle, bývá kamarádské vůči vrstevníkům, spolupracující vůči rodičům, spokojené a úspěšné (39).

1.2.5. Role rodičů

Vliv rodičů na vývoj dítěte je zásadní, protože děti se učí (s největší intenzitou v raném věku) napodobováním svého okolí. Děti mají pozoruhodnou schopnost pozorovat a imitovat (55).

Dítě školního věku diferencuje rozdílnost rolí rodičů a dětí. Ty jsou jasně vymezené a asymetrické. Dospělí mají ve své roli automaticky zakotvenou formální autoritu, kterou dítě v tomto věku bez výhrad akceptuje. Přesto již dovedou být k rodičům kritické.

Do rodinných vztahů může dost významně zasáhnout nástup dítěte do školy. Mohou se změnit postoje rodičů k dítěti, styl života celé rodiny. Mění se i jejich názor na dětské schopnosti a dovednosti, hlavně z toho důvodu, že si rodiče uvědomují jejich význam. A pro dítě mladšího školního věku je důležité, jakou hodnotu má školní výkon (respektive vzdělání vůbec) pro jeho rodiče. Dítě rodičovský postoj přejímá a pod tímto vlivem se rozvíjí jeho vztah ke školní práci (67). S tím koresponduje zjištění, totiž že dle Matějčka 42% matek považuje vysokoškolské vzdělání za první předpoklad

uspokojivé budoucnosti svého dítěte. Uměleckou kariéru by si přálo pro své dítě 6 % matek, alespoň středoškolské vzdělání s maturitou požaduje 26% a dobré řemeslo 10% matek. Zbytek matek má jiné představy o podmínkách úspěšné budoucnosti či nemá v tomto směru představy žádné (35).

Role matky se příliš nemění. Matka žije v těsném spojení s dětmi, je součástí jejich každodenního života. Zabezpečuje běžné tělesné i psychické potřeby. A pokud se zde nějaká změna v roli projevuje, obvykle se vztahuje ke škole. Dítě mladšího školního věku je na ni totiž vázáno v rámci každodenní interakce (67). 78% matek se považuje za rozhodujícího činitele v životě dítěte. Otec je uveden na prvním místě jen v 6% případů, na druhém místě ve 44%. Ve 43% matek udává, že otec nemá na dítě jakýkoliv výchovný vliv (35). Ve vztahu k matce vyjadřují děti větší emoční i tělesnou blízkost než k otci. S narůstajícím věkem dětí se pozice obou rodičů vyrovnává, nedosáhne však stejnosti. Matky jsou percipovány dětmi jako pozitivně odměňující autority, avšak pokud jde o trestání, je úloha rodičů vyrovnaná. Zaměříme-li se na dělbu prací v domácnosti a rozdělení kompetencí v rodině, lze konstatovat, že se shoduje s tradičně pojímanou diferenciací mužské a ženské role (50). Na druhou stranu je nutné si uvědomit, že struktura pracovního trhu v naší společnosti mužům stěží dovoluje více se věnovat výchově a péči o děti (60). Komplementárnost rolí muže a ženy však požaduje zhruba polovina dospělé populace (61).

Základy generové identity se vytvářejí v rodině, kde dítě má možnost vidět jednotlivé reprezentanty generových rolí. Vzhledem ke svému pohlaví je také určitým způsobem vychováváno. Důležitým zdrojem zkušeností není pouze chování otce a matky k dítěti, ale rovněž vzájemné chování rodičů, které slouží jako vzor intergenderového vztahu, respektive interakce. Ve věku mladšího školáka je sice generová identita již zakotvena, avšak přítomnost a způsob jednání rodičů toho či druhého pohlaví ji může modifikovat (67). Generové role a generovou identitu si dítě neosvojuje mechanicky od rodiče. Osvojuje si je identifikací. Rodiče také se svými dětmi komunikují rozdílně. V komunikaci s dcerami užívají větší počet a pestřejší zásobu slov. S dcerami častěji mluví o smutku a se syny spíše o hněvu. Lze se domnívat, že dcery jsou takto připravovány k tomu, aby pozorně vnímaly pocity

druhých a pečovaly tak o mezilidské vztahy. Chlapci jsou vychováváni k asertivitě a potlačování emocí, pokud dávají najevo hněv.

V minulosti se na základě kulturního tlaku se vyvinul tzv. „kult mateřství“, který souvisel s podceňováním role otce pro vývoj dítěte. Dnes však mnoho odborníků přiznává otci velký význam při vývoji dítěte, a to nejen ve starším věku, ale i v raných letech vývoje (60). Otec je významným modelem pro chlapce v tomto věku, poskytuje synovi jeden z možných vzorů mužské role v různých složkách (např. profese, záliby, sport, obecné způsoby jednání, řešení situací). Předává mu také specificky mužský postoj k životu a jeho hodnotám (67). Specifickou roli mají otcové zejména v usnadňování přesunu dítěte z prostředí rodiny do vnějšího světa. U starších dětí dokáže přístup otce ovlivnit, jak synové vycházejí se svými vrstevníky. Také se spolu se syny věnují interaktivním hrám, více je podporují ve zkoumání okolního světa. Zatímco dcery podporují hlavně v řečové interakci (60). Hodnota otce jako identifikačního vzoru závisí i na významu, jaký má otec pro matku. Matka svým názorem ovlivňuje představu chlapce o jeho otci. Stejně tak otec může ovlivnit vztah dětí k matce (67).

Podle Novotného příliš agresivní, ctižádostiví, nevzdělaní a hysteričtí muži a naopak nezávislé, cílevědomé, vzdělané a emancipované ženy způsobují silně provokující rozpory, které silně destabilizují hlavně mladé manželské svazky. Psychicky nezralí partneři pak vychovávají zase jen nezralé jedince. Nezralí otcové často unikají z právě založených rodin, takže synové dospívají bez otců s velkými obtížemi a mnohdy se u nich již v pubertě projevují sklony k proviňování (46). Jestliže děti žijí jen s matkou, chybí v rodině model mužské role. To je nevýhodné hlavně pro chlapce. Avšak i dívky, které vyrůstaly pouze v péči matky se rozvíjejí jinak. Otec je pro dcery důležitý mimo jiné k získání zkušeností, jak se chovat v interakci s jedinci opačného pohlaví. Dívky, které nemají mužský vzor se chovají k mužům (chlapcům) jinak než je obvyklé, přiměřené. Ve vztahu s nimi bývají zvýšeně úzkostlivé, nebo naopak dominantní, nadměrně asertivní a soupeřivé, s důrazem na sebeprosazení. Přijímají takový model, jaký jim prezentuje jejich matka (67).

Je však nutné si uvědomit, že pro příznivý vývoj dítěte musí jít o otce angažovaného, pečujícího, poskytujícího svým dětem nezanedbatelnou část svého času.

O takového, který svou rodičovskou roli bezvýhradně přijímá, současně také dosahuje určitých morálních kvalit, je schopen poskytovat dětem pozitivní identifikační vzor. Pouhá přítomnost otce sama o sobě nestačí. Nezaručuje, že jeho vliv bude kladný. Z rodin, kde chyběl otec či byl nevhodným vzorem, pochází velké množství delikventů. Nelze však tvrdit, že nedostatečná otcovská péče vždy vede k delikvenci dětí. Podobně jako pozitivní vztah k otci nezaručuje, že se dítě antisociálního chování nedopustí. Avšak vřelý, angažovaný a pečující otec napomáhá zabraňovat antisociálnímu chování, zatímco otec, který neplní svoje rodičovské funkce tuto pravděpodobnost zvyšuje (60).

Vliv rodiny na socializaci dítěte je však rozsáhlý, týká se mnoha aspektů výchovného působení. Například i způsob řešení konfliktů v rodině má nepochybně vztah ke kriminálnímu chování dětí. Jak potvrdila řada výzkumů potvrdila, děti, které vyrůstaly v rodinách, kde je mnoho otevřených konfliktů mezi rodiči, mají větší sklon k delikventnímu jednání než děti vyrůstající v klidném prostředí (38).

1.2.6. Vliv rodičů na aktivity volného času dětí

Rodina jakožto primární sociální skupina je pro podstatnou skupinu dětí také prvotním prostředím volnočasového života a výchovy. I přes současný slábnoucí vliv rodiny a přes četné podněty výchovy společenského okolí se mnohé rodiny nespokojují s pasivním přijímáním těchto podnětů. Samy je vyhledávají, tvořivě si je osvojují a obohacují jimi volnočasový život svých dětí.

Na volný čas dětí v rodině má vliv její velikost a úplnost, pozdější zakládání rodiny, životní úroveň a sociální status, způsob začlenění do společnosti a úroveň bydlení, vybavenost domácnosti včetně potřeb pro volný čas.

Vliv má také realizace volného času uvnitř rodiny. Ta je podmíněna zejména způsobem jejího životního stylu, postoji a výchovnou praxí rodičů vzhledem k dětem nebo časovými a hmotnými předpoklady vytvářenými pro volnočasovou aktivitu. Přípravenost rodičů se projevuje tím, že nepůsobí příliš direktivně, ani neponechávají volný průběh veškerému volnému času dětí, nýbrž jsou spíše iniciátorem, inspirací a spoluorganizátorem aktivit svých dětí a celé rodiny.

Dítě si tím utváří k volnému času a jeho náplni postoje, které je ochotno a schopno v budoucnosti uplatňovat i po založení vlastní rodiny. Toto působení se dle Hofbauera uskutečňuje:

- Nápodobou a reprodukcí vzorců pozitivního volnočasového chování rodičů prostřednictvím účasti dětí na aktivitách rodiny (společné hry, domácí oslavy, setkání s příbuznými, návštěvy kulturních a zábavních zařízení, divadel, koncertů, poznávací výlety, rodinné dovolené). Může být ovšem nežádoucí, pokud by bylo vzorem pro dítě nicnedělání, nuda, konzumní způsob života či protispolečenské aktivity.
- Uskutečňováním individuálních i společných pravidelných zájmových činností dětí v rodině. Aktivita dítěte může být prostým navázáním na zájem rodičů či přecházením do jiné oblasti. Dochází tak k pokračování, které přispívá k vytváření žádoucí kontinuity výchovného působení.
- Citlivým sledováním a cílevědomým reagováním na potřeby, zájmy a nadání dětí. V tomto případě se děti k činnosti samy přihlásí.

Společným východiskem by měl být dostatek času věnovaný rodiči dětem, jejich aktivní a poučený přístup vedoucí k tomu, aby se děti učily využívat svůj volný čas různorodě, smysluplně a na základě svého dobrovolného rozhodování (18).

1.2.7. Role prarodičů

Nelze ovšem opomenout vliv širší rodiny, která je podle některých odborníků v současné době minulostí, což označují za jednu z hlavních příčin „krize společnosti“ v podobě konzumu drog, násilí, extremismu, teroru, bezcílnosti, znečištění životního prostředí apod. Nedostatek generačního porozumění vede k tomu, že se lidé cítí být izolováni, vzdáleni od svých kořenů a tím i od své nejhlubší podstaty.

Zatímco rodiče na děti kladou požadavky, měřítko, udávají směr, prarodiče plní funkci korektora extrémních příkazů, jsou spíše vlídnými průvodci. A děti potřebují mimo obvyklých výchovných prostředků i laskavé doprovázení své fantazie, svých snů a obav (13). A odlišnost výchovných stylů rodičů a prarodičů dítě nemate, děti rychle

pochopí, že styk s prarodiči je jiný než s rodiči, že jejich výchovné styly nejsou horší či lepší, jsou pouze odlišné. Tato rozdílnost mimo jiné pramení ze vzdálenosti, kterou mají děti vůči prarodičům. Jsou dětem dostatečně časově i prostorově vzdálenější, jednají často uvolněněji, klidněji, bývají shovívavější a mohou děti rozmazlovat. Děti však potřebují rodiče i prarodiče, kteří jim poskytují spolehlivost a jistotu (52). Další funkcí je také kontakt dítěte s rytmem života, polaritou zrození a smrti. Dítě se má možnost seznámit s tím, že člověk také někdy zeslábne a bude potřebovat možná i opatrovnickou péči. Společně s prarodiči dítě zakouší plnost života, přicházení i odcházení. Tak přijme i smrt, přestává se jí bát, demonizovat ji a vytlačovat ji ze svých myšlenek (13).

1.2.8. Role vrstevnické skupiny

Samozřejmost jistoty, kterou poskytuje rodina, umožňuje dítěti, aby se soustředilo na vztahy s vrstevníky. Potřeba kontaktu s vrstevníky je považována za jednu z nejvýznamnějších potřeb školního věku (67). Základním faktorem socializace se v dětství stává vrstevnická skupina (14). Ta relativizuje rodičovskou moc, aniž by jí zatím ubírala na síle. Jako členové skupiny se děti učí vypořádat s různými rolmi. Někdy je dítě ústřední postavou, jindy jen okrajovou, učí se dominanci i submisivnosti, zakoušejí frustraci, učí se zde odkladu splnění svých potřeb (52). Přibližně od 10 let začíná převažovat vliv vrstevníků nad vlivem rodičů. Do 12. až 13 let jsou vrstevnické skupiny děti pohlavně homogenní (chlapecké a dívčí), v pubertě se začínají utvářet smíšené (14). Ve věku mezi 6-8 roky děti definují kamaráda zejména na základě aktuálního sdílení určitých aktivit, nejlepším kamarádem je pro ně ten, se kterým si hraje a sdílí s ním mnohé zkušenosti a který má podobná očekávání. Ve věkovém rozpětí 9 až 10 let začne mít přátelství nové kvality. Děti již nekladou důraz jen na společně sdílené aktivity, ale i na schopnost vzájemné solidarity a pomoci. Postupně nabývá na významu vzájemné porozumění, rovnost a důvěra.

Dívčí a chlapecká vrstevnická skupina se liší z hlediska velikosti, z aspektu typu převažujících vztahů, v preferovaných typech chování, v komunikaci a důrazu na určitou formu projevu.

Chlapecká skupina bývá větší, tvoří extenzivní síť, která je otevřená i ostatním. Kontakty v ní nebývají tak osobní a intenzivní. Výlučné kamarádství není pro chlapce typické, kladou důraz na sdílení zájmů. Chlapecká skupina bývá hierarchicky uspořádaná, má svého vůdce, jeho nejbližší kamarády a okrajové členy. Pro chlapce je charakteristické zápolení, konflikty řeší asertivněji až agresivněji než dívky.

Dívky mají tendence vytvářet koalice, preferují důvěrnější kamarádství v menších skupinách. Jsou soustředěné na vzájemné vztahy, z nichž společná aktivita nějakým způsobem následně vyplyne. Jejich aktivity nebývají soutěživé, své výkony většinou neporovnávají. Případné konflikty řeší nepřímo, prostřednictvím jiných osob, intrikami, pomlouváním, provokováním. Vznik nového přátelství chápou jako ohrožení současného vztahu, jejich vztahy se vyznačují výlučností.

Role vrstevníka (spolužáka, kamaráda) je důležitou rolí dětství. Zkušenost s různými kamarádskými vztahy slouží jako nepostradatelný předpoklad pro pozdější rozvoj hlubokých přátelství a intimních vztahů v adolescenci. Způsob, jakým tyto vztahy zvládne ovlivňuje strategie chování i kvalitu jeho budoucích neformálních vztahů. Je základem sociální úspěšnosti, jde o schopnost získat přijatelnou pozici a být akceptován lidmi na stejné úrovni (67).

Tlaku vrstevnické skupiny jsou vystaveny děti od začátku školní docházky, děti společně tráví mnoho času nejen při výuce, ale i při jiných aktivitách, které jsou organizované institucemi či nikoliv. Může mít kladný vliv, ale bohužel i záporný (vysmívání se za dobrý prospěch, nátlak k nevhodnému chování). To, jak dítě vrstevnickému tlaku odolává, záleží na jeho sebedůvěře (55). Tak jak se dítě přibližuje k období dospívání, roste vliv vrstevníků, vliv rodičů se snižuje (44).

Některé děti a mládež považují za jedinou formu dobrovolného sdružování neformální vrstevnickou skupinu (peer group). Tvoří si ji sami podle blízkého věku, podobného zájmu, často i téhož pohlaví a blízkého sociálního statusu. Členství v takovéto skupině jim poskytuje ochranu, zázemí, může kompenzovat sociální a citovou deprivaci (18).

Pro některé děti je naopak docházení do nějaké skupiny vnitřně namáhavé. Určitá aktivita je baví, ale raději by ji provozovaly individuálně nebo pouze v úzké skupině dětí (22).

1.3. Mladší školní věk

1.3.1. Definice mladšího školního věku

Obdobím mladšího školního věku označujeme věk zhruba od 6- 7 let, kdy dítě vstupuje do školy, do 11- 12 let, kdy se začínají projevovat známky pohlavního dospívání včetně průvodních psychických projevů (32).

Freudova psychoanalýza toto období označila za dobu latence mezi předcházející dramatickou dobou dětské sexuality orální a anální a následující dobou již dospělé sexuality genitální (33). Avšak dnes již četné vývojově psychologické studie ukazují, že tomu tak není. Vývoj pokračuje trvale a plynule, dítě dosahuje výrazných pokroků ve všech směrech, které jsou pro jeho budoucnost často rozhodující (32). Následkem těchto změn jsou mezi dětmi poměrně velké individuální rozdíly (33).

Také je důležité si uvědomit existenci významných odlišností mezi dětmi na začátku a konci této poměrně rozsáhlé vývojové epochy. Kuric toto období ještě dělí na dvě etapy, kdy první etapa (první dva roky školní docházky) je charakteristická pozvolnou adaptací na školní požadavky a průvodními jevy nestálosti a rozporů. Ve druhé etapě (do začátku pubescence, tj. do 10 až 11 let) se sociální vazby mezi dětmi dostávají na vyšší úroveň, struktura zájmů se tříbí a formují se životně důležité postoje (32). Matějček dává přednost samostatnému rozlišení školního věku na tři období: mladší školní věk zde odpovídá prvním dvěma školním třídám, tedy věku od šesti let do osmi či devíti let (33). Střední školní věk zde trvá přibližně mezi 9. a 12. rokem a starší školní věk se již kryje s pubescencí a stýká se s věkem mladistvým, kterému je vyhrazena doba od 15 let do zhruba 20 let (34). V tomto užším pojetí pokládá mladší školní věk za typicky přechodné období mezi hravým předškolním věkem a vyspělejším

chováním staršího školáka. Jako každé přechodné období i tato vývojová etapa s sebou přináší vyšší rozkolísanost a zranitelnost. Proto vyžaduje více trpělivosti a pomoci ze strany rodičů, učitelů i ostatních vychovatelů **(32)**.

Vstup do školy zde totiž představuje nový dlouhodobý úkol, ale také zátěž spojenou s velkými nároky. V moderní společnosti je hodnota školního vzdělání neobyčejně vysoká, je kladen důraz na školní prospěch a celkové hodnocení žáka. To úzce souvisí s očekáváními rodičů i učitelů. Do popředí se dostává snaha dítěte o výkon ve škole i mimo ni, soupeření s druhými dětmi. V případě selhávání mohou vzniknout celoživotní pocity méněcennosti, které hrozí zejména u dětí se smyslovým, tělesným nebo mentálním postižením, ale často i v případech, kdy únava, opakované absence ve škole, poruchy pozornosti i možné vedlejší účinky léků při chronickém onemocnění dítěte snižují jeho výkonnost. K oslabujícím činitelům také patří citové strádání, citová labilita, zejména nedostatek bezpečí a jistoty **(53)**. Svět školy tedy rozhodujícím způsobem poznamenává toto období, zatímco u pubescenta se začínají prosazovat výrazně jiné mimoškolní vlivy.

Celé mladší školní období je obecně charakterizováno jako věk střízlivého realismu. Školák chce pochopit okolní svět a věci v něm „doopravdy“, na rozdíl od vnímání, myšlení a jednání mladšího dítěte, které je velmi závislé na svých přáních a fantaziích a na rozdíl od pubescenta, pro kterého je často důležitější vědět, jak by to mělo být správně. Dítě mladšího školního věku je zaměřeno na to, co je a jak to je. Tento charakteristický rys pozorujeme v jeho mluvě, v kresbách, písemných projevech, čtenářských zájmech i ve hře. Tento realismus je nejprve závislý na informacích od autorit, jde o tzv. naivní realismus. Později, v období dospívání se dítě stává kritičtější, jeho přístup ke světu se stává kriticky realistickým. Avšak nyní chce být dítě plně aktivní ve vztahu ke světu. Rádo proto věci zkoumá reálnou činností a zde velice záleží na postojích učitelů, vychovatelů a rodičů, na podnětnosti prostředí **(32)**. Základním konfliktem tohoto období je snaživost versus méněcennost **(11)**.

Úlohou blízkých osob je přiblížit dítěti vědomí okolního světa, ukazovat mu nejen nové možnosti, ale také mu odporovat. Tím dítě objevuje partnerský vztah a

vrůstá do něj (10). Podle odborníků má i projevování nesouhlasu významnější vliv na raný vývoj dítěte než prostý souhlas (51).

Důležitá je nyní mimo jiné skupina vrstevníků. Dostatek příležitostí ke kontaktům s ostatními dětmi je nezbytný hlavně pro rozvoj sociálních dovedností, osvojování sociálních rolí, vlastní sexuální identity, ale i z hlediska vývoje sebepojetí. Proto je nyní nezbytné případnou nutnou izolaci dítěte omezit na co nejmenší míru (53).

Neméně podstatné je navazovat situace, v nichž dítě vstupuje do centra pozornosti, stává se hlavním aktérem. Je to přirozené, dítě po tom touží. Sebe prezentace mu přináší pocity zadostiučinění a hrdosti. Některé děti, z různých důvodů, spočívajících především v neadekvátních reakcích okolí, se stydí a bojí se, že si udělají ostudu. To je nutné překonat zvláště tím, že dítě získává takové zkušenosti, které tyto pocity oslabují. Sebe prezentace je důležitá pro vývoj bohatého projevu, utváření způsobilosti chovat se ve společnosti kultivovaně, přirozeně a důstojně (17).

1.3.2. Vývoj mladšího školního věku

Tělesný a sexuální vývoj

Tělesný růst je během této vývojové epochy většinou rovnoměrně plynulý, zatímco před začátkem a ke konci lze většinou pozorovat větší nebo menší růstové zrychlení. Po přechodné disproporcionalitě se školní dítě jeví většinou harmonicky vyvinuté. Avšak těsně před vstupem do školy se nápadně mění jeho tělesné proporce. Dochází k celkovému protažení postavy (proceritas prima), prodlužují se končetiny a relativně se zmenšuje velikost hlavy. Zužuje a oplošťuje se trup, který mění svou válcovitou podobu a na němž se začíná zřetelně odlišovat hrudník od břicha. Ztrácí se tukový polštář a do popředí vystupuje svalový reliéf. Tak dítě na začátku školní docházky dosáhne tzv. „filipínské míry“ - tj. ruka natažená přes vzpřímenou hlavu dosáhne na ušní lalůček na protilehlé straně (32).

Od šesti do jedenácti let rostou děti pomalejším tempem 5 – 6 cm ročně. Děti získávají poměrně málo na váze, od 2,3 kg do 2,9 kg ročně. V tomto období se růst soustřeďuje zejména na růst končetin. Celkově dítě vyroste přibližně o 24,7 cm (ze

113,9 na 138,6), z toho délka dolních končetin o 19,5 cm (z 60,6 na 80,1). Proto se o těchto dětech říká, že jsou samá ruka – samá noha **(64)**.

Je nutné si také uvědomit rozdíly mezi chlapci a dívkami. Chlapci jsou biologicky i psychologicky křehčí, zranitelnější. Ve škole pak bývají častěji označováni jako nezralí **(53)**. Základní vliv na tělesné utváření mají žlázy s vnitřní sekrecí, jejich hormony upravují růst těla a působí mocně na rozvoj psychiky. Tím, že tyto hormony působí na každou tělesnou buňku, utváří se charakteristická stavba dívčího nebo chlapeckého těla. Projevují se odlišností v růstu kostí, v osifikaci a jiných základních úkonech. Normální vývoj záleží v harmonii hormonů se všemi ostatními orgány vnitřního vylučování.

Jak ukazuje činnost krevního oběhu a dýchání, jsou životní pochody u dětí tohoto věku prudší než u dospělých. Látková výměna je proto silnější. Tělesná plocha je ještě poměrně veliká, jako u všech menších a malých dětí. Je větší potřeba výroby teploty. Předpokládá se, že na krytí teploty v sedmi až jedenácti letech připadá na každý kilogram tělesné váhy 61 kalorií, kdežto u dospělého 25,4 kalorií (47,7 při těžké práci). Bazální metabolismus dívek je menší než metabolismus hochů téže výšky a váhy. Základní spotřeba kalorií za 24 hodin je u šestiletého hochy 941,8 a u jedenáctiletého 1250,8 kalorií. U šestileté dívky 907,1 a u jedenáctileté 1204,1 kalorie. Zažívací soustava má v tomto období ještě některé zvláštnosti, zejména v délce traktu, ve složení žaludečních šťáv, velikosti slinných žláz apod. **(64)**.

Dítě může své tělo cítit jen tehdy, když se pohybuje. Pohyb je pro něj celostní zkušenost a prožitek. Poskytuje pro chlapce i dívky „zážitky rozletu“, které učí používat jednotlivé smysly. Je velmi důležitý, kdo totiž nemá vyvinuté tělesné vědomí, ten si také nevytváří sebevědomí, protože se sebou není spokojen. A intelekt a vědění se mohou rozvíjet jedině na základě tělesného sebevědomí. Potěšení z pohybu je ústředním znakem doby prvního stupně základní školy **(52)**.

U chlapců se od osmého roku vyvíjí sexuální zvědavost. Projevuje se především zájmem o pornografickou literaturu a jiné eroticky laděné zdroje, ale také necudnými a sexistickými poznámkami. Sexualita se právě nyní stává jedním z důležitých témat chlapeckých společenství.

Zatímco v předškolním věku mělo sebeuspokojování funkci relaxační, nyní v mladším školním věku získává stále víc sexuální charakter. Funkcí sebeuspokojování je zvyšovat slast. Chlapec je hrdý na svůj erigovaný penis, někteří ho nepokrytě ukazují ostatním. Dochází také k vědomě navozenému výronu semene.

Dívky v té době rostou rychleji. Jsou také často výřečnější, dokáží se lépe vyjadřovat, v hovoru mnohého chlapce „přebijí“. Nemalá část dívek vstupuje do puberty poměrně brzy. Ve věku mezi sedmým a devátým rokem ukazují první tělesné změny, okolo jedenácti let se již tvoří sekundární pohlavní znaky, dostavuje se menstruace. V dospívajícím těle však přebývá stále dětská duše. Z toho vyplývají stavy vnitřního napětí, které se projevují zoufalstvím nebo naopak výbuchy agrese.

Rozdílný tělesně - sexuální vývoj chlapců a děvčat s sebou nese propast mezi pohlavími a vehementní odmítání jednoho pohlaví druhým. To je projevem specifické vývojové dynamiky. Chlapci i dívky tak pracují na své identitě, než se obě pohlaví naučí vzájemně se akceptovat, musí se nejprve razantně vzájemně vymezit (52).

Vývoj základních schopností a dovedností

Celý duševní vývoj dítěte je ovlivněn souhrnným působením tří faktorů. Prvním z nich je organický růst, zvláště zrání komplexu nervové soustavy, dále pak má vliv učení a zkušenosti získané v činnosti s předměty (v protikladu k sociální zkušenosti). Třetím základním faktorem je sociální interakce a přenos (49).

Významně a souvisle se během této vývojové epochy zlepšuje hrubá i jemná motorika. Pohyby jsou rychlejší, svalová síla je větší. Nápadná je zejména zlepšená koordinace všech pohybů celého těla. Díky tomu roste zájem o pohybové hry, sportovní výkony, které vyžadují obratnost, vytrvalost i sílu. Závisí na tom však i zlepšený výkon při psaní a kreslení. Nejprve se pohyby soustřeďují do ramenního kloubu a loketního kloubu, teprve po delším cvičení dochází k potřebné jemnější koordinaci pohybů zápěstí. Motorické výkony ovšem závisí i na vnějších podmínkách. Především jde o motivaci, podporu rodiči a vychovateli (32). Pro pohybový vývoj je významná velká potřeba pohybu, výrazná pohybová aktivita, která vede ke zlepšení svalové koordinace, zejména drobných kloubů ruky (48). Je tedy důležité, aby vychovatelé věnovali velkou

pozornost pohybovým schopnostem, nepodceňovali ani lehké stupně pohybové nedokonalosti dítěte (34).

Další souvislost spojená hlavně s výukou psaní je i tzv. viziomotorická koordinace, dítě v tomto věku má mít již klidnější, záměrnější, účelnější pohyby, má být schopno alespoň z části ovlivňovat svou pohybovou aktivitu (24). Smyslové vnímání jakožto druhá složka senzomotorické aktivity se soustavně vyvíjí. Zvláště u zrakového a sluchového vnímání pozorujeme výrazné pokroky. Dítě je pozornější, vytrvalejší, pečlivé, vše důkladně zkoumá. Ve vnímání je méně závislé na svých okamžitých přáních a potřebách než dítě mladší. Stává se tak poměrně dobrým a stále častěji kritickým pozorovatelem (32). Vnímání se stává pročleněným - dítě umí z vnímaného celku vyčleňovat části a původní celek z nich složit. To je předpokladem pro úspěšné čtení a psaní. Tento rozvoj se projevuje i v dětské kresbě, která věrněji odráží skutečnost. Dítě je způsobilé obkreslit jednodušší předlohu složenou z písmen či geometrických tvarů (53). Vnímání se stává více cílevědomým aktem - pozorováním. Je již schopno cíleně se soustředit na konkrétní ukazatel, nevnímá jen to, co se mu vnucuje.

Školák se také odpoutává od vázanosti na přítomnost, na to, co v daném okamžiku dělá. Jeho svět se rozšiřuje v prostoru i v čase. Nyní začínají mít svůj konkrétní význam slova jako brzy, později, zítra atd. I když i mladší dítě je si umí vybavit minulé události, nemá dosud představu spojitého časového průběhu a nedovede tak posoudit, co je dříve a co později, eventuálně co blíže a co dále.

Také řeč se výrazně vyvíjí. Ve školním věku se podstatně rozšiřuje slovní zásoba, roste délka a složitost vět, souvětí jsou stále složitější a celkově postupuje celá větná stavba i užití gramatických pravidel na vyšší úroveň (32). A to vlivem prostředí a samozřejmě také vlivem formálního učení ve škole (48). Řeč vyspívá i z hlediska správné výslovnosti (53). U dětské patlavosti (dyslalie) dochází k vymizení řečové vady až u 60% dětí v mladším školním věku, ať již s pomocí nebo bez pomoci logopedie. U dalších 20% dětí logopedie dokáže řeč dětí podstatně zlepšit, ale u dětí, kde patlání přetrvává, hrozí dle Matějčka dvojí nebezpečí - a školní a společenské (34).

Díky rychlému vývoji řeči se snadněji rozvíjí paměť, která se již může opírat o systém slovních výpovědí a není už tolik závislá na okamžitých afektech, jež v předškolním období ze všeho nejvíce určují výběr přijímaných informací i způsob jejich zpracování. Proto je krátkodobá i dlouhodobá paměť v tomto období stabilnější (32). Postupně se rozvíjí také záměrné zapamatování a logická paměť (48). Zlepšování paměti v mladším školním věku je podmíněno jednak větší bohatostí již osvojených znalostí, do nichž se nové znalosti snáze integrují, a díky jejich větší propojenosti jsou i snáze reprodukovatelné, současně s faktem, že dítě začíná samo využívat i různých paměťových strategií. Ve věku 6-7 let začíná dítě užívat metodu opakování, s přibývajícím věkem další strategie, např. systém logického uspořádání, užívání mnemotechnických pomůcek.

Ve školním věku získává proces učení novou kvalitu hlavně tím, že se mnohem více opírá o řeč a že je daleko častěji plánovitý, jak to ostatně vyplývá ze školních požadavků. Dítě se již dovede soustředit současně na více aspektů učební látky, roste tak složitost učení. Dítě si osvojuje v širší míře i obecné postupy učení, tj. „učí se, jak se učit“, což je hlavně v současné době, kdy jsou děti zahrnovány přemírou různých informací, důležité. Dítě si musí najít svůj systém, co vybírat, tedy čemu a jakým způsobem se učit, v čemž má nezastupitelný význam škola i rodina (32).

V neposlední řadě dítě již dobře odlišit hru od povinnosti, zadaný úkol se snaží splnit a dokončit. A to i v situaci, kdy se vyskytnou překážky. Dokáže přijmout program vyučovacího dne a podřídit se rytmu vyučovacích hodin. Je schopno sebeřízení, umí kontrolovat okamžité nápady a impulzy a delší dobu vědomě zaměřovat pozornost žádoucím směrem. I k podnětům, které nejsou samy o sobě lákavé novostí nebo proměnlivostí (53).

Kognitivní vývoj

V uvažování a chápání se začíná projevovat analyticko – syntetická činnost, dítě si všímá podobností a rozdílů, je schopno vnímat jednotlivosti, chápat vztahy mezi nimi (24). Na základě praktických zkušeností postupně dospívá k některým zevšeobecněním a kategorizacím. To je na prvním místě důležité pro výuku matematiky (53). Jsou

schopné klasifikovat známé objekty a situace podle více hledisek. Kupř. chápou, že výška a šířka sklenice musí být posuzována ve vzájemné souvislosti. Děti v 7-8 letech dovedou roztřídit objekty podle dvou znaků. Začínají chápat vztahy mezi různými třídami. Projevem decentrace je i porozumění, že jeden objekt může náležet na základě posuzování z různých hledisek k více třídám. Např. tatínek je současně pan Novák, povoláním pekař, zálibou rybař. Děti se postupně učí rozlišovat nadřazenou třídu, do níž patří více skupin nižšího řádu. Zahrnovat dvě a více tříd do vyšší kategorie dovedou až okolo 8 let (67). Na počátku školního věku je dítě schopno skutečných logických operací bez dřívější závislosti na viděné podobě. Stále se však i toto logické usuzování týká jen konkrétních jevů i věcí, obsahů, které si lze názorně představit (32). Děti se děsí čirých abstrakcí, s holými informacemi si neumí poradit, nedokážou je učinit součástí svého jednání (52). Teprve na počátku dospívání – kolem jedenácti let – dokáže správně se vyvíjející dítě vyvozovat soudy i zcela formálně, i když si nemůže obsah konkrétně představit (32).

Školáci začínají chápat reverzibilitu (vratnost) různých proměn. Už ví, že pokud něco uděláme, situace se změní. Ale uvědomují si také možnost vrácení do původního stavu. Změna situace již není chápána jako definitivní.

Proměna způsobu myšlení se projevuje také v úvahách o okolním světě i o sobě samém. Dítě mladšího školního věku si uvědomuje, že lidé mohou mít různé názory, potřeby nebo důvody ke svému jednání. Decentrace mu umožňuje vidět svět očima jiného, posuzovat jej tak, jak se domnívá, že by jej posuzoval určitý člověk. Mezi 6.-8. rokem pochopí, že ostatní mohou určitou situaci interpretovat jinak, než ono samo, mezi 8.- 10. rokem dokáže z reakcí jiných lidí alespoň zhruba odhadnout, jak posuzují jeho názory, postoje a chování (67).

Učení je nyní nerozlučně spjata s emocemi. Je ovšem zásadní si i zde uvědomit, že tato vývojová epocha je fáze pozvolného přechodu, který je u každého dítěte zcela odlišný. Mnohé děti si dávají vysloveně „načas“, postupují obezřetně, stagnují, někdy dokonce regredují o několik kroků zpět. Jiné naopak absolvují tuto etapu neobyčejně rychle. S tím je nutné počítat, je podstatné, aby rodiče v této etapě dítě doprovázeli,

brali je vážně v jejich individualitě, nesrovnávali je ustavičně s jinými dětmi, ale respektovali jejich vzájemné rozdíly (52).

Emoční vývoj a socializace

Začlenění dítěte do lidského společenství se výrazně zintenzivňuje vstupem do školy. A to hlavně díky přímému působení významných osob, už nejen rodičů, ale i učitelů, vychovatelů a hlavně vrstevníků ze třídy i mimo ni (32). Ve škole se totiž mimo získávání nových informací a vědomostí, odehrává společenský život. Dítě v ní tráví každodenně mnoho produktivních hodin ve společnosti nadřízených, spolupracovníků i konkurentů, musí tedy nutně společensky vospívat (34). Mnoho odborníků rovněž považuje rodičovskou aktivitu a školní socializaci dětí za jednu z klíčových podmínek jejich školní úspěšnosti. Rodičovskou aktivitu týkající se školní práce dokonce chápou jako důležitější ve srovnání s hodnotou socioekonomického postavení (62).

Dítě sociálně zralé pro vstup do školy má být schopné trávit delší čas v prostředí mimo okruh svých blízkých, má snést oddálení svých přání, případně unést i svou prohru (24). Dovede regulovat své emoční reakce, umí své pocity potlačit a nebo naopak zřetelně vyjádřit podle očekávaného postoje a požadavku sociálního okolí. Školák s dobrou emoční kompetencí vyjadřuje své prožitky přiměřeným způsobem, je způsobilý reagovat tak, aby to zvládnutí přítomného problému usnadnilo (32). Zvládá základní činnosti sebeobsluhy, např. oblékání, obouvání či udržování pořádku (24).

Na druhé děti reaguje jinak než na dospělé, protože dítě si je se svým vrstevníkem blízké svými vlastnostmi, zájmy i postavením ve společnosti. Ve skupině dětí se učí důležitým sociálním reakcím, jako je kupř. spolupráce, soutěživost, pomoc druhým. Dochází také k získávání si společenských pozic, k určení domina i submisivnosti (32).

Stejně jako v předškolním období převažují kladné city. Ze záporných citů mají děti nyní strach (obava z trestu, zesměšnění, stud z nahoty). Zatím je také zatím málo rozvinut soucit, naopak vyvíjejí se vyšší city jako je cit estetický, intelektuální, morální (48).

Stále více roste schopnost emočního porozumění, ke konci období mladšího školního věku (kolem deseti let) připouští dítě možnost současné přítomnosti několika i protikladných emocí **(32)**.

Na rozdíl od předškolního dítěte, které nevnímá smrt jako něco definitivního, ale jako změněný stav, ve věku okolo sedmi či osmi let chápe smrt jako neodvratnou, nezměnitelnou a nevratnou událost. V tomto úseku vývoje začne být vztahovačné. Vztahuje na sebe či nejbližší okolí všechno. Pomalu začíná přemýšlet o smrti a zrození, o smyslu života. Mnoho dětí toto prožívá silně citově a stává se tak na čas melancholickým **(52)**.

Vývoj sociálních kontrol a hodnotové orientace byl již zahájen v předškolní éře. Ty jsou ale zatím labilní, až v průběhu školního věku se začínají stabilizovat. S nástupem logického myšlení a s rozšířením časové perspektivy dítě zvládá pochopit v obecné rovině konkrétní jevy jako trvalé hodnotové cíle vlastního jednání. Abstraktní hodnoty (např. spravedlnost) zůstávají v tomto období zatím nepochopeny **(32)**. Pomalu osvojené společenské normy se snaží zvnitřňovat, přitom se jim však bezmyšlenkovitě nepodrobovat **(52)**.

Morální vědomí a jednání je zpočátku mladšího školního věku heteronomní, je určováno druhými, příkazy dospělých, rodičů a učitelů. Avšak okolo sedmého roku se morálka stává autonomní v tom smyslu, že dítě chápe určité jednání za dobré či zlé na základě vlastního uvážení, bez ohledu na názor autority **(32)**. Vytváří se pocit viny. Dokonce ani nepřejímají jednání svých vrstevnických vzorů. Jsou podstatně kritičtější, než si rodiče myslí. Velmi obezřetně zvažují, zda a nakolik přijmou způsoby jednání kamarádů, kteří překračují hranice různého druhu. „Špatní kamarádi“ je fascinují tím, že jim ukazují možnosti, tím jim umožňují morálně zrát **(52)**. Dítě se tak stává nezávislejším a vůči dospělým kritičtější **(32)**.

Věk kolem deseti let je také dobou, kdy se objevuje tzv. rodičovské chování, zatím samozřejmě v instinktivní, neuvědomělé podobě. Mnoho dětí je schopno se postarat o své malé sourozence. Podle Matějčka mají proto rodiče či jiní vychovatelé poskytnout dítěti v tomto období příležitosti ke kontaktu s malými dětmi tak, aby bylo umožněno rozvíjení, kultivace „rodičovských postojů“ **(34)**.

Sebepojetí a sebehodnocení začíná směřovat také k psychickým vlastnostem a schopnostem, dítě si již nevšímá pouze svých objektivních charakteristik (vzhled, vlastnictví). Toto vědomí mu dovoluje se skutečně s druhými srovnávat a vytvořit si tak stálejší úroveň sebehodnocení (32).

1.4. Volný čas

Vývoj společnosti a nebývalý technický rozvoj v posledním desetiletí 20. století zapříčinili mimo jiné i změny v hodnotové soustavě obyvatelstva. Sledujeme výrazný posun sociální, materiální i emocionální sféře, změny v životním stylu, ve kterém se stále více odráží potřeba individuálního osobnostního rozvoje, důraz na vlastní schopnosti a kreativní myšlení jedince spolu s nutností sebevzdělávání, studia a poznávání.

Svobodná demokratická společnost tyto možnosti přináší. S nimi ovšem sílí a přicházejí i negativní projevy společnosti – různé sociálně patologické jevy. Tím se dále stupňuje význam rodiny a její role ve společnosti. Jako nedílnou součást při socializaci dítěte plní totiž i nezbytnou úlohu při výběru volnočasových aktivit a organizování volného času (8).

Právo na odpočinek a volný čas, na účast ve hře a oddychové činnosti odpovídající věku dítěte a na svobodnou účast v kulturním životě a umělecké činnosti definuje Úmluva o právech dítěte ve článku 31. Státy, které jsou smluvními stranami této úmluvy, uznávají a zabezpečují právo dítěte na účast v kulturním a uměleckém životě a napomáhají k tomu, aby dětem byly poskytovány odpovídající a rovné možnosti v oblasti kulturní, umělecké, oddechové a využívání volného času (66). Tato problematika je průřezová, týká se resortu školství, mládeže a tělovýchovy, resortu práce a sociálních věcí, zdravotnictví, životního prostředí, vnitra a kultury (4).

Existuje mnoho různých prostředí, kde mohou děti trávit svůj volný čas. Může to být prostředí různých společenských organizací, škola i domov. Často však děti prožívají volné chvíle bez dohledu dospělých, venku, na ulici, ve veřejných prostranstvích. Tím je ohrožena jejich bezpečnost i výchova, což platí především pro

děti žijící ve velkých městech (48). Volnočasové aktivity se tedy uskutečňují i v prostředích, které k tomuto účelu nebyly prvotně určeny. Jde o prostory v původním či přizpůsobeném přírodním (parky, louky, lesy) nebo městském prostředí (ulice, staveniště) (18).

Je pochopitelné, že v mnohých případech naráží požadavek efektivity a kvalitně využívaného volného času na bariéry, které ho nějakým zásadním způsobem omezují a neumožňují jeho prožívání v žádoucí míře. Hlavní problémy lze spatřovat v rodině, která neplní dobře svou výchovnou funkci, nedokáže nebo neumí nabídnout efektivní využití volného času, ve finančních možnostech a sociálním zázemí rodiny, v negativním vlivu sociální skupiny, etnika, v tělesném, mentálním nebo sociálním handicapu, v nedostatku volného času, v nepřiměřených nárocích rodičů, pasivitě, nechuti a neschopnosti, v nesprávném výběru aktivit aj. (50). Taktéž rodina nemůže uspokojit potřebu především dospívajících dětí sdružovat se ve skupinách svých vrstevníků. Náplň volného času dětí by měla být na prvním místě záležitostí rodiny, nicméně plné zaopatření dětí není pouze v jejích silách, je nutná účast společnosti jako celku. Míra ovlivňování volného času závisí na věku dětí, jejich rozumových schopnostech, sociální vyspělosti i na charakteru rodinné výchovy (48).

Volnočasové aktivity jsou ovlivněny biologickým zráním a jsou odrazem dosažené úrovně sociálního, mentálního a psychického zrání. S věkem závislost mezi aktivitou dítěte a rodičů klesá. To je způsobeno tím, že se proměňuje sociální pozice a rozsah interakce s dalšími subjekty. Kulturní a volnočasové orientace krystalizují ve věku kolem 16 let. Struktura je v různých věkových skupinách odlišná. Obecně platí, že s věkem nabývají na významu činnosti které nemají zájmový charakter (četba novin, časopisů, údržba zahrady, chaty, ruční práce), dále že s věkem klesají činnosti jako nejnáročnější tvůrčí kulturní aktivity (hudební, dramatická činnost, výtvarné aktivity, turistika, sběratelství) (31).

1.4.1. Definice pojmu volný čas

Volný čas je doba, kdy člověk nevykonává činnosti pod tlakem závazků, jež vyplývají z jeho sociálních rolí, především z dělby práce a nutnosti zachovat i rozvíjet svůj život. Mnohdy je vymezen jako čas, který zbývá po splnění pracovních i nepracovních povinností. Přesněji je definován jako činnost, do níž člověk vstupuje s očekáváním, účastní se jí na základě svého svobodného rozhodování a která mu přináší příjemné zážitky i uspokojení (18). V trojici kategorií pracovní, mimopracovní a volný čas je kategorií s nejvýznačnějším vlivem na rozvoj člověka. Vývoj lidské civilizace lze mimo jiné vnímat jako získání časového prostoru pro svobodný rozvoj člověka (54).

Z hlediska dětí a mládeže do volného času nepatří vyučování a činnosti s ním související, stejně tak jako činnosti sebeobsluhy, povinnosti týkající se pomoci v domácnosti a při provozu rodiny (popř. výchovného zařízení) i další uložené vzdělávání. Součástí volného času také nejsou činnosti zajišťující biologickou podstatu člověka (spánek, zdravotní péče, jídlo) (48).

Shrneme-li naše poznatky o volném čase, dojdeme k závěru, že jeho efektivní využívání by mělo být nezbytnou součástí moderní společnosti a života každého jedince, především dětí. Optimálním stavem by bylo uvést sféru povinností a volného času do rovnováhy. Kvalitně využitý volný čas je protipólem kvalitního pracovního nasazení (ve škole i zaměstnání), podílí se na vytváření hodnotového systému dětí i dospělých, podporuje mnohostranný rozvoj osobnosti jedince (vůle, seberegulačních vlastností aj.), vytváří a ovlivňuje sociální vztahy, sociální interakci a komunikaci. Mnohé aktivity podporují zdraví, tělesný vývoj a zdravý životní styl, další funkcí je již zmíněná prevence sociálně patologických jevů (50).

1.4.2. Terminologie problematiky výchovy volného času

Pojem mimotřídní výchovy zahrnoval aktivity realizované školou mimo povinnou školní výuku, mimo školní osnovy, vedle vyučování, mimo třídu, avšak uskutečňující se ve škole (např. ve školní knihovně, školním klubu, prostřednictvím

žákovské samosprávy, školního časopisu). Tento pojem měl na našem území od čtyřicátých let dvacátého století spolu s pojmem mimoškolní výchovy především zakladatelský význam, nepřispíval však k ujasnění koncepčních ani praktických souvislostí.

Mimoškolní výchova byla chápána jako soubor činností uskutečňující se mimo školu, v různých zařízeních volného času. (Dům dětí a mládeže, Centrum volného času, Junák, Brontosaurus, Dům ekologické výchovy atd.)

Termín výchova mimo vyučování v šedesátých letech dvacátého století nahradil předešlé dva termíny (mimotřídní a mimoškolní výchova), obsahoval komplexní pojetí charakterizované rozhodováním samotného dítěte o vstupu do aktivit volného času a účasti na nich, mimo bezprostřední vliv rodiny a mimo povinné vyučování **(18)**. Také je vymezován nutností institucionálního zajištění a uskutečňováním se převážně ve volném čase **(48)**. V průběhu sedmdesátých a osmdesátých let byla u nás opět prosazována koncepce mimotřídní výchovy, alternativní přístupy byly omezovány, přesto se však i tehdy pojetí výchovy mimo vyučování udržely **(18)**. Kromě ovlivňování volného času však výchova mimo vyučování obsahuje i jiné činnosti, např. přípravu na školu, upevňování kulturních i hygienických návyků **(48)**.

Zájmové vzdělávání je souhrn výchovně vzdělávacích, poznávacích, rekreačních a dalších systematických, ale i jednorázových činností a aktivit, směřujících k účelnému a efektivnímu naplnění volného času a umožňujících získat vědomosti a dovednosti mimo organizovanou školní výuku **(8)**.

Zájmové činnosti chápeme jako cílevědomé aktivity vykonávané ze skutečného zájmu, zaměřené na uspokojování a rozvíjení individuálních potřeb, zájmů, schopností.

Pedagogika volného času je vědním oborem, který se zabývá teoretickými i praktickými aspekty výchovy ve volném čase **(48)**. V ČR se začala reálně konstituovat jako samostatná vědní disciplína od počátku 90. let, souběžně s ní se dále uplatňovaly přístupy výchovy mimoškolní a výchovy mimo vyučování **(19)**. Nejde o disciplínu pouze okrajovou, v současné době dochází k její neustálé transformaci, stále více roste její podíl na celkové kultuře společnosti. Pedagogika volného času tvoří vedle školní pedagogiky jednu z významných disciplín moderního pedagogického systému **(26)**.

Netýká se však pouze dětí a mládeže, ale zahrnuje i působení na dospělé osoby. V tomto případě má své specifické zvláštnosti, kterými se zabývá obor pedagogika dospělých-andragogika (48).

Posláním pedagogiky volného času je analyzovat dosavadní vývoj všech oblastí volného času, vnášet do nich nové podněty a iniciativy a harmonizovat jejich řešení. Děti a mládež vést k tomu, aby za pomoci dospělých (vychovatelů, rodičů) a později i samostatně se učily vhodné aktivity správně volit a zvládat tak, aby byly ve prospěch rozvoje jich samotných, sociálního i přírodního prostředí. (18)

1.4.3. Funkce výchovy ve volném čase

Výchovně- vzdělávací funkce

Velký důraz je kladen na plnění výchovné funkce. Jednotlivé instituce se dle svých legislativně daných kompetencí a podle svých specifických možností podílejí na rozvíjení schopnosti dětí a mládeže, na usměrňování, kultivaci a uspokojování jejich potřeb a zájmů, na formování žádoucích postojů a morálních vlastností (48).

Volnočasové aktivity nemají jen uspokojovat vlastní zájmy a potřeby dětí a mládeže, ale také poskytovat prostor pro vzdělávání umožňující účast na kulturním životě (31). Jejich prostřednictvím se děti motivují ke společensky žádoucímu využívání volného času, k získávání nových vědomostí, návyků i dovedností a tím k rozvoji poznávacích procesů a k celoživotnímu vzdělávání. V neposlední řadě si mladí lidé na základě praktických činností a zkušeností utvářejí vlastní názor na život a na svět (48).

Učení ve volném čase a pro volný čas by nemělo být doménou jen hlavy, ale rovněž srdce a vůbec celého těla. Je třeba sem zahrnout i výchovu ke spontaneitě (vychovávat k otevřenosti, senzibilitě, zvědavosti, kreativitě a flexibilitě), také výchovu k sociabilitě (zahrnuje usilování o kooperaci, toleranci, shovívavost) (31).

Zdravotní funkce

Zdravotní funkci plní instituce pro výchovu mimo vyučování především ovlivňováním režimu dne tak, aby dostával požadavkům zdravého životního stylu. To

spočívá zejména ve střídání různých činností během dne. Jde např. o střídání činností duševního charakteru s činnostmi pohybovými, střídání aktivity a odpočinku, činností spontánních a organizovaných. Mimořádně velký zdravotní význam má podpora a poskytování příležitostí k dostatečně vydatnému pohybu, zejména venku na čerstvém vzduchu. Pro děti je to nepostradatelné hlavně kvůli kompenzaci dlouhého sezení při vyučování (48). Toto konstruktivní vybití energie rovněž pomáhá k snižování výskytu sociálně patologického chování, např. vandalismu a agrese (22). Jedná-li se o běžný sport, v jeho rekreační podobě, přináší tělesnou pohodu. Při provozování vrcholového sportu u dětí je třeba dle Velemínského rozhodnout, jde-li o přání dítěte samého takto sport provozovat, nebo jde-li především o přání rodičů. V druhém případě hrozí nebezpečí tělesného přetížení, což může být spojeno s psychickým týráním (69). Přetěžování je však pojem relativní, je nutné vždy přihlížet k individuálním schopnostem, zájmům, povahovému zaměření atd. (36). Některá zařízení mají také možnost vychovávat děti k racionální výživě, význam má i působení v oblasti hygienických návyků.

V neposlední řadě ke zdravému duševnímu vývoji přispívají instituce výchovy mimo vyučování tím, že umožňují dětem a mládeži pobyt v příjemném, zdravotně nezávadném, estetickém a účelném prostředí, v pohodě, mezi oblíbenými lidmi. Také svou možností prožívat uspokojení z činností, které děti baví.

Sociální funkce

Výchovně - vzdělávací zařízení mají možnost se podílet na vyrovnávání rozdílů mezi různými materiálními i psychologickými podmínkami v rodinách. Tím pomáhají hlavně dětem z málo podnětných rodin či dětem z konfliktního rodinného prostředí. Podílejí na utváření sítě četných a žádoucích sociálních vztahů. Obzvláště významný a důležitý sociální vliv mají zařízení pracující s mladšími dětmi plní-li funkci rodinné výchovy. A to ať pracují po přechodnou dobu (školní družina, domov mládeže) nebo trvale (dětské domovy). Součástí sociální funkce výchovy mimo vyučování je i nácvik komunikačních dovedností, seznamování se s etiketou, rozvoj sociálních kompetencí (48).

Stále častěji však aktivity volného času stále překračují rámec tradičního pojetí výchovy a vzdělání mládeže a vstupují tak i do dalších oblastí života. Neobyčejně významná je v tomto směru sféra zdravotní a sociální ve smyslu integrace dětí a mládeže trpícími různými formami znevýhodnění. I pro ně jsou důležité aktivity a zařízení volného času, avšak své působení nutně přizpůsobují podmínkám, zdravotnímu stavu, možnostem účastníků a terapeutickým postupům. Sociální funkcí je zde relaxace, emocionální vyžití, kompenzace tělesných i psychických nedostatků a také zvyšování důvěry ve vlastní schopnosti. To vše nadmíru napomáhá ke zdravotní a sociální rehabilitaci a k reintegraci do normálního života (18). Existují tak speciální zařízení, které se věnují odborné přípravě dětí a mládeže s postižením pro integraci spolu s rehabilitační péčí, poradenstvím, logopedií, respitní péčí, zájmovou péčí, psychoterapií (47). Rovněž většina rodičů integrovaných dětí aktivně spolupracuje se školou a zařízeními volného času. Někteří rodiče se dokonce činností účastní jako asistenti, jiní pomáhají doma dítěti se studiem a s přípravou do školy (21).

Výchova ve volném čase jako prevence sociálně patologických jevů

Mezi sociální funkce taktéž zahrnujeme působení výchovy mimo vyučování na široký okruh prevence sociálně patologických jevů. V rovině primární jde o vliv na celou populaci. Především na tu část, která není riziková ani narušená, tak aby vůbec nedošlo k jejímu poškození. Sekundární prevence zahrnuje aktivity zaměřené na vyhledávání rizikových jedinců či skupin, rovněž na ty, jež se mohou stát s největší pravděpodobností obětí negativního jevu. Terciární prevence usiluje o léčení, resp. zabránění recidivy u těch, které již negativní jevy postihly.

Prevence sociálně patologických jevů je namířena do oblastí drogové závislosti, alkoholismu, kouření, kriminality a delikvence, virtuálních drog (do této oblasti patří například počítače, televize, video), gamblingu, záškoláctví, šikanování, vandalismu, a ostatních forem násilného chování, xenofobie, rasismu a intolerance (48).

Jednotlivé aktivity zaměřené na prevenci sociálně - patologických jevů jsou cílené na jednotlivé skupiny. Jsou to předškolní programy pro děti, programy určené rodičům, vrstevnické programy, komunitní programy a programy podporující uplatnění

mládeže na trhu práce (26). Primární prevence, jak specifická, tak nespecifická, by měla být prováděna na kvalitní úrovni erudovanými pracovníky, kteří by měli být dostatečně odborně vzděláni v rámci postgraduálního vzdělávání. Vzdělávacích programů, které se zaměřují na oblast prevence sociálně patologických jevů je v ČR mnoho. Radou vlády protidrogové politiky ČR je doporučováno několik institucí, které zaměřují svoji činnost právě na tyto jevy. Např. Prev-Centrum, o.s., Institut Filia, o.s., Poradenské centrum pro drogové a jiné závislosti apod. (28). Dalším příkladem preventivního volnočasového programu v ČR pro děti ve věku od 6 do 15 let je program Pět P (Podpora, Přátelství, Prevence, Pomoc a Péče), který je postaven na principu přátelského vztahu mezi dospělým dobrovolníkem a ohroženým dítětem (65).

Děti mladšího školního věku se týká zejména šikana a jiné stresové situace mezi ním a rodiči, učiteli i vrstevníky. V současné době se již začíná objevovat abusus drog, dochází ke vzniku závislosti na počítačových hrách, internetu a televizi (69). Dle empirického výzkumu dětí sedmých tříd základních škol se s agresí ve škole setkává pravidelně zhruba 18% chlapců a 16 % dívek. Takřka třetina dětí uvedla, že se s ní setkává občas (68). V souvislosti s tímto je proto bezpodmínečně nutné si uvědomit možnosti preventivního působení výchovy mimo vyučování, je zde totiž velký potenciál vychovatelů, učitelů i sociálních pracovníků, kteří by měli dokázat poradit rodičům žáků, kde mohou své dítě přihlásit do zájmového kroužku (45).

Předcházet sociálně patologickým jevům je třeba především ve školách a školských zařízeních. V těchto institucích jsou realizovány tzv. minimální preventivní programy, které jsou od roku 1998 preventivní strategií Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. Jsou strukturovány do několika základních oblastí - do oblasti preventivních aktivit zařazené do výuky jednotlivých předmětů, do oblasti specializovaných programů zaměřených na výcvik v osobnostních a sociálních dovednostech, do oblasti nabídky volnočasových aktivit respektujících poptávku dětí a mládeže, do oblasti poskytování poradenských služeb a do oblasti spolupráce s rodiči (26).

Volnočasové aktivity jsou označovány jako programy nespecifické primární prevence. Jsou to aktivity, jejichž cílem je harmonický rozvoj osobnosti a to včetně

možnosti rozvíjení nadání, zájmů, pohybových a sportovních aktivit. I v případě, že by neexistovaly sociálně patologické jevy, by bylo smysluplné tyto programy rozvíjet a podporovat. Nicméně nespécifické programy v tomto smyslu nelze vztahovat k určitému fenoménu, jehož výskytu se program snaží předcházet. A to právě proto, že působí obecně, nespécificky. Často jsou prezentovány nejrůznější volnočasové aktivity jako primární prevence s úmyslem získání finančního příspěvku (63).

K zajišťování primární a sekundární prevence v ČR slouží také síť pedagogicko - psychologického poradenství. To je poskytováno dětem a mládeži, jejich rodičům (a jiným zákonným zástupcům), učitelům, vychovatelům prostřednictvím výchovných poradců, školních psychologů, speciálních pedagogů, kteří mohou praktikovat na jednotlivých školách, v pedagogicko - psychologických poradnách, ve speciálně pedagogických centrech, ve střediskách výchovné péče pro děti a mládež a v Institutu pedagogicko psychologického poradenství.

Nezastupitelnou úlohu mají i oddělení sociální prevence, která působí v rámci resortu ministerstva vnitra při referátech sociálních věcí, obecních magistrátních úřadů. Oddělení sociální prevence působí na rozdíl od středisek výchovné péče i ve věcech občanů starších 18 let (26).

1.5. Klasifikace činností volného času dětí

1.5.1. Odpočinkové a rekreační činnosti

Cílem těchto činností je odstraňovat tělesnou i duševní únavu, která se u mladších školních dětí dostavuje v souvislosti s náročnou školní výukou rychleji. Nadměru citliví jedinci mohou reagovat až neuroticky (křivostí, mimovolnými pohyby, nočními děsy, nechutenstvím) (48). Může dojít ke vzniku tzv. psychosomatických onemocnění, kdy se duševní nerovnováha somatizuje a projevuje se klinickými projevy, jež mohou mít velmi širokou škálu. Řadíme sem ranní bolesti

břicha, ranní zvracení před odchodem do školy, palpitace srdce, esenciální hypertenzi, bolesti hlavy, enuresu, enkopresu a podobně (70).

Odpočinkové činnosti

Odpočinkové aktivity jsou klidné, fyzicky i psychicky nenáročné. Oddech může poskytnout klid na lůžku, koberci či křesle, spánek, relaxační cvičení i klidné hry. Lze si také prohlížet a číst časopisy nebo knihy, hrát hry na počítači, poslouchat rozhlas, krátce sledovat televizi, video, poslouchat vyprávění, vést rozhovory či provozovat krátké a nenáročné procházky (48).

Zvláštní význam má při odpočinku dětí mladšího školního věku hra. Nyní je pro zdravý vývoj osobnosti nepostradatelná. Na počátku školní docházky se totiž dítě musí naučit vymezení času zvlášť na práci a zvlášť na odpočinek, hru. Hra již nemá být svázána s konkrétním výchovným cílem. To ale neznamená, že by práce nemohla být stejně zajímavá a lákavá jako hra a hra by nemohla přispívat k výchově (32). Hra je především v mladším školním věku nejoblíbenější formou odpočinku, rovněž hračky jako takové jsou s největší oblibou využívány dětmi právě v tomto věkovém období.

Rekreační činnosti

Rekreační činnosti mají naopak charakter vydatné pohybové aktivity, nejvhodněji na čerstvém vzduchu (48). Pakliže mohou děti trávit více času venku na čerstvém vzduchu, dochází u nich k redukci agresivního chování (1). V rámci rekreace by děti měly mít denně možnost individuální aktivity dle svého vlastního přání. Tyto aktivity vedou k uspokojování potřeb jednotlivce, k pocitu radosti, dítěti mohou pomoci k vytváření si sítě neformálních osobních vztahů. Mezi rekreační činnosti řadíme kondiční sport, pohybové hry, turistiku, činnosti spojené s ochranou a tvorbou životního prostředí, hudebně - pohybové činnosti atd.

1.5.2. Zájmové činnosti

Zájmové činnosti jsou definovány jako cílevědomé aktivity zaměřené na uspokojování a rozvíjení individuálních potřeb, zájmů a schopností. Mají velký vliv na rozvoj osobnosti i na správnou společenskou orientaci.

Zatímco u dětí předškolního věku převažuje zájem o činnost samu, u dětí mladšího školního věku nejsou zájmy dosud rozlišeny, a proto je vhodné dětem předkládat k výběru různé druhy činností. Mladší školní věk objevuje a zkouší různé zájmové oblasti, zájmy jsou většinou pouze krátkodobé. Nabízené zájmové aktivity pro tyto děti mají tak mít širší záběr činností a mají dítěti umožnit orientaci ve stěžejních zájmových oblastech (48). Dle Matějčka je však důležité si uvědomit, že každý omyl, každé svévolné zanechání zvolené zájmové činnosti dítěti něco psychicky stojí. Jde o nepříjemný zážitek ponížení a dochází tak ke ztrátě sebedůvěry. Dítě by se tedy nemělo pouštět do nejrůznějších druhů zájmů bezhlavě a taktéž rodiče a vychovatelé by měli poskytovat přiměřené vedení (36). Němec toto podporuje tvrzením, že pro každého jedince by bylo vhodné dospět k jednomu hlubšímu zájmu tak, aby velké množství aktivit nevedlo pouze k povrchnosti. Podaří-li se dle hlubšího zájmu si zvolit vhodné povolání, jedná se o ideální stav (43).

Zájmové činnosti společenskovední

Tyto činnosti vedou k poznání aktuálního společenského dění, rovněž i k pochopení historických souvislostí. Můžeme sem zařadit výchovu k vlastenectví, k partnerství, k rodičovství, společenskou výchovu, sběratelství a jazykovědu.

Zájmové činnosti pracovní a technické

Pracovní a technické činnosti zdokonalují děti v manuálních dovednostech, obohacují jejich vědomosti o technické poznatky jejich aplikaci v praxi. Měly by také podporovat přirozenou touhu dětí po aktivním uplatnění v oblasti techniky, rozvíjet jejich technické myšlení a představivost.

Patří sem např. práce s různými materiály (dřevo, kov, hlína, textil), práce se stavebnicemi, montáž a demontáž, modelářství, výpočetní technika, elektrotechnika, aktivity související s dopravní výchovou, vaření **(48)**.

V současné době díky digitalizaci roste podíl trávení volného času elektronickou komunikací („chatování“) nabízenou počítačovými systémy propojenými do nejrůznějších sítí. Nejvýznamnější z nich je celosvětová síť internet a s ní spojený World Wide Web (www), umožňující rychlou výměnu a vyhledávání různých druhů informací bez ohledu na hranice států a kontinentů **(56)**.

Zájmové činnosti přírodovědné

Napomáhají k prohlubování vědomostí o dění v přírodě, vedou k ekologickému chování, rozvíjejí zájem dětí o pěstitelství a chovatelství.

Při výběru obsahu těchto aktivit u dětí mladšího školního věku by měl být zohledněn především fakt, že mají schopnost získat představy jak o rostlinstvu a živočišstvu, tak o neživé přírodě. Spolu s tím se mají získat dovednosti při péči o ně. Školáci tohoto věku mají obzvlášť blízký vztah ke zvířatům, s rostoucím věkem stoupá zájem o specializované činnosti (např. rybářství, včelařství).

Zájmové činnosti estetickovýchovné

Jejich cílem je utváření, formování a kultivace estetických vztahů dětí k přírodě i společnosti a jejím materiálním i kulturním hodnotám. Činnosti jsou zaměřeny na rozvoj výtvarného, hudebního, literárního, dramatického a hudebně- pohybového projevu, na rozvoj tvořivosti, kulturu chování a výchovu vkusu.

Zahrnuje všechny aktivity, ve kterých se uplatňuje estetický vztah - kulturní akce, prohlídky. Nepostradatelnou součástí je ovšem vlastní tvůrčí práce **(48)**. Kvalitní kulturní aktivity mládeže jsou významné svým podílem na zachování kontinuity české kultury. Jak poukazuje Sak, bez této části by se stala česká kultura mrtvým skanzenem a česká populace by se stala amorfním davem závislým na dávkách křýče ordinovaným televizním vysíláním **(54)**.

Zájmové činnosti tělovýchovné

Přiměřená aktivita je jednou z podmínek zdravého vývoje dítěte, přispívá k fyzické zdatnosti a psychické odolnosti. Aktivní provozování sportu v dětství ve značné míře napomáhá k tomu, aby se i v dospělosti stal pohyb nezbytnou potřebou.

Tělovýchovná činnost by měla být všestranná (měla by obsahovat prvky z atletiky, gymnastiky, plavání, turistiky, míčových her, lyžování, bruslení aj.).

1.5.3. Sebeobslužné a veřejně prospěšné činnosti

Jejich úkolem je vést žáky k samostatnosti v péči o sebe a své vlastnictví. Spočívají v pěstování hygienických, kulturních a komunikačních návyků.

Podstatou veřejně prospěšné činnosti je vědomé vykonávání takové práce, která prospívá ostatním členům společnosti. Jejich správné pedagogické vedení ovlivňuje biologický, psychický i sociální vývoj jedince. Veřejně prospěšné činnosti v rámci aktivit volného času mají být dobrovolné. Pak přinášejí pocity uspokojení vycházející ze společenského ocenění práce.

1.5.4. Příprava na vyučování ve volném čase

Pojem příprava na vyučování ve volném čase chápeme jako soubor činností, kterými tyto instituce napomáhají žákům při plnění školních povinností. Úkolem je tedy opakovat, procvičovat či event. prohlubovat poznatky z vyučování, konkretizovat a aplikovat poznatky v praxi na základě chápání nových vztahů a souvislostí. A to za podmínky přitažlivosti pro děti (48).

1.6. Instituce pro výchovu ve volném čase

Aktivity a instituce volného času se uplatňují ve všech prostředích života dětí a mládeže, v rodině, školských zařízeních, ve specifických sdruženích a institucích, v obci

a v médiích **(18)**. Demografický vývoj společnosti má také celou řadu speciálně pedagogických souvislostí. Počet dětí, které využívají vzdělávací a výchovná zařízení, a jejich charakteristiky vytvářejí specifické požadavky na oblast institucionální výchovy a péče o volný čas dětí a mládeže **(31)**.

Školská zařízení pro zájmové vzdělávání, základní umělecké školy mohou zřizována dle § 179 školského zákona obcí. Podle § 181 téhož zákona je kraj povinen zajistit podmínky pro uskutečňování vzdělávání středního a vyššího odborného dětí, žáků a studentů se zdravotním znevýhodněním, také jazykového, základního uměleckého a zájmového pro výkon ústavní výchovy. Z tohoto důvodu zřizuje jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky, základní umělecké školy, školská zařízení pro zájmové vzdělání **(73)**.

1.6.1. Školní družiny a školní kluby

Školní družiny se zaměřují na práci s dětmi prvního stupně základní školy. Mají funkci výchovnou, zdravotní, důležitá je role sociální. A to především z důvodu zajišťování sociální péče a bezpečnosti dětí v době, kdy jsou rodiče v zaměstnání. Vzhledem k věkovým charakteristikám dětí mladšího školního věku, zejména k velké šíři a labilitě zájmů, se výchovná činnost orientuje na co nejrozmanitější strukturu zájmových činností a uspokojení velké potřeby pohybu **(48)**. Do školní družiny jsou žáci přihlašováni zákonnými zástupci na základě dobrovolnosti. Žáci nemají povinnost se zde zájmově vzdělávat, na druhou stranu ani školní družina není povinna žáka přijmout. Školní družina nemá závazné cíle zájmového vzdělávání, vychází však z obecných vzdělávacích cílů stanovených školským zákonem. Není zde stanovena délka vzdělávání, strategie vzdělávacího procesu ani výstupy nebo ukazatele hodnocení činnosti **(15)**. Školní družiny většinou nabízejí kroužky pohybové, poznávací i s uměleckým zaměřením. Nespornou výhodou je, že většina kroužků se odehrává po vyučování a rodičům takto malých dětí tak odpadá starost o jejich dopravu do jiného místa. Také školné není nijak přemrštěné. Dítě ovšem může negativně vnímat fakt, že se

většinou pohybují ve stejném prostředí jako při vyučování, je také ve velice podobné skupině osob včetně vedoucího kroužku **(23)**.

Školní kluby jsou určeny pro děti středního školního věku, potažmo pro žáky druhého stupně základních škol. Obsah jejich činnosti sleduje specifika této věkové skupiny, bere v potaz hlavně větší samostatnost, větší vyhraněnost. Ustupuje sociální funkce těchto aktivit, hlavní těžiště práce je konkrétní náplň zájmové činnosti a kontinuální nabídka spontánních aktivit v prostorách klubu **(48)**.

Povinná školní výuka a volnočasové aktivity školy se svou funkcí a směřováním v současné době sblížují. Škola inovací osnov a metod práce, volnočasová zařízení školy úsilím o věcnou a metodickou soustavnost. Obě tyto instituce, i přes svou rozdílnost povinné a dobrovolné účasti, se vzájemně doplňují, partnersky spolupracují **(18)**. Také školní vzdělávací program je pro školní družinu povinným zveřejněným dokumentem. Je kolektivní prací pedagogů pro konkrétní prostředí družiny a má sloužit pro kontrolní činnost pedagogům, rodičům, zřizovateli i kontrolním orgánům. Vychází z analýzy předchozí činnosti, navrhuje aktivity a jejich souvztažnost dle kurikulárního přístupu, může však umožňovat operativní změny **(15)**.

1.6.2. Střediska pro volný čas dětí a mládeže

Takto označujeme Domy dětí a mládeže a Stanice zájmových činností. Jsou to zařízení, která se zaměřují na realizaci specializovaných zájmových činností pod odborným pedagogickým dohledem a vedením **(48)**.

Domy dětí a mládeže jsou instituce specifické pro Českou republiku, jinde v Evropě jsou zcela neobvyklé **(4)**. Nabízejí zájmové činnosti organizované pravidelně i příležitostně, připravují soutěže a olympiády pro nadané děti, pořádají letní a tzv. příměstské tábory, spontánní akce ve venkovních prostorách i hernách. Umožňují účast všem - dětem, mládeži i rodičům s dětmi. O své činnosti pravidelně informují formou letáků, článků na nástěnkách ve vlastním zařízení, na základních i středních školách, v tisku i na internetových stránkách **(41)**. Tyto instituce nabízejí alternativu nudě co

nejrozsáhlejšímu okruhu dětské populace tak, aby našli podnět pro smysluplné trávení volného času i ti, kteří by ji nejvíce potřebovali (2).

1.6.3. Domovy mládeže

Poskytují výchovnou péči, ubytování a stravování žákům středních škol, kteří kvůli velké vzdálenosti svého trvalého bydliště a školy na níž studují nemohou denně dojíždět. Mimo tyto činnosti mají za úkol dbát o hodnotné využívání volného času mládeže.

1.6.4. Dětské domovy

Patří do skupiny institucí ústavní výchovy. Jedním z mnoha úkolů těchto zařízení je taktéž dbát o kvalitní využívání volného času svých svěřenců. I tyto děti by měly prožívat svůj volný čas obdobně jako v původních rodinách.

1.6.5. Sdružení dětí a mládeže ve volném čase

K institucím pečující o volný čas dětí můžeme zařadit rovněž zařízení, která si podle svého zaměření kladou nejrůznější cíle výchovného, vzdělávacího a rekreačního charakteru. Do této kategorie řadíme např. Junák, Pionýr, organizaci Duha, hnutí Brontosaurus, tělovýchovné a sportovní organizace (např. Sokol, Českomoravský fotbalový svaz), organizace církví a náboženských společností – kupř. nízkoprahová střediska volného času zřizována salesiány, Salesiánské hnutí mládeže, sdružení YMCA (Křesťanské sdružení mladých lidí).

1.6.6. Další subjekty volnočasových aktivit dětí a mládeže

Zájmové vzdělání poskytované základními uměleckými školami a jazykovými školami je rovněž součástí náplně volného času.

Základní umělecké školy umožňují talentovaným dětem, mládeži a dokonce i dospělým věnovat se estetickovýchovné zájmové činnosti. Je zde rovněž možnost přípravy na studium na středních a vysokých školách s uměleckým zaměřením (48). V období 1991-2002 se sice podle statistických údajů počet základních uměleckých škol v ČR snížil, avšak jejich celkový počet žáků vzrostl (18). Také přístup základních uměleckých škol se oproti minulosti změnil, především v přijímání nových členů. V současné době se o získávání nových žáků přímo snaží. Nábor často probíhá už v mateřských školách (23).

Výuce cizích jazyků v rámci zájmového vzdělání se věnují v jazykových školách.

Poskytovatelé preventivně výchovné péče, ústavní a ochranné výchovy tvoří další skupinu v oblasti poskytovatelů volnočasových aktivit. Můžeme sem zařadit střediska výchovné péče, diagnostické ústavy, již výše zmiňované dětské domovy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy. Tato zařízení jsou specifická pro svou funkci ochrany a péče o dítě. Nastupuje v případech, kdy nedochází z různých důvodů k zaopatření vlastní rodinou nebo pokud jde o dítě ohrožené různými negativními vlivy, které jsou nebezpečím pro jeho normální bio – psycho - sociální vývoj (48).

Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež jsou dalším specifickým subjektem umožňujícím hodnotné využití volného času. Jsou charakteristická zejména maximální přístupností pomocí odstranění technických, psychologických i sociálních bariér. Jejich úkolem je upoutat děti a mládež, které by jinak svůj volný čas trávily nicneděláním a bezcílným touláním (25).

Poměrně novou institucí zabývající se volnočasovými aktivitami je v ČR takzvané komunitní vzdělávací centrum. Vzniklo před více než deseti lety, když přivedla Nadace Open Society Fund do České republiky výchovně vzdělávací program pro školu a rodinu „Začít spolu“. Hlavní myšlenkou bylo - vedle spolupráce s rodinou -

také otevřít školu veřejnosti. Tato idea má svou pozoruhodnou logiku: škola bývá ve většině případů v centru obce, každý občan ví, kde ji najde, a zatímco je dopoledne škola maximálně využívána, odpoledne zeje prázdnou. A přitom disponuje prostory, které by bylo možno ve prospěch občanů využít k pořádání kurzů, výstav (57).

2. CÍL PRÁCE

Na základě zpracování diplomové práce na téma „Role rodičů při realizaci volnočasových aktivit dětí mladšího školního věku“ byly stanoveny tyto hlavní a dílčí cíle:

2.1. Hlavní cíle

Shromáždit teoretické poznatky o možnostech využívání volného času u dětí a zmapovat vliv rodičů na trávení volného času u dětí.

2.2. Dílčí cíle

Zmapovat spokojenost rodičů s formami institucionální péče o volný čas dětí. Dále se zaměřit na souvislosti mezi výchovným stylem rodiny a výskytem sociálně patologického chování dětí mladšího školního věku spolu se způsobem trávení volného času a případným vznikem sociálně patologického jevu.

Vzhledem k malému vzorku zkoumané části populace nemohou být získaná data generalizována, jedná se o výzkum „kvalitativní“. V důsledku této skutečnosti budou hypotézy, týkající se této oblasti, stanoveny až v závěru práce, v kapitole 5.

3. METODIKA

3.1. *Charakteristika metod a technika sběru dat*

K diplomové práci byl použit převážně kvalitativní výzkum v kombinaci s výzkumem kvantitativním (pro doplnění údajů). Případové studie byly zaměřené na aktivity dětí mladšího školního věku a jejich případné využívání institucí zaměřujících se na volný čas dětí a mládeže, spolu se zřetelem k sociálním faktorům, především k rodinnému prostředí a jeho výchovnému stylu.

Případové studie jsou pro přehlednost na konci doplněny grafy a tabulkami, kde jsou vyznačeny nejdůležitější skutečnosti, které se v jednotlivých případech vyskytují.

Byly použity následující metody a techniky sběru dat:

3.1.1. *Pozorování*

Pozorování je zaměřené, dobře plánované vnímání vybraných jevů s tím, že vnímané skutečnosti jsou pečlivě a systematicky zaznamenávány. Nezúčastněné pozorování je takové, kdy pozorovatel pozoruje společenské jevy, aniž by se sám v pozorovaném ději angažoval (9).

Při nezúčastněném pozorování jsem se zaměřila na:

- vztah dítěte k rodičům (rodiči)
- vztah dítěte k volnému času
- vztah rodičů k výchově dítěte
- postoj rodičů k obsahu volného času dítěte a rodiny
- postoj rodičů k institucím volného času
- osobnostní charakteristiky dětí
- známky sociálně patologických jevů dětí

3.1.2. Polořízený rozhovor

Nejčastější způsob získávání informací o rodině je rozhovor, méně užívaný je dotazník (74). Rozhovor je technika terénního sběru informací. Polostandardizovaný (polořízený) rozhovor je technika kvalitativního výzkumu, který pracuje s malým souborem respondentů bez nároku na statistickou reprezentativnost. Je zaměřen individuálně či skupinově a dovoluje získat informace pomocí otázek (3).

Metoda polořízeného rozhovoru je definována jako interakce mezi tazatelem a respondentem (9). Tazatel zde získává informace prostřednictvím otázek směřujících k zjištění skutečností vztahujících se ke zkoumané společenské realitě. Avšak specifický je jednosměrný tok informací, čímž se liší technika této metody od běžné formy rozhovoru. Při polořízeném rozhovoru jsou respondentům kladeny předem připravené návodné otázky, které napomáhají vyjadřování se k tématu.

Součástí polořízeného rozhovoru byl dotazník spokojenosti rodičů s možnostmi institucionální péče o volný čas dětí, dotazník pro zajišťování způsobu výchovy v rodině pro rodiče, dotazník stylů výchovy pro děti mladšího školního věku a dotazník využívání volného času dětí mladšího školního věku (viz přílohy). Dotazník je standardizovaný soubor otázek, které jsou předem písemně vypracovány na konkrétním formuláři (3). Celá koncepce dotazníku zahrnuje podstatné problémy, na něž hledáme v dotazníku odpověď, obsahově má respondenta spíše přitahovat než odpuzovat. Formulace otázek má být jasná, zřetelná a jednoznačná tak, aby bylo možné pravdivě odpovědět bez dlouhého rozmýšlení, bez obtíží, jak poukazuje Kozlová (30).

Je pochopitelné, že vzhledem k věku probandů je užití dotazníků do jisté míry omezeno. Dítě by mělo umět dobře číst, ale i přesto bychom mu měli otázky předčítat. Hlavně ovšem musí otázkám porozumět, posoudit svou odpověď a zformulovat adekvátní odpověď.

Na druhé straně, pokud jde o dotazníky pro rodiče, je nutné si uvědomit, že jde o subjektivní výpověď a proband musí být schopen kritické introspekce, musí mít alespoň průměrnou inteligenci pro jejich vyplnění. Největším problémem je však záměrné zkreslování výsledků pro subjekt tak, aby se jevil v žádoucím společensky

příznivějším světle. Průměrně inteligentní osoba brzy přijde na princip těchto otázek a může svoji odpověď ovlivňovat. Výhodou dotazníků je však snadná a rychlá administrace, také se v dotaznících dovidáme informace, které bychom se jinak nedověděli. Užívají se hlavně tam, kde by se informace jinou metodou těžko získávaly (58).

V dotazníku jsou obsaženy nejprve identifikační znaky respondenta, jako je věk a pohlaví. Používala jsem otázky uzavřené, které mají předem stanovené varianty odpovědi z nichž si dotazovaný vybere správnou odpověď a otázky otevřené, kde respondent odpoví vlastními slovy (29).

Rozhovory se odehrávaly při neformálních setkáních s rodiči a dětmi individuálně v období od července 2007 do března 2008.

Výsledky rozhovorů byly zaznamenány na záznamový arch a jsou anonymní. Dotazníky byly vyplněny dětmi a rodiči zvlášť, jejich návratnost byla 100 % vzhledem k tomu, že byly součástí rozhovorů. Před počátkem byly pojmy vydefinovány, dětem podrobně vysvětleny před odpovědí na každou otázku.

3.2. Charakteristika zkoumaného souboru

Jako výzkumný vzorek jsem zvolila 7 dětí (4 chlapci a 3 dívky) navštěvující první dva ročníky základní školy, tedy ve věku od 6 do 9 let. Průměrný věk dětí je 7,7 roku.

Jako základní kritérium zkoumaného vzorku jsem si vybrala věk, který musel odpovídat definici mladšího školního věku, dále jsem vybírala děti podle toho, zda navštěvují základní školu malého města (do 5 000 obyvatel) nebo základní školu na okraji velkého města (nad 50 000 obyvatel) či se jedná o základní školu na sídlišti velkého města. Také bylo nutno vybrané děti a jejich rodiče oslovit, zda souhlasí se spoluprací pro výzkumné účely této práce. Jednalo se tedy o vícestupňový kvótní výběr.

4. VÝSLEDKY

4.1. Případové studie

Křestní jména účastníků jsou v rámci zachování anonymity a profesní etiky fiktivní.

4.1.1. Denis (8 roků)

Denis navštěvuje druhý ročník základní školy na okraji velkého města a pochází z neúplné rodiny. Žije v rodinném domě sám s otcem (z prvního manželství má 2 děti ve věku 18 a 21 roků, nyní vdovec), denně však dochází babička (otcova matka). Denisova matka zemřela když mu byly 2 roky v důsledku alkoholismu. Otec je vyučen, nyní mu je 52 roků. Pracuje jako osoba samostatně výdělečně činná (OSVČ) v oblasti stavebnictví. Jak o sobě říká, je velmi zaneprázdněn. V péči o domácnost o syna mu výrazným způsobem pomáhá jeho matka (73 roků, ve starobním důchodu). Ta denně vodí syna ráno do školy, několikrát v týdnu (mimo páteční odpoledne) ho opět vyzvedává ze školy domů. Také se s ním většinou připravuje do školy.

Jak vyplývá z pozorování, rozhovorů a je podpořeno výsledky dotazníku výchovných stylů pro rodiče (viz příloha č. 1), otec vychovává především liberálním stylem, babička ovšem spíše direktivním. Podle těchto informací je otec názoru, že si má syn „užívat dětství“, povinností bude mít v životě ještě mnoho. Spát večer může chodit v libovolnou dobu, otec to odůvodňuje svými nehezkými vzpomínkami na své dětství, kdy byl často bit, pokud se sestrou tiše včas nespali. Na druhou stranu ovšem přiznává, že někdy už nemá na syna trpělivost, protože je příliš unaven. Pokud má syn ve škole problém týkající se vzdělání, řeší to většinou babička - zákazy televize, případně vnukovi vynadá. Výchovné obtíže otec neguje, avšak dodává, že se syn tu a tam nepohodne s některým ze svých kamarádů a popere se, je prý temperamentní po otci. Jestliže se tak neděje ve škole, řeší to domluvou.

Denis dle dotazníku stylů výchovy a atmosféry v rodině (viz příloha č. 2) většinou vypovídá o přísné babičce (maminku po domluvě s otcem do dotazníku zaměňují za babičku). Otce má rád, poukazuje na jeho zastání před babičkou, na to, jak se s otcem mají dobře, pokud jsou sami doma. Sděluje, že může jíst sladké kdy chce, sledují s otcem televizi, někdy se stane, že otec únavou usne a malý Denis sleduje filmy pozdě do noci. „Když se tatínek probudí, společně se divným pořadům moc smějeme“ dodává dále.

Otec tvrdí, že má málo času (přes týden maximálně 2 hodiny denně, o víkendu má většinou volno, ale není to pravidlem) a pokud nějaký má, potřebuje si zejména sám odpočinout. Svůj volný čas tráví nejčastěji v restauraci (za příznivého počasí je syn s ním poblíž venkovního posezení restaurace). Také rád rybaří, mnohdy jezdí o víkendech na chatu k vodě. Zde také tráví společný volný čas se synem. Jsou zde oba spokojeni, doplňuje otec.

Zaměříme-li se na otázky týkající se volného času Denise, jsem informována, že dle otce má syn mnoho volného času, rozhodně více než 6 hod. denně. Ten využívá volným pohybem s kamarády na kole, kdy jízdu střídají návštěvou jednotlivých domácností (zhruba 3 kamarádů, které otec zná a v případě že Denis nejde včas domů, v některé z těchto domácností ho obvykle najde). Tam si častokrát hrají počítačové hry, protože Denisova rodina počítač nevlastní, pouze dospělý syn z prvního manželství. Ten má s otcem v dobrý vztah, vypomáhá mu i s péčí o Denise. Například v období krátkého školního volna s Denisem tráví volný čas doma a nebo na chatě. Otec je rád, ale vyjadřuje nespokojenost s tím, že Denisův nevlastní bratr není vhodným příkladem pro malého syna. Řešil již problém ohledně alkoholu a kouření, kdy Denis doma nabízel cigarety a pivo nevlastního bratra svým vrstevníkům v době, kdy ho bratr hlídal. Sportovním aktivitám se společně nevěnují z důvodu časové vytíženosti a únavy otce, který prohlašuje, že sám současně už „nemá věk“ a Denis nemá ani jiný zájem než jezdění s vrstevníky na kole. To je zároveň Denisova nejoblíbenější činnost.

Při položeném rozhovoru s Denisem se dovídám, že opravdu nejraději tráví svůj volný čas s dětmi na ulici a je nerad, pokud musí být doma s babičkou. Hlavně z důvodu, že nesmí nic dělat (aby neudělal nepořádek) ani sledovat televizi, protože babičce se nelíbí žádné televizní pořady. Také ho babička nutí číst, což ho vůbec nebaví. Denis by

rád trávil více času s otcem, chtěl by s ním navštívit například kino, v létě jet k moři na společnou dovolenou. O prázdninách jsou totiž děti většinou mimo domov, Denis se tak nudí. Pokud se ptám na sportovní aktivity, informuje mne, že ho ve škole zaujal fotbal, ale bohužel se mu nemůže více věnovat, protože otec nemá čas s ním chodit na tréninky a zápasy, babička to z důvodu věku odmítá. Také ho mrzí, že doma nemají počítač ani internet. U kamarádů doma si mohou bez omezení prohlížet jakékoliv internetové stránky. O rizicích internetu však nikdy nebyl informován, nezná zásady bezpečného internetu. Ve školní družině je spokojený, hraje si zde s dětmi, často něco vyrábí. Také se dovídají nové informace, v nedávné době družinu dokonce navštívily pracovnice Krizového centra pro děti a mládež s programem prevence úrazů. Paní vychovatelka se však na něj často zlobí, Denis totiž někdy nerad poslouchá. Kupříkladu si nechce uklízet pracovní potřeby, někdy se pere a „provokuje“ spolužáky. S tím souvisí problematika ostatních sociálně patologických jevů - tatínek s ním prý zatím na podobná témata nehovořil, snad jen o kouření v souvislosti s krádeží cigaret nevlastního bratra.

Z dotazníku využívání volného času dětí mladšího školního věku (viz příloha č. 5) jsem navíc informována, že cizím jazykům se neučí, ani nenavštěvuje základní uměleckou školu. Dochází každý den do školní družiny, ale nenavštěvuje žádný zájmový kroužek (ani pořádaný školou). Udává denně více než 6 hodin volného času, s domácími pracemi nikdy nepomáhá. Na otázku č. 8 odpovídá záporně (žádné domácí zvíře nemá), ale moc by si přál psa. Pokud jde o otázky týkající se alkoholu, kouření a herních automatů uvádí jednu zkušenost. O drogové problematice slyšel z televize, avšak zatím se s drogami nesešel. Nudu zažívá často, především v době letních prázdnin.

Z dotazníku spokojenosti rodičů s možnostmi institucionální péče o volný čas dětí (viz příloha č. 6), který vyplňoval otec vyplývá, že Denis navštěvuje opravdu pouze školní družinu. O té se otec dověděl již při zápisu k povinné školní docházce. Jiné informace získal ze školy, z letáků a od známých (rodičů Denisových kamarádů). Na dotaz o spokojenosti volněčasových zařízení je velmi spokojen se školní družinou, jiné neudává. O možnostech tzv. příměstských táborů nikdy nebyl informován, letní tábor syn dosud nenavštívil. Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež nezná, neví tedy, jaké služby poskytuje a pro jakou skupinu dětí je vhodné. Taktéž nikdy neslyšel o institucích

věnujících se volnému času dětí s poruchami chování (SVP- Středisko výchovné péče). Na otázku číslo 16, tedy zná-li na jaká jiná zařízení poskytující volnočasové aktivity pro děti a mládež se může obrátit odpovídá záporně. Také si myslí, že v blízkém okolí nejsou žádné organizace nabízející tyto aktivity. Respondentovi chybí v okolí rybářský kroužek.

Dostupnost volnočasových zařízení hodnotí takto:

Tabulka č. 1

			dostupné	dostupné s obtížemi	nedostupné
školní družina	dostupnost	finanční	X		
		časová	X		
		dopravní	X		
fotbalový klub (potenciálně)	dostupnost	finanční		X	
		časová			X
		dopravní			X

Zdroj: vlastní výzkum

4.1.2. Anna (7 roků)

Anička je žákyní prvního ročníku základní školy ležící na okraji velkého města. Pochází z neúplné rodiny, je vychovávána svobodnou matkou vysokoškolačkou (33 let). Bydlí v malém rodinném domku. Matka pracuje jako laborantka v biochemické laboratoři, současně postgraduálně studuje. Otec (58 let) nyní Annu nenavštěvuje, podílí se pouze alimenty a jinými finančními dary. Pracuje jako manager ve vlastní firmě zabývající se osobnostním rozvojem a managementem firem. Je taktéž vysokoškolsky vzdělaný. Rodinu navštěvuje jednou za čtrnáct dní na celý víkend babička (60 roků). Babička nemůže častěji pomoci s péčí o Aničku, bydlí totiž ve 100 km vzdáleném městě, zde má zaměstnání a navíc tu pečuje o svého otce. Matka jako samoživitelka zajišťuje veškeré činnosti ať se týkají péče o domácnost, péče o dceru, zaměstnání i vlastního dalšího vzdělání.

Z výsledků výzkumného šetření vyplývá, že používá zejména prvky demokratického stylu výchovy. Snaží se, aby dcera dodržovala určitá pravidla a plnila si

své povinnosti, nikoliv však absolutně. Matka je otevřena diskusi, snaží se dceři vysvětlit svá rozhodnutí, někdy mírně ustoupit. Pokud se matka mylí či jak podle její výpovědi „vybuchne“ a reaguje cholericky, vždy se dítěti snaží vysvětlit důvody svého jednání a za omyl se omluví. Dle matčina názoru ji však Anna zná, takže její prvotní reakci již dokáže vyhodnotit. Anička je ale poměrně poslušná i ve školním vzdělávání bezproblémová dívka, prospěchově vynikající, matka s ní zatím nikdy nemusela řešit žádné školní neúspěchy.

Anna v dotazníku stylů výchovy a atmosféry v rodině popisuje klidné domácí prostředí, obvykle vlídnou interakci s matkou. Často si s matkou povídá, hraje, plánují spolu různé aktivity, matka ji s sebou všude ráda bere. Když se Anička snaží vymlouvat, maminka to pozná a domluví se spolu na dalším postupu. V některých případech ovšem tvrdí, že maminku neumluví. Po předchozí domluvě s matkou, Aničce předkládám dotazník v původní podobě, tudíž týkající se vztahů s matkou i s otcem. Pokud jde o otce, Anička si na něj vzpomíná z dob, kdy za ní jedenkrát za tři týdny ještě jezdil. Je to však pro hodnocení jeho stylu výchovy z hlediska Anny dávno (před dvěma léty), Anička vykazuje smutek a stesk. Vliv otce nelze hodnotit, na výchově Anny se nepodílí a ani se aktivně nezajímá. Anička odpověděla kladně pouze na otázky týkající se otce v případě, že se jednalo o poskytování dáreků, věcných i finančních. Jinak převažovaly odpovědi typu ne či nevím. Jestliže jsme mluvili o babičce, matka i Anna se shodovaly na názoru, že babička je na Aničku velice hodná, dovolí jí mnoho z toho, v čem by maminka byla přísnější, neoblomnější. Avšak vzhledem k nízké frekvenci a specifičnosti jejich setkání má na celkový rodinný způsob výchovy pouze okrajový vliv.

Hodnotíme-li volný čas a volnočasové aktivity při polořízeném rozhovoru s matkou, získávám tyto údaje: matka nejraději sportuje, provozuje pěší turistiku či zahradničí. Chybí jí však společenská a kulturní složka volného času. Má ale velmi málo času, především v průběhu pracovního týdne (max. 2 hod.), k čemuž přispívá fakt, že do zaměstnání musí dojíždět do 20 km vzdáleného města autobusem. Dokáže však perfektně organizovat svůj a dceřin čas. V době, kdy musí zůstat déle v zaměstnání, je o Aničku postaráno pomocí zájmových aktivit při školní družině. V případech „nouze“ - například je-li Anička v rekonvalescenci a nemůže se zúčastnit sportovních aktivit či při náhlém

časovém nesouladu - o ni pečuje sousedka či jedna z matčiných známých. Někdy je také možné zpracovávat administrativní činnost plynoucí z výkonu jejího zaměstnání doma. Jestliže jsou prázdniny, matka využívá fungující školní družiny. Poukazuje však na problém s nefungující jídelnou po dobu krátkých (nikoliv letních) prázdnin. Jindy se o Aničku přijede starat babička, jindy si matka vezme v zaměstnání volno. Společně s Aničkou plánují aktivity na letní prázdniny. Domluvily se spolu na třítydenním dětském letním táboře s keramickým zaměřením, dále pojedou Anna celkem na dva týdny k babičce. S maminkou plánují dovolenou u moře (Anna je alergik) a v rekreačním zařízení na horách. Podle matky je Anna nejraději, pokud jí ve volném čase čte knížky či společně jedou na výlet. Do divadla a kina chodí také velmi ráda, bohužel jen zřídka. Jestliže se zaměříme na média jako je televize, počítač a internet, zjišťuji, že Anička televizi sleduje málo, pravidelně pouze Večerníček, někdy pohádky. Počítač ji zatím nezaujal, žádné hry totiž nevlastní, s internetem se seznámila společně s matkou. Sama ho užívat zatím nesmí, je poučena že z důvodu možného nevhodného obsahu.

Anička sděluje, že ve svém volném čase nejraději s maminkou zahradničí, v zimě čte a hraje stolní hry. Má mnoho zájmových aktivit, ale nejraději má volnou činnost ve školní družině, kdy si se spolužačkami hrají. Někdy jim paní vychovatelka dovolí užít počítač, ale k této činnosti se nijak nehrne, stejně jako většina ostatních dívek. Doma ji počítač neláká, smí na něm pracovat pouze s matkou. Maminka ji o zásadách používání internetu poučila, příležitostně spolu mluví o různém nevhodném chování a naopak o zásadách slušného chování a etikety. Maminka dle jejího názoru má mnoho starostí a z toho vyplývá, že i málo volného času. Pakliže má volno, nejraději čte a cvičí. Přes matčinu zaneprázdněnost si Anna nestěžuje na nedostatek společně stráveného volného času. Zajímavé bylo zjištění, že Anička prakticky nikdy nechodí ven s kamarádkami „jen tak“, což by ráda, ale z důvodu velkého množství aktivit na to nezbyvá čas. Všechny zájmové činnosti ji baví, některé ji vybrala maminka již v mateřské škole, na jiných se společně dohodly na začátku školního roku.

Podle dotazníku využívání volného času dětí mladšího školního věku má Anna denně více jak 6 hodin volného času, kdy navštěvuje kroužek aerobiku, keramický kroužek a učí se cizímu jazyku ve školní družině, kde pobývá každý den pracovního

týdne. Základní uměleckou školu v současnosti nenavštěvuje. Doma chovají rybičky, které Anička každý večer krmí, někdy mamince pomáhá s čištěním akvária. Cigarety, alkohol, drogy i hraní automatů s údivem neguje, televizi sleduje málo, zhruba 1 až 3 hodiny denně a to jen pořady, které jí odsouhlasí maminka. Na nudu si nestěžuje, nejraději odpočívá a čte si a nebo modeluje ze speciální keramické hmoty. Musí také pomáhat matce s prací v domácnosti. Hovoří o utírání nádobí, vynášení odpadků, přípravě příborů a prostírání, někdy i o věšení prádla na sušák.

Z dotazníku spokojenosti rodičů s možnostmi institucionální péče o volný čas dětí vyplývá, že Anna navštěvuje školní družinu, zde tři zájmové kroužky (jak bylo uvedeno výše - keramický, aerobik a výuku anglického jazyka). Se všemi kroužky i školní družinou je matka velmi spokojena. Do jiných organizací zabývajících se volným časem dětí a mládeže nedochází. Především z důvodu dostatečného pokrytí Aniččina volného času snadno dostupnou školní družinou. Ta plně vyhovuje svým obsahem i dostupností z hlediska dopravní, časové a v neposlední řadě i finanční. O aktivitách školní družiny se matka dozvěděla ze školy (nástěnka). Matka však nikdy neslyšela o možnostech příměstských táborů, pouze zná širokou nabídku klasických pobytových letních táborů o kterých se informovala pomocí internetu, letáků ve škole. Kvalitu táborů hodnotila pomocí konzultací se známými, kteří mají nějaké zkušenosti v této oblasti. Také se nikdy nedověděla o existenci a činnosti nízkoprahového centra, tudíž nezná jeho poslání, cílovou populaci ani nabídku služeb. Na otázku číslo 14 ale odpovídá kladně, ví o Středisku výchovné péče v Českých Budějovicích. Co se týká ostatních institucí volného času tuší, kam by se dále mohla obrátit, myslí si, že zařízení je ve městě dostatek. Problémem pro ni je zejména finanční zátěž, která je s některými vybranými aktivitami spojená (tenis, krasobruslení). Na druhém místě je i obtížné dceru kamkoliv dopravovat. Sama, vzhledem k věku, cestovat městskou hromadnou dopravou nemůže, pouze s matkou. To však následně souvisí s časovou nedostupností, kdy by Anička musela navštěvovat kroužky pořádané v pozdějších hodinách, což je pro ni jako pro žákyni prvního ročníku nevhodné. V blízkém okolí matce i dceři chybí jezdecký kroužek.

Dostupnost zařízení poskytujících volnočasové aktivity hodnotí takto:

Tabulka č. 2

			dostupné	dostupné s obtížemi	nedostupné
školní družina	dostupnost	finanční	X		
		časová	X		
		dopravní	X		
aerobik	dostupnost	finanční	X		
		časová	X		
		dopravní	X		
keramický kroužek	dostupnost	finanční	X		
		časová	X		
		dopravní	X		
angličtina	dostupnost	finanční	X		
		časová	X		
		dopravní	X		
tenisový oddíl (potenciálně)	dostupnost	finanční			X
		časová			X
		dopravní		X	
oddíl krasobruslení (potenciálně)	dostupnost	finanční			X
		časová			X
		dopravní		X	

Zdroj: vlastní výzkum

4.1.3. Alena (7 roků)

Alenka navštěvuje první ročník základní školy v malém městě. Žije v úplné rodině, má o rok staršího bratra. Otec (32 roků) pracuje z domova jako projektant, absolvoval vyšší odbornou školu. Matka (30 let) je zaměstnána jako poštovní úřednice, maturovala na střední odborné škole. Rodina bydlí v domku spolu s rodiči otce, mají však oddělené byty se společnou koupelnou a toaletou. V péči o Alenku (resp. o děti) se podílí celá rodina včetně prarodičů, kteří vypomáhají s hlídáním, pokud rodiče nemohou být přítomni. Alenka nemusí chodit do školní družiny, někdo je vždy doma - prarodiče, kteří jsou již ve starobním důchodu, matka, která pracuje ve směnném provozu a může dle

potřeby vyměnit směnu tak, aby byla dětem k dispozici. To je však třeba zřídka, protože otec pracuje z domova a má možnost sladit svou práci s péčí o děti.

Pokud jsem sledovala výchovný styl rodiny, došla jsem k názoru, že se zde oba rodiče se shodnou. Převažuje u nich demokratický styl výchovy, také se u nich projevují prvky liberálního způsobu. Alena může chodit ven s kamarádkami kdy se jí chce, večer uléhá ke spánku podle svých potřeb. Pokud jde druhý den do školy, musí to být do 21 hodin. Povinností mnoho nemá, pouze související s přípravou do školy. Tu vypracovává podle dohody s rodiči, je třeba aby se jí jeden z nich věnoval. Ještě nikdy neměla ve škole žádný výrazný neúspěch, pouze občasné zapomínání domácích úloh. V tomto případě není trestána, rodiče se jí snaží naučit samostatnosti a vysvětlují jí, co udělat, aby se tak příště nestalo. Naprosto volnou ruku má pokud jde o stravování, Alenka jí všechno a tak jí rodiče nechávají jíst co sama chce a kdy chce. Pokud o tom společně mluvíme, matka s tím obtíže vůbec nemá, otec uznává, že Alenka preferuje sladké. Myslí si však, že je to obvyklé a přirozené dětskému věku, tudíž je to tak v pořádku. Zaměříme-li se na poslušnost, oba rodiče se shodují v názoru, že není třeba, aby jejich děti okamžitě poslechny, mohou se vyjádřit a spolurozhodovat o některých záležitostech. Naopak, občas je těžké udržet hranici kompetencí dětí. V tomto případě užijí své rodičovské autority. Pokud se však mylí, jen neradi se svou chybu přiznávají a omlouvají se.

Alena podle dotazníku stylů výchovy a atmosféry v rodině vykazuje laskavé rodinné prostředí, Alenka informuje o častých věcných darech od otce, peníze od něj takřka nedostává. Matka jí také často něco kupuje. Souhlasí s tvrzením rodičů, že žádné povinnosti spojené s chodem domácnosti nemá. Když ale nějakou činnost chce dělat spolu s rodičem, tatínek i maminka jí to dovolí s tím, že některé činnosti nelze z bezpečnostních důvodů vykonávat. Maminka ani tatínek ji často nekontrolují, jen v některých konkrétních případech. Jestliže se pohybuje venku s vrstevníky, rodiče musí vědět, kde jsou. Také je limitována vzdáleností od domu, nesmí chodit k hlavní silnici ani daleko k lesu. Podle odpovědí na otázky týkající se vzájemné výchovné shody rodičů, se lze domnívat, že rodiče nezasahují přímo do svých kompetencí, neochraňují dceru před druhým rodičem. O případné neshodě komunikují odděleně od dětí. Alenka nemá dojem, že by byl tatínek moc přísný, maminka ji často nehubuje. V případě, že Alena má obtíže

s některou činností, maminka jí pomůže, otec jí povzbudí. Při rozhovoru vychází najevo, že se vždy najde někdo, kdo se jí i bratrovi může věnovat i v případě, že rodiče nemají čas.

Problematiku volného času rodiče hodnotí následovně. Otec má denně přibližně 5 hodin volného času, matka okolo 2 hodin. Otec svůj volný čas využívá ke komunikaci se svými známými, k cyklistice a k rodinným aktivitám (různým výletům, návštěvám příbuzných). Matka nejraději pasivně odpočívá, čte si a sleduje televizi. Podle jejich mínění, má Alena mnoho volného času, rozhodně více než 6 hodin denně. Tuto dobu využívá ke hraní s kamarádkami i samostatně nebo ke společným rodinným aktivitám. Ty již takřka patří k rituálům rodiny, každoročně jezdí v zimě lyžovat, na podzim k moři, o prázdninách na chaty obou babiček, na vodu, do zoo. Nejraději si dle rodičů hraje s hračkami v pokoji. Kulturu ve smyslu divadla, kina, koncertů však negují. Naopak počítači a televize může Alenka užívat dle libosti, o počítač má však malý zájem, na rozdíl od syna. Pracovat s internetem ještě nikdy neměla možnost, nechtěla. Proto není zatím o bezpečnosti a rizicích internetu poučena. V rodině se podle rodičů nevyskytují žádné sociálně patologické jevy, i když přiznávají zkušenost dětí s alkoholem a kouřením. To ovšem hodnotí jako jednorázovou dětskou zvědavost.

Alenka konstatuje, že ve svém volném čase nejraději spolu s rodiči jede na návštěvu k babičce, kde je mnoho kamarádek a kde si mohou volně hrát. Maminka podle jejího mínění nejraději sleduje televizi a tatínek se věnuje spolu s kamarády cyklistice. Maminka má prý málo volného času, když přijde z práce, musí se starat o domácnost. Tatínek, pokud nemá zrovna hodně práce, má mnoho volného času. Potom se věnuje Alence a bratrovi. Jestliže oba rodiče pracují, věnuje se jí nejvíce babička, která bydlí společně s rodinou v jednom domě. Alena dále sděluje, že do kina či divadla by někdy chtěla jít, ale zatím se tak nikdy nestalo. Myslí si, že zřejmě z důvodu velké vzdálenosti těchto kulturních stánků od jejich bydliště. Ráda by také navštěvovala výtvarný kroužek, ale nechodí do školní družiny, kde tento kroužek probíhá. Z jakého důvodu tam nedochází, neví. V souvislosti s tím hovoříme o problematice rozhodování o obsahu volného času Alenky. Zde odpovídá, že o volném čase si z části rozhoduje sama, z části se musí podřídit chodu a společným aktivitám rodiny. Pokud je „venku“ s vrstevnicemi,

rodiče ví, kde a s kterými kamarádkami pobývá, mají telefonní čísla na rodiče kamarádek. O nevhodném chování mluvila s rodiči jednou v souvislosti se situací, kdy s bratrem ochutnávali tajně alkohol. Avšak o šikaně, drogách a vandalismu ještě nikdy neslyšela. Pakliže se zaměříme na některá masmédia, Alena tvrdí, že televizi si smí zapnout kdykoliv, žádné pořady jí rodiče nezakazují, pouze s výjimkou nočního sledování, pokud musí jít druhý den do školy. Na počítači hrát nechce, nebaví jí to. Internet zatím nepoužívala, neslyšela nikdy o zásadách používání bezpečného internetu ani o rizicích s ním spojenými.

Z dotazníku využívání volného času dětí mladšího školního věku vyplývá, že Alena má více než 6 hodin volného času denně. Ten využívá k hraní si společně s kamarádkami i samostatně. To je i její nejoblíbenější činnost ve volném čase, také malování a jiná výtvarná činnost. Sděluje, že žádný sport neprovozuje. Pouze s rodiči lyžuje, zřídka jezdí na kole. Školní družinu, zájmové kroužky včetně základní umělecké školy nenavštěvuje. Žádnému cizímu jazyku se ve svém volnu neučí. Stejně tak neguje chov nějakého domácího zvířete. Ve volném čase si zatím samostatně nečte z důvodu nedostatečné dovednosti, avšak maminka jí zřídka předčítá. Spíše sleduje televizi a video, odhaduje, že okolo 4 hodin denně. Někdy se nudí, potom hledá např. partnera k hraní stolních her či jde spát.

Výpovědi rodičů ohledně spokojenosti rodičů s možnostmi institucionální péče o volný čas dětí potvrzují, že Alena nenavštěvuje žádná zařízení zabývající se volnočasovými aktivitami. Rodiče se o některých těchto zařízeních dověděli z letáků, které děti nosí ze školy. Na nástěnce ve škole z počátku školního roku byly také některé nabídky vyvěšeny. Jinde se po těchto zařízeních nesháněli. Oba rodiče neznají možnost příměstských táborů, stejně jako o nízkoprahovém zařízení zde slyší poprvé. Důvodem k nevyužívání zařízení poskytujících volnočasové aktivity je názor, že tyto zařízení nepotřebují s ohledem ke svému možností. Otec nikdy neslyšel o Středisku výchovné péče (dále SVP), matka se o něm dověděla ještě když děti docházely k předškolnímu vzdělání do mateřské školy. Zde byl na nástěnce leták s informacemi služeb poskytovaných SVP, nepochopila však přesně, pro koho je toto zařízení určeno, jaké má cíle. Matka na otázku číslo 16, zda ví, kam se může ve svém okolí obrátit v případě, že by

hledala nějaké organizované volnočasové aktivity pro své děti odpovídá kladně a dodává, že by se informovala ve škole, nejprve u třídní učitelky, případně u paní vychovatelky ve školní družině. Otec doplňuje, že by hledal na internetu. Myslí si, že v blízkém okolí funguje pouze školní družina. Na to navazuje i odpověď na otázku týkající se hodnocení kvantity zařízení volnočasových aktivit pro děti a mládež. Oba rodiče konstatují, že v jejich malém městě je těchto institucí malé množství. Pokud by uvažovali o nějakém zařízení, které by mohly jejich děti využívat, hovoří o domě dětí a mládeže (DDM) v jiném blízkém městě. Toto zařízení je podle matky dostupné ze všech posuzovaných hledisek (dopravní, časové i finanční). Otce zaujalo centrum zabývající se kulturními činnostmi (dramatickou činností, výtvarnou a taneční). Z hlediska dopravy a času je pro rodinu dostupné, finančně se mu jeví jako dostupné s obtížemi. V jejich blízkém okolí podle názoru otce chybí pravidelné kulturní aktivity, matka neudává žádnou odpověď.

Hodnocení dostupnosti volnočasových zařízení:

Tabulka č. 3

			dostupné	dostupné s obtížemi	nedostupné
DDM (potenciálně)	dostupnost	finanční	X		
		časová	X		
		dopravní	X		
kulturní centrum (potenciálně)	dostupnost	finanční		X	
		časová	X		
		dopravní	X		

Zdroj: vlastní výzkum

4.1.4. Petr (9 roků)

Petr je žákem druhého ročníku školy na okraji velkého města. Pochází z úplné rodiny. Spolu s bratrem (2 roky) žijí v rodinném domě, který se nachází ve vesnici nedaleko velkého města. V sousedství bydlí prarodiče (otcovi rodiče). Otec pracuje jako

vyšetřovatel, je vysokoškolsky vzdělaný a je mu 40 roků. Matka (36 let) je v současné době na rodičovské dovolené. Dříve pracovala jako šička, pro tuto kvalifikaci je také vyučena. Ta se také převážně stará o domácnost a děti, domácí přípravu si většinou syn dělá samostatně, pomoc potřebuje velmi zřídka, spíše provádí kontrolu.

Ve výchově převažují ze strany matky prvky úzkostlivé výchovy, ze strany otce direktivní. Matka potvrzuje, že má o syna strach, úzkostlivě dbá na hygienu, výživu (není možné aby děti někdy nesnědly připravené jídlo), děti byly podrobeny všem dostupným očkováním, pokud je Petr venku, má o něj velké obavy, pouští ho pouze s jediným „spolehlivým“ kamarádem a i přes to je vybaven vysílačkou a tak ho každou chvíli kontroluje. Otec dbá na dodržování povinností Petra, kontroluje ho. Rozhodně nemůže chodit spát v libovolnou hodinu. Ta je pevně stanovena a dodržuje se každý den, výjimek je minimálně. Pokud Petr přinese ze školy poznámku, je přísně potrestán (matka to prozrazuje o otci, sám otec se vyjadřuje odmítavě). Podle otce je naprosto namístě, aby děti obecně okamžitě své rodiče poslouchaly. Proto důsledně dbá na dodržování pravidel a poslušnosti. Také se v žádném případě nemůže spokojit s výmluvou, tvrdí, že ta není řešením problému a z Petra dospělého „chlapa“ neudělá. Matka se snaží brát v potaz přání dítěte. V některých případech (jaké jídlo chce syn připravit) se řídí přáním dítěte, někdy by musela jednat za zády otce, což většinou nedělá. Na otázku týkající se přiznání vlastní omylnosti oba odpovídají, že se nepřiznávají, pokud se omylu dopustí. V případě, že toto vyplyne na povrch, reagují tak, že synovi vysvětlí, že se k rodičům musí chovat slušně a s úctou, že nemá odmlouvat.

Podle Petra samotného, dle dotazníku stylů výchovy a atmosféry v rodině pro děti mladšího školního věku a z výsledků vycházejících z pozorování a rozhovorů odpovídá rozdělení výchovných stylů výše popsanému. Otec je přísný, často ho kontroluje, často Petra upozorňuje na jeho nedostatky, kterým se směje. Na Petra nemá čas a není rád, pokud ho syn při nějaké činnosti vyrušuje či dokonce mu chce pomáhat. Tatínka musí ihned poslechnout, mnohdy je od něj bit. Otec ho také zpravidla určuje jako viníka domácích nehod apod. Jestliže Petr něco provede, maminka ho před trestem od otce chrání a snaží se ho zastávat. Výchovné obtíže (Petr se opětovaně pere se spolužáky či jim jinak ubližuje) matka řeší především tresty typu zákaz televize, počítače, chození ven.

Maminka se o Péťu dle jeho výpovědi velmi bojí, často říká, kolik toho pro něj udělala. Také v případě, že Petr nechce jíst jídlo, které mu původně připravovala, uvaří mu jiné, které ale musí sníst. S Petrem si někdy hraje maminka, ale jak Petr informuje, není to pravidlem, protože se musí starat také o malého bratra. Prvky podpory samostatného rozhodování se v jejich výchově nevyskytují, chlapec si nanejvýš může rozhodnout, co si druhý den oblékne do školy a co by rád jedl. O některých pravidlech nelze v žádném případě diskutovat. Například o času spaní, o školních povinnostech, o odpuštění trestu a podobně.

Otec vykazuje zhruba 3 hodiny volného času denně v průběhu pracovního týdne, o víkendu více než 6 hodin. V jeho průběhu se věnuje pasivnímu odpočinku, sledování televize, hrám na počítači, „brouzdání“ po internetu, chatování. Aktivně dvakrát týdně hraje stolní tenis, pravidelně jednou týdně chodí s kamarády do restaurace. Zřídkka se věnuje společným rodinným aktivitám. Mezi ty patří návštěva kina se starším synem, společné večere v restauracích spolu s hrou šipek, kulečnicku a bowlingu. Někdy jezdí s rodinou na výlet do akvapark. Další společnou aktivitou je společná dovolená. Tu tráví vzhledem k věku mladšího dítěte doma, podnikají v tyto dny různé výlety. Matka sděluje, že má málo volného času, nejvíce 3 hodiny denně, ale to je spíše výjimka. pečuje současně o předčasně narozeného mladšího syna. Ten vyžaduje velkou péči a pozornost, je opakovaně nemocný, také vykazuje příznaky hyperaktivity (ADHD). Matka se tak nejednou cítí velice unavená, ve volném čase odpočívá - spí, sleduje televizi. Zřídkakdy má možnost alespoň posedět s kamarádkami. Tím, že je v současné době na rodičovské dovolené, se tak věnuje Petrovi v období prázdnin. V mimořádných situacích Péťu pohlídají prarodiče. Ti ovšem opravdu v nezbytných situacích, hlídání je pro ně náročné po fyzické i psychické stránce, většinou ho odmítají. Ve volném čase Petr nejraději podle matky hraje hry na počítači, používá internet. Otec odpovídá shodně a dodává, že syn hraje hry nejdéle 2 hodiny denně, na televizi se dívá nejdéle 4 hodiny denně, nesmí sledovat pořady, které jsou vysílány pozdě večer (to ale spí), jinak se obsahu filmů, dokumentů, pohádek apod. nevěnují a nijak ho necenzurují.

Při položeném rozhovoru Petr uvádí, že je nejradši, pokud s rodiči jede na výlet a na jídlo do restaurace. Maminka si podle něj nejraději lehne a vyspí se, tatínek má rád

posezení s kamarády, stolní tenis. Petra mrzí, že maminka má málo času, je přesvědčený, že by se mu jinak mohla více věnovat. K prarodičům chodí sporadicky, ale zato má kamaráda, se kterým je velice spokojený, rodiče mu s ním navíc dovolí trávit volný čas, běhat v okolí, hrát bojové a strategické hry na počítači, prohlížet si internet. Na internetu si prohlíží různé stránky, přiznává, že s kamarádem tajně prohlíží odkazy s erotickou tematikou. O zásadách bezpečného internetu byl informován ve škole při besedě, rodiče s ním o tom nehovořili. Otec s ním však mluvil o nevhodných formách chování, především o kouření, pití alkoholu. Matka mu několikrát vysvětlovala problematiku šikany, upozorňovala ho a nabádala především k aktivní obraně. O náplni Petrova volného času rozhoduje hlavně otec. S ním také dochází do oddílu stolního tenisu. Ve škole se účastní kroužku baseballu, má rád školní družinu, nejoblíbenější činností zde je vybíjená. Tu je ovšem ochotná akceptovat jen jedna z dvojice vychovatelek, které se o třídu starají. Ostatní kroužky se mu také líbí, nejméně baseball. Tam chodí především kvůli dětem, se kterými hraje. Touží po jakékoliv součinnosti, dětem často nosí drobné dárky (sladkosti, hračky).

Z dotazníku využívání volného času dětí mladšího školního věku lze dále konstatovat, že se Petr nevěnuje výuce cizího jazyka, navštěvuje však mimo baseballu a stolního tenisu ještě kroužek míčových her ve školní družině. Doma nechovají žádné zvíře. Prarodiče, kteří bydlí v těsném sousedství (mají společnou zahradu) však chovají některá hospodářská zvířata, která někdy Pét'a pomáhá krmit. Alkohol, kouření a drogy Petr nejuje, ale hrál se svým otcem na automatech. V domácnosti pomáhá málo, někdy vynese odpadky, vymění špinavé ručníky za čisté. Ovšem mezi nejoblíbenější volnočasovou činností řadí hru na počítači, které se věnuje v rozmezí 1 až 3 hodin denně. Podobně je tomu tak se sledováním televize, kterou si nejvíce užívá o víkendu a večer před spaním. Na nudu si nestěžuje, číst ho příliš nebaví. Jak dodává, stačí čtení, které má za domácí úkol ze školy. Základní uměleckou školu nenavštěvuje, netuší, čemu se zde vyučuje.

Sleduji-li aspekt spokojenosti rodičů s možnostmi institucionální péče o volný čas dětí, jsem informována, že dítě navštěvuje školní družinu, školní zájmové kroužky (míčové hry), sportovní organizaci (baseballový klub, oddíl stolního tenisu). Rodiče byli

informování o těchto činnostech ze školy a z letáků, které se každoročně objevují ve společných prostorách školy. Také v případě stolního tenisu od známých. Spokojenost s poskytovanými službami otec hodnotil následovně:

- školní družina – spokojeni velmi
- kroužek míčových her (školní aktivita) – průměrně spokojeni
- baseballový klub - částečně spokojeni
- oddíl stolního tenisu – velmi spokojeni

O možnosti příměstského tábora ví otec z internetu, matka o této možnosti nikdy neslyšela. Dítě bylo o minulých prázdninách na dětském letním táboře, o kterém se dověděli právě pomocí letáku ze školy. Bohužel s jeho kvalitou nebyli rodiče spokojeni, uvádějí špatné hygienické podmínky, nedostatečné hlídání dětí, což se jim jeví jako takřka životu nebezpečné. Na tyto prázdniny shánějí jiný tábor, informují se již u známých a přátel na přijatelnou kvalitu dětského tábora. Nízkoprahové centrum otec zná, matka nikoliv. Otec toto centrum jedenkrát pracovně navštívil, činnost se mu jevila jako smysluplná. Středisko výchovné péče jakožto instituci poskytující aktivity volného času dětem s poruchami chování ani jeden neznají. V případě, že by hledali jiné další možnosti institucionální péče o volný čas dětí, by se otec obrátil na Dům dětí a mládeže, matka na školu a jejího výchovného poradce, se kterým již komunikovala při řešení synovi agrese. Také zde uvádí možnost obrátit se pro informace na Pedagogicko psychologickou poradnu. Kvantitu zařízení hodnotí ve svém okolí jako dostatečnou. Oba rodiče si myslí, že mají dostatečný výběr zařízení pečující o vhodně strávený volný čas dětí, v jejich žádné nepostrádají.

Dostupnost navštěvovaných zařízení:

Tabulka č.4

			dostupné	dostupné s obtížemi	nedostupné
školní družina	dostupnost	finanční	X		
		časová	X		
		dopravní	X		
kroužek míčových her	dostupnost	finanční	X		
		časová	X		
		dopravní	X		
baseball	dostupnost	finanční	X		
		časová		X	
		dopravní	X		
oddíl stolního tenisu	dostupnost	finanční	X		
		časová	X		
		dopravní		X	

Zdroj: vlastní výzkum

4.1.5. Michal (9 roků)

Michal je spolužákem Petra, dochází tedy do druhého ročníku základní školy, která leží na okraji velkého města. Žije v úplné rodině poblíž Petra - v domě na vesnici vzdálené několik km od velkého města, má o 2 roky mladší sestru. Otec pracuje jako jednatel a je osobou samostatně výdělečně činnou, je mu 38 roků a má vysokoškolské vzdělání. Matka (35 let) je zaměstnána jako asistentka, vystudovala střední odbornou školu. Péče o domácnost je převážně v jejích rukou, o děti se starají společnými silami, avšak díky manželově vyčerpání spočívá větší díl na matce.

Výchovný styl rodiny klasifikuji především jako demokratický. Michal si musí plnit své povinnosti, ale má možnost se k nim vyjádřit, diskutovat a případně některé jednotlivosti dle domluvy s rodiči změnit. Matka i otec volí k oběma svým dětem individuální přístup, snaží se respektovat jejich osobnost. Michal je velmi bystré dítě, o to víc s rodiči diskutuje, jak maminka říká, je až „hubatý“. Své školní povinnosti si plní

většinou samostatně, rodiče pouze dohlížejí. Je již zavedeným zvykem, že domácí úkoly vypracovává ihned, jakmile přijde domů ze školy. Je to i Michalovým přáním, pak se může věnovat volnočasovým aktivitám. Syn pak smí běhat venku s kamarády nebo si sám rozhodnout, čemu se chce věnovat. Může také spolurozhodovat o rodinných záležitostech, rodiče berou v potaz přání dítěte. Pokud se rodiče mylí, oba prohlašují, že jsou schopni se v každém případě ke své chybě přihlásit a omluvit se. Má pouze drobné školní nezdary, nepíše krasopisně, někdy je zbrklý v pravopise. Pravopis podle matky si zkušenostmi a cvičením určitě osvojí, matka tomu napomáhá častou četbou knih, kdy si myslí, že se mu pravopisná pravidla dodatečně lépe zafixují. Krasopis do velké míry neřeší, jednak proto, že je názoru, že v současné době není nutné psát kdovíjak krásně (převaha psaní na počítači), hlavně ví, že syn není k těmto činnostem zvlášť dobře vybaven. Proto ho jen mírnou formou (pozitivní motivací) vedou k větší pečlivosti. Jestliže se věnujeme jeho povinnostem při pomoci s domácností, matka sděluje, že Michal doma musí pomáhat, ale jen symbolicky. Konkrétně občas vynáší odpadky, někdy pomáhá s úklidem nádobí z myčky, dojde do sklepa pro některé potraviny, vodu. Pravidelně si ráno ustýlá.

Michal hodnotí rodinnou atmosféru v podobném duchu. Maminka si s ním mnohdy povídá, s otcem si často hraje, vztah s ním považuje za kamarádský. Otec mu (i sestře) pravidelně vozí drobné dárky ze služebních cest, někdy dostávají drobné finanční částky do cukrárny či na pouť. Jestliže má možnost, vždy mu dovolí spolupracovat na různých činnostech. Michal udává, že matka jej ráda s sebou bere na nákupy, návštěvy apod., vždy mu pomůže, pokud mu samotnému něco nejde. Vždy se s ní domluví, smí si rozhodnout, co si obleče, co by chtěl k jídlu. Večer musí uléhat v pravidelnou dobu, pokud nemá další den žádné povinnosti, je možné posunout čas k odchodu do postele na pozdější hodinu. Jestliže se Míša vymlouvá, maminka mu někdy uvěří, vždy se snaží zjistit skutečnost. Pokud jde o kontrolu, rodiče ji provádějí namátkově, nepravidelně. Když je Michal venku s kamarády, probíhá kontrola pomocí vysílaček. Předem jsou také domluveni, kde se budou děti pohybovat, v kolik hodin se má Míša vrátit zpátky domů.

Volného času mají oba rodiče poměrně málo. Otec udává, že v průběhu pracovního týdne maximálně 2 hodiny, ale je to převážně v době, kdy již rodina není

doma (ráno). V tomto časovém úseku rád čte noviny, sleduje některé pořady. To neplatí za situace, kdy je na služební cestě i několik dní. O víkendu, kdy má více volna (více než 6 hodin) pasivně odpočívá, věnuje se rodině. Sport nebo jiné koníčky nepěstuje. Matka denně udává maximálně 2 hodiny (péče o rodinu a domácnost, zaměstnání). Snad jen o víkendech je situace lepší. Volný čas nejraději tráví pasivním odpočinkem, četbou, prací na zahradě, procházkami, společnými výlety s rodinou za kulturou apod. Děti mají mnoho volného času (více než 6 hodin), je proto nutné se o jeho obsah náležitě postarat. V průběhu školního roku situaci řeší činností pořádanou školní družinou. Také si někdy vypomáhají navzájem s rodinou v sousedství (Petrova rodina). O prázdninách je to komplikovanější, děti společně jedou na týden k prarodičům z otcovy strany, na jeden týden k prarodičům z matčiny strany, na tři týdny na dětský letní tábor, dva týdny tráví všichni společně, jeden týden se o děti stará pouze matka, zatímco otec pracuje. Ten se ve většině případů stará o děti při kratších prázdninách v průběhu školního roku. Společný čas tráví rodina na rozličných výletech, jezdí do zoo, na kulturní akce (divadelní představení, muzikály, kino, koncerty, festivaly, výstavy). Sportu se většinou nevěnují, pouze rekreačně hraje otec se synem kopanou na zahradě (ale opravdu minimálně, syn ji spíše hraje s ostatními dětmi), někdy za příznivých klimatických podmínek bruslí na nedalekém rybníce, občas navštíví akvapark. Běžněji otec se synem hraje šachy, hry na počítači. Matka si s Michalem čte, střídají se spolu ve čtení. Zájmům dítěte nijak nebrání. Prarodiče se kvůli vzdálenému bydlení nemohou průběžně dětem věnovat. Podle otce Míša nejraději hraje hry na počítači, matka soudí, že je nejraději s kamarády venku. Počítači se Michal může věnovat za předpokladu splnění si povinností neomezeně, stejně jako televizi, které se na rozdíl od počítače tak často nevěnuje.

Michal konstatuje, že nejraději s rodiči jezdí do kina, na výlety, s otcem hraje mnohé strategické počítačové hry. S tím souvisí téma bezpečného internetu. Michal byl v krátkosti poučen a bylo mu vysvětleno, jaké odkazy nesmí následovat a proč. Ovšem i když některá rizika zná, přiznává, že si s kamarády internetové stránky s nevhodným obsahem prohlíželi. Rodiče ho sice občas kontrolují, ale toto nezjistili. Na internetu běžně navštěvuje dětské portály a nyní mnohdy portály s herní tematikou. Televizi může sledovat dle libosti, má ji v dětském pokoji. Výjimku tvoří doba, kdy musí spát. Podle

jeho názoru maminka si nejraději pracuje na zahradě, otec relaxuje u počítače. Jestliže se mu rodiče nemohou věnovat, je u svého kamaráda (Petra). Největší radost má, když je na návštěvě u jiného spolužáka ze třídy, který ovšem nebydlí v bezprostřední blízkosti. O náplni svého volného času si rozhoduje sám, samozřejmě v rámci možností. Pokud jde o aktivitu, kterou by rád dělal a nemůže, hovoří o fotbale, který nesmí intenzivně (závodně) vykonávat kvůli astmatickým potížím. O nevhodném chování doma zvláště nehovoří, jen příležitostně. Touto oblastí se na prvním místě zabývají ve škole a ve školní družině. Zde Michal s největším potěšením hraje vybíjenou, má rád také volnou hru.

Informace z dotazníku využívání volného času dětí mladšího školního věku dále doplňují případovou studii. Dovídám se zde, že Michal má podle svého mínění více než 6 hodin volného času denně. V tuto dobu především dochází do školní družiny, navštěvuje kroužek míčových her. Cizímu jazyku se neučí, nevěnuje se ani jiné činnosti v základní umělecké škole. Televizi sleduje 1 až 3 hodiny denně, potvrzuje, že žádný pořad mu nebyl zakázán. Počítačovým hrám se věnuje i více než 3 hodiny denně, podle množství času, který má k dispozici v konkrétní den. Nikdy se nenudí, dokáže si najít zábavu. Jedná-li se o užívání návykových látek (kouření, drogy, alkohol), Míša s nimi zkušenost popírá. Nikdy prý také nehrál na výherních i jiných automatech. Na zahradě mají psa. O toho nijak nepečuje (nevenčí ho, nekrmí, nevyčesává).

Dotazník spokojenosti rodičů s možnostmi institucionální péče o volný čas dětí objasňuje, že o organizacích, které Michal navštěvuje (školní družina, míčové hry) se rodiče dověděli ze školy. O jiných volnočasových aktivitách, jak udává otec, slyšeli od známých, kamarádů. Matka uvádí jako zdroj informací navíc letáky a billboardy (v případě dětských letních táborů). S využívanými službami jsou velmi spokojeni, matka mluví o své aktivní účasti při akcích pořádaných školní družinou (karneval, den dětí). Příměstské tábory, nízkoprahové centra neznají, pokud jde o SVP, otec neví, čím se toto zařízení zabývá, matka o něm již četla. Zkušenost s lením dětským táborem mají z minulých prázdnin, nebyli ale spokojeni. Nelíbilo se jim prostředí, které z internetových stránek daleko více imponovalo než ve skutečnosti. Matka si stěžuje na nevhodné výchovné metody (takto starým dětem byly vyhazovány osobní věci při zjištění nepořádku z druhého patra budovy, což bylo označováno jako letecký den), také dle

jejího názoru byli na pokoji chlapci příliš rozdílného věku (od 6 do 12 let). V případě, že by hledali jiná zařízení volného času pro děti a mládež, obrátili by se na dům dětí a mládeže nebo by se je pokusili vyhledat na internetu. Jsou však přesvědčeni, že zařízení je dostatek, otec se domnívá, že dokonce nadbytek. Respondentům nechybí žádné organizované aktivity volného času pro děti a mládež. Mluví však o skutečnosti, že v oblasti kde bydlí, chybí veřejně přístupná prostranství vybavená pro pohyb a hru dětí (hřiště, pískoviště, prolézačky).

Hodnocení dostupnosti volnočasových zařízení:

Tabulka č. 5

			dostupné	dostupné s obtížemi	nedostupné
školní družina	dostupnost	finanční	X		
		časová	X		
		dopravní	X		
kroužek míčových her	dostupnost	finanční	X		
		časová	X		
		dopravní	X		

Zdroj: vlastní výzkum

4.1.6. Adam (7 roků)

Adámek navštěvuje první ročník základní školy sídlištního typu. Pochází z doplněné rodiny, kdy žije s matkou (25 roků) a nevlastním otcem (28 roků) v nájemném bytě v činžovním domě. Matka je vyučena a nyní je po rodičovské dovolené s mladší tříletou dcerou (otcem je nový partner), současně je v pracovní neschopnosti z důvodu rizikového vícečetného těhotenství (do práce nastoupila, ale hned od druhého pracovního dne je v pracovní neschopnosti). Nevlastní otec je v částečném invalidním důchodu. K tomu pracuje na zkrácený úvazek jako pomocná síla. Je také vyučený. Adamův vlastní otec (25 roků) s matkou nebyl v manželském svazku, rozešli se krátce po zjištění matčina

těhotenství. Dosáhl pouze základního vzdělání, střední odborné učiliště nedokončil. Domácnost je z Adamova pohledu tedy tvořena matkou a jejím partnerem, tříletou nevlastní sestrou. O domácnost pečuje především matka, školní přípravou se zabývá nevlastní otec. Někdy přichází pomáhat s domácností babička (maminčina matka). Vlastní otec přispívá hlavně alimenty, o syna se dle matčiných slov příliš nezajímá, vzal si ho pouze dvakrát, sporadicky ho navštěvuje.

Jak je možno posoudit z pozorování, rozhovorů a dotazníkového šetření, matka používá především prvky direktivního výchovného stylu. U nevlastního otce jakožto primárního vychovatele (dále pouze otec) převažuje direktivní způsob výchovy. Avšak u něj se vyskytuje rovněž mnoho prvků liberálního výchovného stylu. Matka popisuje, že syn si musí plnit své povinnosti, okamžitě poslechnout. Pokud zlobí či přinese ze školy poznámku, je přísně potrestán. Přání dítěte v potaz nebere, Adam o ničem doma nerozhoduje. Matka si myslí, že v jeho věku se nemá ještě k čemu vyjadřovat, má na to času dost. Rozhodně nebude poslouchat dítě, natož se mu omlouvat. Matka o dětech hovoří velmi tvrdými až hrubými výrazy, během pozorování na ně tímto způsobem často křičí. Pokud dítě takové slovo použije, odpoví mu hrubým oslovením s tím, že se mu opáčí, ať to nepoužívá, když neví co to znamená s dodatkem: „, Nebo snad víš? To se maže na chleba?“ Lze popsat další podobné situace. Na druhou stranu, pokud se jí táži na povinnosti, které Adam plní, nedokáže mimo školních domácích úkolů žádné uvést. Otec se svojí partnerkou souhlasí, je přísný, často uděluje tresty. Na druhou stranu říká, že Adam může chodit spát v libovolnou dobu, může jíst co chce a kdy chce. Nechce dítěti zakazovat jídlo.

Adam vypovídá o nestálém výchovném prostředí. Někdy musí to či ono dělat, někdy to či ono naopak nesmí dělat. Otec je někdy v dobré náladě a může s ním dělat různé činnosti, jindy ho odhání s tím, ať mu dá pokoj, protože nemá čas. Adam udává, že tatínek je přísný, nejednou na něm vidí něco špatného. Také pokud se doma něco zničí, rozbije, či když byl příliš vysoký účet za telefon, predikoval otec, že to způsobil Adam. Maminka ho často hubuje, myslí si oněm, že je zlobivé dítě. Maminka opakovaně vyzdvihuje jiné děti z okolí, někdy mladší sestru, jindy kamarády ze sídliště. Někdy se také s otcem dohadují, kdo půjde ven a kdo bude doma s dětmi. Adámek nemá pocit, že

by ho maminka brala ráda někam na návštěvu či na nákup. Se sestrou tam, jak maminka říká, jenom zlobí. Pokud se však vymlouvá, maminka mu někdy uvěří. Například pokud tvrdí, že mu není dobře, může zůstat doma a nemusí jít do školy. Jíst smí Adam vše, co chce, ale maminka či tatínek se zlobí, jestliže nedojídá. Nikdy mu matka neuvařila něco jiného než zbytku rodiny. Venku může běhat kde chce, vrátit se musí ve smluvenou dobu. Pokud se nevrátí včas, otec ho shání a je pak bit. Domácí úkoly si musí dělat ihned, když přijde domů ze školy. Mokrát se ale stane, že jede rodina mimo domov a vrátí se pozdě večer, pak úkoly vypracovává i okolo osmé hodiny večer, kdy je unavený a rodiče nervózní.

O volném čase rodičů zjišťuji následující fakta. Matka tvrdí, že má denně okolo 2 hodin volného času (pečuje o děti, domácnost, která mimo osob čítá mnoho zvířat). Ve svém volnu obvykle sleduje televizi (telenovely na satelitním vysílání), jde ke kamarádkám „na kávu“. Otec určuje, že má denně okolo 6 hodin volného času, někdy i výrazně více. Adam podle obou rodičů má více než 6 hodin volna za den. Rodiče se tedy mohou dětem věnovat a starat se o ně v jejich volném čase, nemají problém s hlídáním i v čase prázdnin. Otec v době svého volna pasivně odpočívá, pokud mu to děti dovolí. Chodí s kamarády do restaurace, aktivně se zabývá kynologií. Společné chvíle s rodinou tak většinou tráví na kynologickém cvičišti, dokonce o letních prázdninách jsou na kynologickém soustředění. Občas navštíví celá rodina kino. Ani jeden s rodičů nesportuje. Malý Adam podle by měl podle otce nějaký sport provozovat. Nejlépe box, protože je příliš jemný ve smyslu malé odvahy, ukňouranosti. Tento sport by ho dle názoru otce utužil. Adam prý žádné zájmy nemá, jen sledování televize. To je také jeho nejoblíbenější činnost ve volném čase. Zde může sledovat cokoliv, programy s erotickou tematikou mají rodičovský zámek. Na počítači Adámek nehraje, samotného ho to nebaví. Otec ani matka se mu v tomto směru nevěnují. Výskyt sociálně patologických jevů otec neguje, matka na otce ovšem prozrazuje, že podle jejího názoru hodně pije. Adama někdy přistihne při „ochutnávání“ piva z lahví.

Adámek si myslí, že rodiče mají velké množství volného času, jehož nejmilejší náplní je u matky sledování televize, u otce rovněž, spolu s návštěvou restaurace. Sám s rodiči nejraději jezdí nakupovat. Nejspokojenější je, pokud jej navštíví babička. Na

otázku, zda existují některé volnočasové aktivity, které nemůže naplňovat odpovídá, že by rád chodil s dětmi do pěveckého souboru. Tatínkovi se to nelíbí. Stejně tak by chtěl navštěvovat Junáka. To mu maminka zatím nechce dovolit, protože je podle jejího názoru ještě malý. O volnočasových aktivitách Adama výrazným způsobem rozhodují rodiče, minimálně se podílí sám. Adam s chutí navštěvuje školní družinu, tam miluje volnou činnost, hru s vrstevníky s hračkami. Potvrzuje, že rodiče znají jeho kamarády ač neví, kde se přesně venku společně nacházejí. O nevhodném chování s rodiči nemluvil, byl však upozorněn, že pokud bude chycen s cigaretou, bude bit. Adámek má přístup k internetu, prohlíží si jej jedině s někým dospělým. Zatím s ním totiž neumí pracovat. O rizicích a zásadách bezpečného internetu nebyl informován.

Dotazník využívání volného času dětí mladšího školního věku doplňuje, že Adam nepěstuje žádný sport, ve svém volném čase se neučí žádným cizím jazykům, nenavštěvuje základní uměleckou školu. Na otázku týkající se chovu domácích zvířat odpovídá kladně a dodává, že se o ně spolu s matkou stará, se psi jezdí společně na kynologické cvičiště. Andulkám vyměňuje písek, dává mlíčí a krmení, želvu krmí a mění jí vodu. Do zájmových kroužků nechodí, jen do školní družiny. Někdy zažívá nudu, kterou řeší sledováním televize, případně jde na sídlištní dětské hřiště, kde jsou děti. S těmi si někdy hraje, jindy je na okraji dětské společnosti. Televizi sleduje někdy celý svůj volný čas, tedy více než 6 hodin denně. Přepíná z kanálu na kanál, někdy si pouští různá videa. Nikdo ho ve výběru pořadů a filmů neomezuje, některé televizní kanály ale nic nevysílají. To je spolu s nakupováním také jeho nejoblíbenější činnost. O čtení nemá zájem, samostatně ani s rodiči nečte.

Matka v dotazníku spokojenosti s možnostmi institucionální péče o volný čas dětí uvádí, že Adam navštěvuje pouze školní družinu. Zde a ani jinde se nevěnuje žádné zájmové činnosti. O jiné volnočasové aktivity se nikdy aktivně nezajímala, ale četla o některých nabídkách na školní nástěnce. S činností školní družiny je průměrně spokojena. Ona i otec se shodují, že školní družině chybí vybavení materiálové (potřeby ke kreslení, modelování, barevné papíry) i ostatní funkční vybavení. Vše je podle otcova mínění vybaveno stejně, jako v době, kdy na tutéž základní školu chodil on. Adam doposud na dětském letním táboře nebyl, je pro rodinu finančně náročný. Dalším

důvodem je, že rodina nepocituje nutnost dítě o prázdninách kamkoliv umístit. O možnosti příměstských táborů neví, ale znají nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, je situováno totiž v jejich bezprostřední blízkosti. Adam ho nenavštěvuje, ale matka ví o starších dětech z oblasti příbuzenstva, které jej navštěvují. Nezná (ani otec) instituce, které se věnují aktivitám volného času pro děti s poruchami chování. V případě zájmu o volnočasové aktivity pro děti by se obrátila na školu (resp. na třídní paní učitelku, na rodičovském sdružení také slyšela, že na škole funguje výchovný poradce). Otec by navštívil dům dětí a mládeže, základní uměleckou školu. Matka i otec si myslí, že v okolí mají dostatek možností poskytující zájmovou činnost dětem a mládeži ve volném čase. V okolí jejich bydliště jim žádné aktivity volného času pro děti a mládež nechybí, matka doplňuje, že děti mají mnoho možností počínaje volnou hrou na hřišti až po institucionální péči.

Dostupnost zařízení (institucí) hodnotí následovně:

Tabulka č.6

			dostupné	dostupné s obtížemi	nedostupné
školní družina	dostupnost	finanční	X		
		časová	X		
		dopravní	X		
ZUŠ (potenciálně)	dostupnost	finanční			X
		časová	X		
		dopravní		X	
Junák (potenciálně)	dostupnost	finanční		X	
		časová	X		
		dopravní	X		

Zdroj: vlastní výzkum

4.1.7. *Antonie (7 roků)*

Tonička navštěvuje první ročník školy, která se nachází na sídlišti. Žije v de facto úplné rodině, v tzv. faktickém manželství. Rodiče svatbu plánují v brzké budoucnosti. Nyní dočasně bydlí s babičkou a strýcem (maminčin bratr) ve vile na okraji sídliště, přičemž dokončují stavební práce na rodinném domě, kam se hodlají přestěhovat jakožto do samostatného bydlení. Matka (34 let) je zaměstnána jako vysokoškolská asistentka, nyní dokončuje postgraduální studium. Otec (34 let) má také vysokoškolské vzdělání, pracuje jako technik. O domácnost a péči o dceru se podílejí společně včetně babičky a strýce.

Jejich (otců a matčin) výchovný styl se jeví převážně jako demokratický s prvky úzkostného výchovného způsobu, babiččin spíše úzkostlivý. Rodinná atmosféra je velice přívětivá, dítě je často chváleno, jeho názoru je nasloucháno a jeho přání se vždy bere v potaz. Za nejdůležitější však považují vliv rodičů, babiččin je i přes častou interakci okrajový, doplňující. Matka (pedagožka) dohlíží na dceru, aby si plnila své povinnosti, kontroluje ji pravidelně. Snaží se však utvářet Toniččin přístup k zodpovědnosti tím, že jí uděluje kompetence odpovídající jejímu věku. Samostatně zatím nesmí běhat venku s vrstevnicemi, pouze s dohledem. K tomu dochází, navštíví-li lesopark či pokud jsou na vesnici, kde staví rodinný dům. Otec i matka jsou ve výchově velmi pečliví, ve většině případů dodržují čas ke spaní, jídlu, hře. Jako jediní ze zkoumaného souboru svědomitě vybírají činnosti, kterým se Tonička zabývá, dokonce volí pozorně vhodné hračky. Snaží se z Toničky vychovat osobnost, proto je pro oba samozřejmostí se za omyly a chyby omlouvat, způsobené obtíže napravovat. Dcera je rovněž vedena k pomoci při domácích činnostech. Doposud se nestalo, že by Tonička přišla ze školy s nějakým neúspěchem. Tonička je velmi pečlivé dítě, matka bedlivě dohlíží na její školní přípravu.

Tonička sama tuto situaci potvrzuje. Uvádí, že si s ní maminka hodně povídá, čte jí. Domácí úkoly dělá večer s matkou, mimořádně s tatínkem. Ten si s ní často hraje, je s ním legrace. Pokud by chtěla v rámci zvláštní příležitosti večer uléhat později, tatínek se u maminky přimluví, taktéž pokud se maminka na Toničku zlobí. Tatínek se na ni nikdy nezlobí, často jí kupuje dárky. Peníze dostává také, ale v méně často. Pokud nechce jíst

nějaké jídlo, je jí nabídnuta alternativa. Pokud ani tu Tonička nepřijme, nesmí dostat žádné sladkosti, které jí moc chutnají. Tatínek ale nechce aby byla malá a nemocná, kupuje pro Toničku vitamínové preparáty, zajímá se o její výživu. Maminka je s ní vždy ochotná hovořit, pokaždé se spolu domluví. Bere ji s sebou ráda ven, na nákupy, na návštěvy. Také Toničce ochotně pomůže a poradí, když něco sama neumí. Poslouchat rodiče musí ihned, ale může s nimi do určité míry polemizovat. Někdy rodiče změni své rozhodnutí (požadavek), jindy se dohodnou na kompromisu. To platí i pokud jde o výběr oblečení.

Z výsledků polořízeného rozhovoru na téma volného času a volnčasových aktivit se dovídám, že matka se cítí poměrně hodně zaneprázdněna. Má max. 2 hodiny volného času denně. O víkendu je situace trochu lepší. V současné době se však musí navíc věnovat postgraduálnímu studiu, také dokončují stavební práce na rodinném domě, což si vyžaduje taktéž velké množství času. Otec udává 4 hodiny volna denně, nyní v souvislosti s novým bydlením i o víkendu. Tonička má volného času nepoměrně více (okolo 8 hodin). Časový nepoměr rodiče řeší pomocí péče babičky a s notným přispěním institucí volného času dětí a mládeže. Jestliže může rodina trávit čas společně, věnují se sportovním aktivitám (lyže, cyklistika, bruslení, plavání, tenis), chodí na mnohé kulturní akce (dětská divadelní představení, koncerty, výstavy). V kině byli jen jednou. Tonička dle mínění otce nejraději maluje, matka si myslí, že má nejraději společné čtení pohádek. Na otázky týkající se výskytu sociálně patologických jevů v rodině odpovídají oba rodiče záporně. Televizní vysílání není příliš podporováno, na počítači Tonička takřka nepracuje (nehraje hry, neprohlíží si internetové stránky). Pořady ke shlédnutí jsou vybírány dle obsahu, který nabízí. Rodiče upozorňují, že i některé pořady pro děti a pohádky nejsou podle nich zcela vhodné. Dcera obvykle sleduje televizi zhruba 1 hodinu, výjimku tvoří celovečerní pohádky pro děti.

Tonička sama informuje, že ve volném čase tráveném s rodiči nejraději lyžuje, také si ráda čte s maminkou. Podle Toniččina názoru si tatínek ve volném čase nejraději hraje s ní, maminka nejraději spinká (pozn.- matka je ve druhém měsíci těhotenství). Rodiče v současné době mají málo volného času, Tonička by si přála více společných činností. Na druhou stranu ale tvrdí, že má mnoho svých aktivních zájmů, které vykonává

ráda a neuměla by se rozhodnout, které se vzdát. Dokonce by ještě chtěla navštěvovat kroužek angličtiny, ale ten už jí maminka nedovolí. Především z důvodu, že Antonie se ji učí již od svých tří let, má daleko více znalostí než její vrstevníci (matka angličtinu učí). Ve školní družině považuje za neoblíbenější volnou hru s panenkami. O sledování televize se souhlasně vyjadřuje jako rodiče, totiž že nemá absolutně volný přístup k televizi a internetu. Na internetu občas s otcem prohlíží dětské portály, encyklopedie jako doplněk k výuce (např. prvouky). Také potvrzuje, že byla informována o rizicích internetu a o tom, jak jim předcházet, případně jak se zachovat a příležitostně s ní rodiče mluvili o některých formách nevhodného chování (kouření, šikana, užívání alkoholu).

Podle dotazníku využívání volného času dětí mladšího školního věku Tonička navštěvuje školní družinu, dochází hrát tenis a na zpěv. Z neorganizovaných činností udává společné aktivity s rodiči, čtení, výtvarnou činnost, angličtinu. Doma nechovají žádné zvíře, Tonička ráda pomáhá s pracemi v domácnosti (pečení s babičkou, zalévání květin, prostírání stolu). V základní umělecké škole (ZUŠ) se věnuje zpěvu. Nikdy se nesešla s automaty, ani neužívala (ani nezkoušela) alkohol, drogy, cigarety. Její nejoblíbenější volnočasové aktivita vůbec je malování.

Rodiče se dověděli o možnostech volnočasových aktivit ze školy, internetu, z tisku a od známých. S činnostmi školní družiny jsou velmi spokojeni, s činnostmi sportovní organizace, kam dcera dochází na tenis, jsou průměrně spokojeni. Zde kritizují malou profesionalitu v práci s dětmi. S prací základní umělecké školy jsou velmi spokojeni. Matka je informovaná o možnosti příměstských táborů, otec nikoliv. Tonička na letním dětském táboře nebyla, zatím o tom rodiče neuvažují. Oba rodiče neznají nízkoprahové zařízení, ani instituce věnující se aktivitám volného času pro děti s poruchami chování. Pokud by potřebovali najít jiné zařízení pečující o volnočasové aktivity dětí, obrátili by se na Dům dětí a mládeže. Jiné instituce by hledali na internetu. Jsou přesvědčeni, že v současnosti je v jejich okolí dostatek možností k využívání volného času. Neví však, do jaké míry jsou jejich služby kvalitní. Co se týká aktivit volného času, které postrádají, hovoří o nedostatku kulturních akcí pro děti.

Dostupnost zařízení volného času dětí, která využívají hodnotí takto:

Tabulka č. 7

			dostupné	dostupné s obtížemi	nedostupné
školní družina	dostupnost	finanční	X		
		časová	X		
		dopravní	X		
tenisový oddíl	dostupnost	finanční		X	
		časová	X		
		dopravní		X	
ZUŠ	dostupnost	finanční	x		
		časová		X	
		dopravní		X	

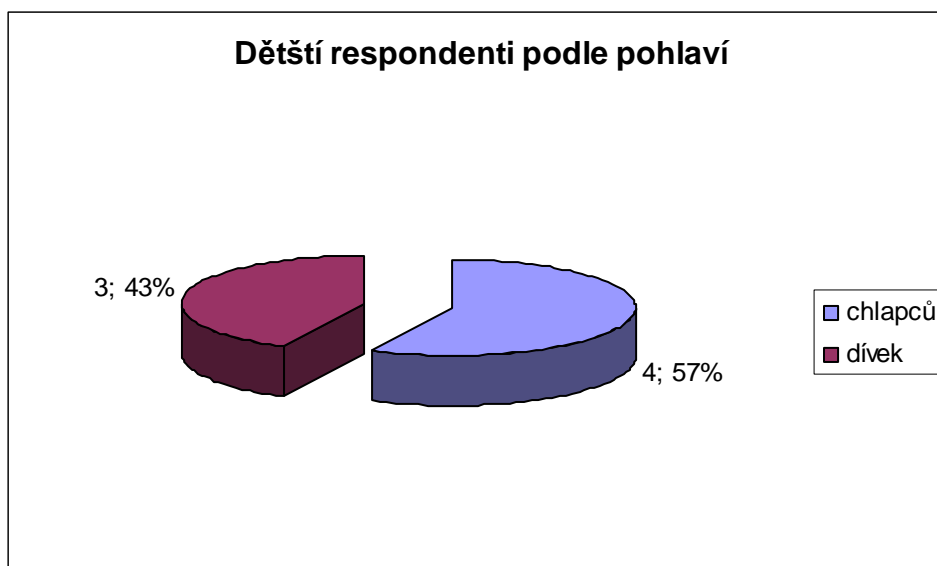
Zdroj: vlastní výzkum

4.2. Shrnutí důležitých skutečností vyskytujících se v případových studiích

Následující grafy a tabulky přehledně popisují důležité skutečnosti týkající se charakteristik respondentů a souhrnně znázorňují data, získaná výzkumným šetřením.

Graf č. 1 rozděluje dětské respondenty podle pohlaví. Jejich průměrný věk byl 7,7 roku, u dívek 7 let, u chlapců 8,25 roku.

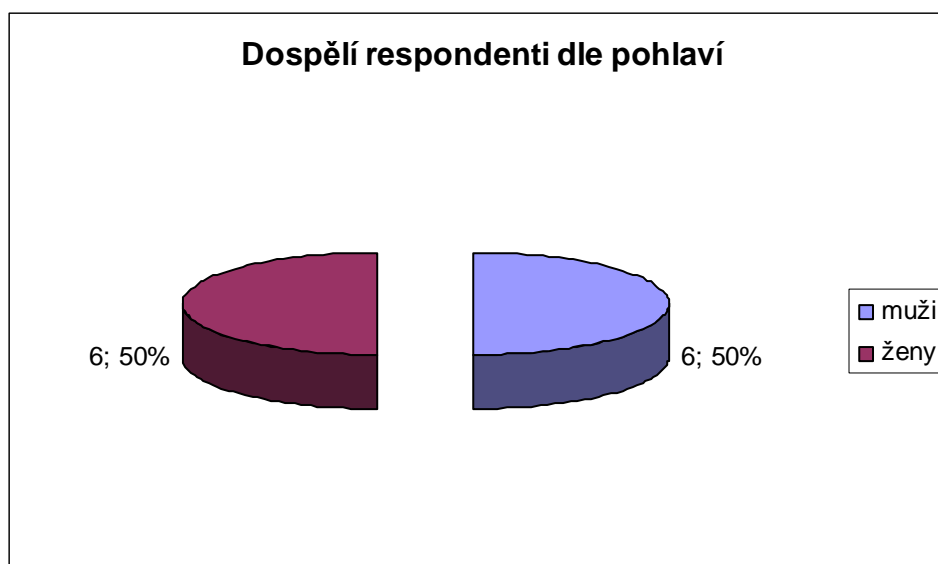
GRAF Č. 1

Zdroj: vlastní výzkum

Níže uvedený graf (graf č. 2) rozděluje dospělé respondenty (rodiče) podle pohlaví. Výzkumného šetření se účastnilo celkem 12 dospělých osob, z toho 6 mužů a 6 žen. Průměrný věk mužů byl 37,2 roku a průměrný věk žen byl 31,6 roku.

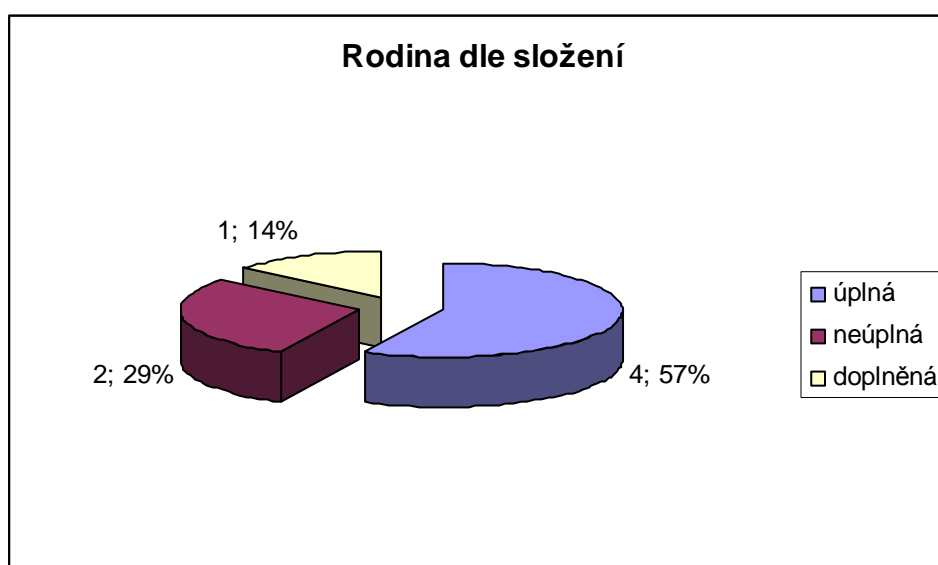
GRAF Č.2

Zdroj: vlastní výzkum

Graf č.3 charakterizuje výzkumný vzorek podle složení rodin. Převládá typ rodiny úplné (4), 2 rodiny byly neúplné, vyskytl se i případ rodiny doplněné (1).

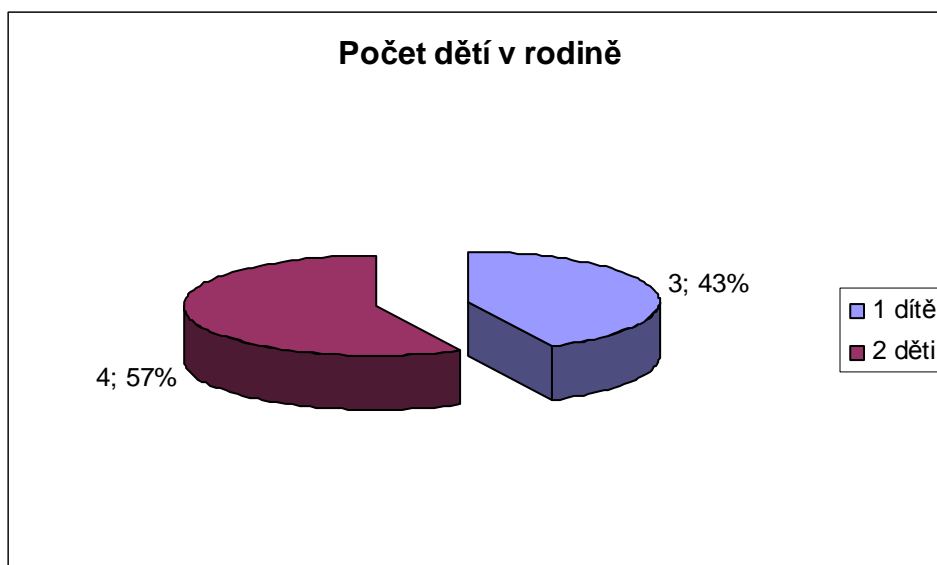
GRAF Č.3

Zdroj: vlastní výzkum

Jak nám znázorňuje graf č. 4, 57% rodin bylo se dvěma dětmi, 43% s jedním dítětem.

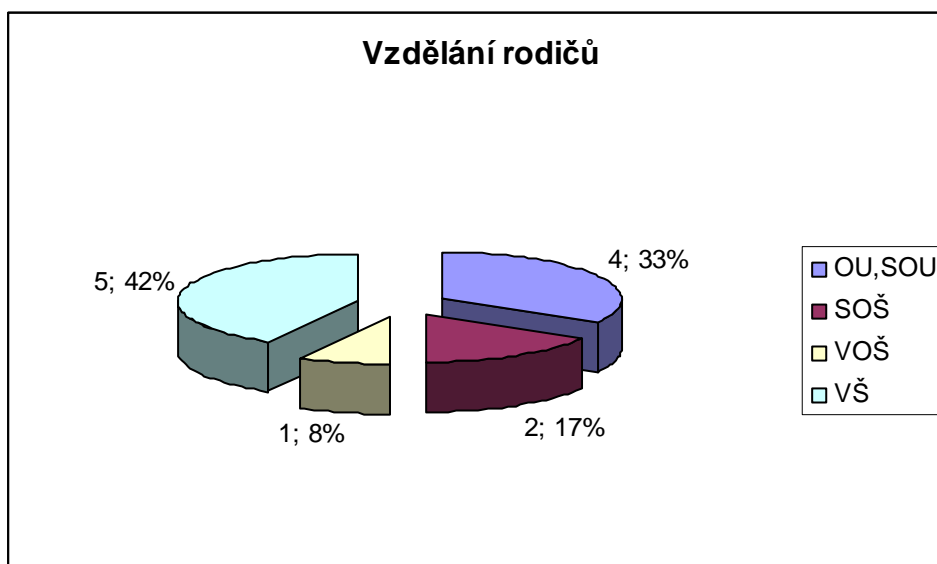
GRAF Č.4

Zdroj: vlastní výzkum

Graf č. 5 informuje o nejvyšším dosaženém vzdělání rodičů. 33% absolvovalo odborné učiliště či střední odborné učiliště, 17% dosáhlo středoškolského vzdělání s maturitou, 8% absolvovalo na vyšší odborné škole a 42% je vysokoškolsky vzděláno.

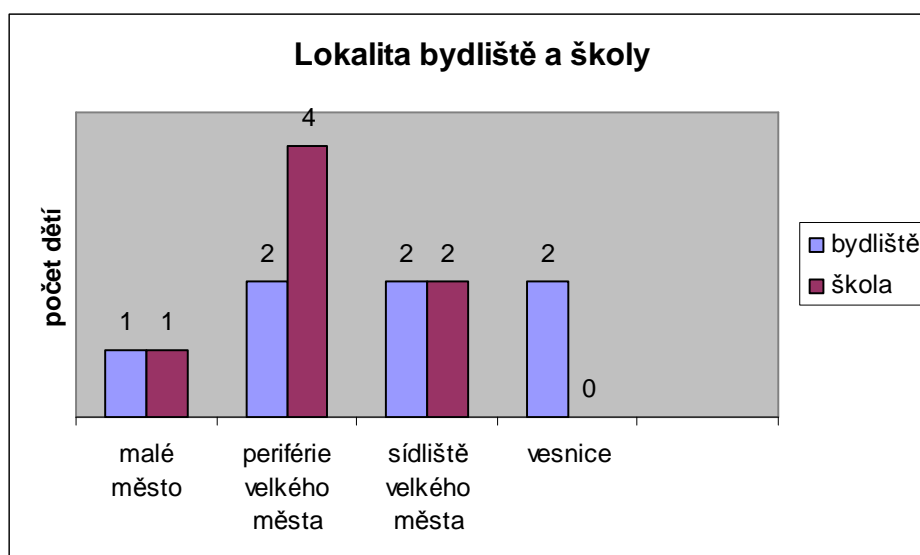
GRAF Č.5

Zdroj: vlastní výzkum

Dalším podstatným údajem je lokalita bydliště a školy respondentů. Dvě děti, které bydlí ve vsi, dojíždějí do školy na okraji přilehlého velkého města.

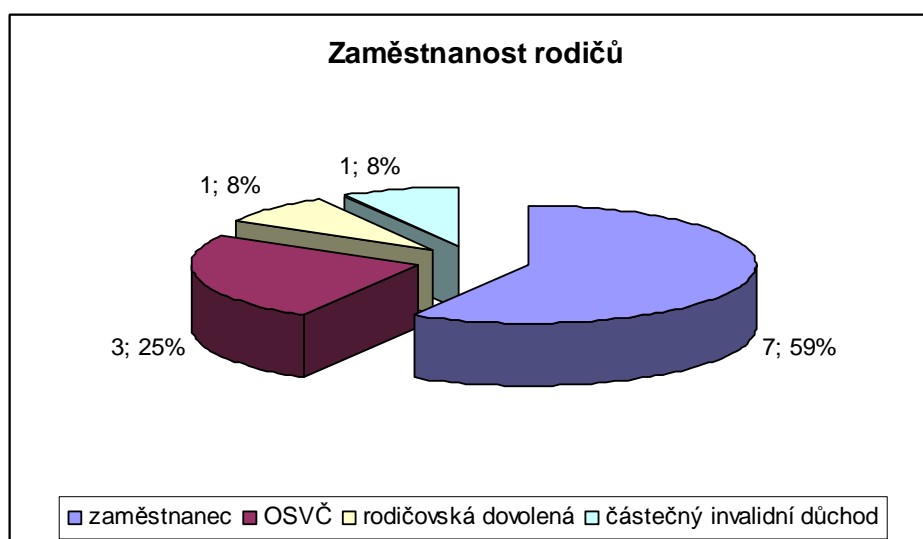
GRAF Č.6

Zdroj: vlastní výzkum

Na grafu č. 7 můžeme sledovat zaměstnanost rodičů.

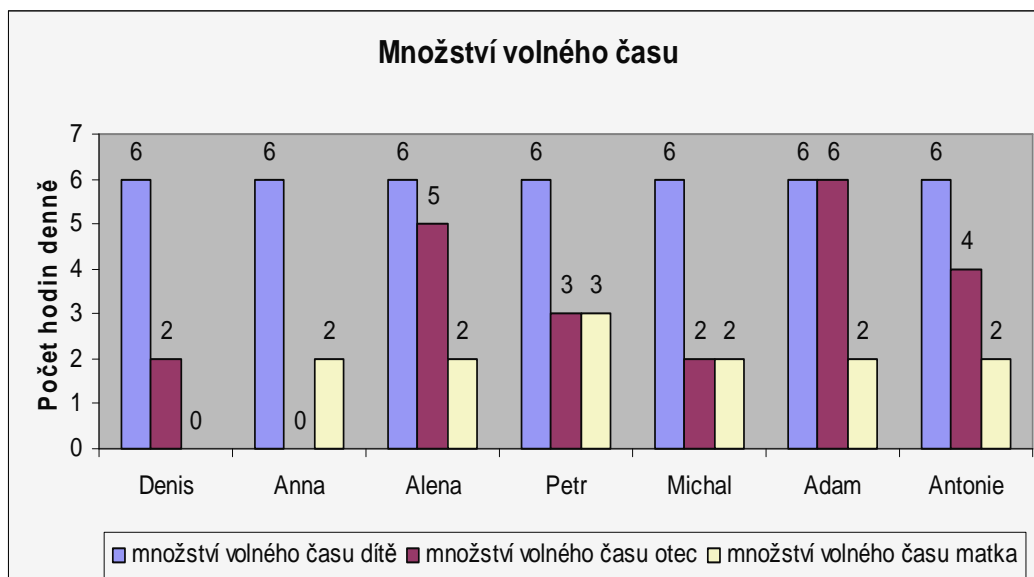
GRAF Č.7

Zdroj: vlastní výzkum

Graf č. 8 popisuje situaci z pohledu množství volného času. Všechny děti disponují více než 6 hodinami volného času denně. U otců je to různé, Adamův otec má denně také 6 hodin volného času, což je dáno tím, že je v částečném invalidním důchodu. Annin otec nebyl posuzován, protože o Annu nepečuje, nežije s ní ve společné domácnosti. Denisova matka zemřela a i když její péči částečně supluje babička (ve starobním důchodu), v případě volnočasové problematiky nemůže být její vliv brán v zřetel. U všech matek je situace takřka shodná, všechny (výjimku tvoří Petrova matka) udávaly přibližně 2 hodiny volného času denně.

GRAF Č.8

Zdroj: vlastní výzkum

V tabulce č. 8 můžeme porovnat několik aspektů. V první řadě jde o převažující způsob výchovy, jejich shodu mezi rodiči, dále se zde lze zaměřit na výskyt sociálně patologického chování u dětí. Výsledky šetření naznačují nevhodné chování u 3 respondentů. U Denise, kde otec vychovává zejména liberálním výchovným stylem a babička (v tomto případě do velké míry supluje matku) užívá direktivního způsobu se vyskytlo kouření (avšak zřejmě jednorázově). V případě Petra jde o agresivní chování ve škole a školní družině. Zde je taktéž nesoulad mezi výchovnými styly a direktivní způsob výchovy otce. Matka vychovává úzkostným stylem. Adamovi rodiče se ve způsobu výchovy neliší, oba užívají spíše direktivního výchovného stylu. Avšak tento způsob kombinují s nedůsledností. Adam opakovaně upíjí alkohol z lahví.

Tabulka č.8

Respondent	Způsob výchovy		Výskyt nevhodného chování
	otec	matka	
Denis	liberální	direktivní	ANO
Anna	nehodnoceno	demokratický	NE
Alena	demokratický	demokratický	NE
Petr	direktivní	úzkostlivý	ANO
Michal	demokratický	demokratický	NE
Adam	direktivní	direktivní	ANO
Antonie	demokratický	demokratický	NE

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka č.9 porovnává výskyt nevhodného chování u dětí spolu s nejvyšším dosaženým vzděláním rodičů. V případě Denise není hodnocena matka, která zesnula a v případě Anny nehodnotím vzdělání otce, protože se na výchově Anny nepodílí jinak než finančním způsobem.

Tabulka č.9

Respondent	vzdělání		Nevhodné chování
	otec	matka	
Denis	OU	nehodnoceno	ANO
Anna	nehodnoceno	VŠ	NE
Alena	VOŠ	SOŠ	NE
Petr	VŠ	OU	NE
Michal	VŠ	SOŠ	NE
Adam	OU	OU	ANO
Antonie	VŠ	VŠ	NE

Zdroj: vlastní výzkum

Následující tabulka (tabulka č. 10) porovnává způsob trávení volného času dětí a jejich rodičů. U rodičů (případ Anny a Antonie), kteří svůj volný čas využívají aktivně, děti svůj volný čas tráví také aktivním způsobem, v obou těchto případech je jejich činnost organizována některým zařízením volného času pro děti a mládež. V ostatních případech, kdy rodiče ve svém volnu převážně pasivně odpočívají, není ovšem nutná shoda mezi pasivitou rodičů a dětí. Tyto děti mladšího školního věku tráví svůj volný čas také aktivně (aktivita je zde ve smyslu aktivní účasti na činnosti, pohybová aktivita), ale taktéž nezřídka tráví svůj čas pasivním způsobem (sledování televize apod.). Mimo Adama, kde převažuje pasivní trávení volného času.

Dále zde můžeme porovnat způsob trávení volného času dítěte s výskytem nevhodného chování. To se vyskytlo, jak již bylo uvedeno výše, ve 3 případech. V případě Denise a Adama není jejich volný čas zajišťován žádným zařízením zabývajícím se volnočasovými aktivitami dětí a mládeže. U Petra tomu tak není, zde však lze příčinu spatřovat ve způsobu výchovy (viz tabulka výše).

Tabulka č. 10

Respondent	Způsob trávení volného času			Nevhodné chování
	otec	matka	dítě	
Denis	spíše pasivní	nehodnoceno	aktivní i pasivní, neorganizovaný	ANO
Anna	nehodnoceno	aktivní	aktivní, organizovaný	NE
Alena	spíše pasivní	pasivní	aktivní i pasivní, neorganizovaný	NE
Petr	spíše pasivní	pasivní	spíše aktivní, organizovaný	ANO
Michal	spíše pasivní	spíše pasivní	aktivní i pasivní, organizovaný	NE
Adam	spíše pasivní	pasivní	spíše pasivní, neorganizovaný	ANO
Antonie	spíše aktivní	aktivní	aktivní, organizovaný	NE

Zdroj: vlastní výzkum

Pomocí dat v tabulce č. 11 je možno konfrontovat mezi sebou zájmy dětí a rodičů. Denis, ač své vyhraněné zájmy nemá, společně s otcem rybaří. V případě Adama je situace taková, že Adam své vlastní zájmy nemá, avšak ani nesdílí žádný zájem s rodiči. U ostatních dětí v této studii se vyskytla alespoň jedna shoda zájmů.

Tabulka č.11

Respondent	Zájmy, volnočasové aktivity		
	děti	společné	rodiče
Denis	žádný	rybaření	rybaření
Anna	aerobik	zahradničení	zahradničení
	keramický kr.		turistika
	anglický jazyk		karate,tai-chi
Alena	malování	lyže	lyže
			cyklistika
Petr	stolní tenis	stolní tenis	stolní tenis
	míčové hry		
	baseball		
Michal	míčové hry	počítačové hry	zahradničení
	počítačové hry	šachy	počítačové hry
	šachy		šachy
Adam	žádný		kynologie
Antonie	tenis	lyžování	lyžování
	zpěv		tenis
	anglický jazyk		
	lyžování		

Zdroj: vlastní výzkum

Z tabulky č. 12 je možné vidět, kolik dětí doma chová nějaká domácí zvířata a pokud tomu tak je, pečují-li o ně.

Tabulka č. 12

Respondent	Chov domácího zvířete		
	ANO	NE	pečuje
Denis		X	
Anna	X		ANO
Alena		X	
Petr	X		ANO
Michal	X		NE
Adam	X		ANO
Antonie		X	

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka č. 13 přehledně informuje o spokojenosti rodičů s institucionálním zajištěním volněčasových aktivit. Zde bych měla podotknout, že v případě dětského letního tábora u Petra a Michala se jednalo o stejný dětský tábor i stejný „běh“. Ostatní rodiče pokud kritizují instituce a zařízení, je to z rozličných důvodů, počínaje materiálním vybavením, celkovým přístupem konče (viz jednotlivé případové studie).

Tabulka č.13

Respondent	Název zařízení	Hodnocení spokojenosti
Denis	školní družina	velmi spokojen
Anna	školní družina	velmi spokojena
	keramický kroužek	velmi spokojena
	aerobik	velmi spokojena
	anglický jazyk	velmi spokojena
	školní družina	velmi spokojeni
Petr	míčové hry	průměrně spokojeni
	baseball	částečně spokojeni
	stolní tenis	velmi spokojeni
	dětský letní tábor	nespokojeni
	školní družina	velmi spokojeni
Michal	míčové hry	velmi spokojeni
	dětský letní tábor	nespokojeni
	školní družina	průměrně spokojeni
Adam	školní družina	průměrně spokojeni
Antonie	školní družina	velmi spokojeni
	tenisový oddíl	průměrně spokojeni
	ZUŠ	velmi spokojeni
Alena	nenavštěvuje žádné	nehodnoceno

Zdroj: vlastní výzkum

Zajímavým zjištěním je poměrně špatná informovanost rodičů o volněčasových aktivitách. To se týká i běžně užívaných forem, rodiče většinou ví o školní družině, o některých jiných aktivitách se dověděli ze školy a letáků. V malém množství případů od známých. Objevuje se zde však aspekt získávání potřebných informací pomocí internetu. Rodiče většinou nepocítují potřebu získávat z webu informace o volněčasových aktivitách pro děti a mládež.

Jestliže se zaměříme na některá zařízení poskytující méně obvyklé a speciální služby v této oblasti, můžeme pozorovat, že informovanost dospělých respondentů je poměrně nízká (viz tabulka č.14).

Tabulka č. 14

Respondent	Informovanost rodičů		
	příměstský tábor	NPC*	SVP*
Denis	NE	NE	NE
Anna	NE	NE	ANO
Alena	NE	NE	ANO
Petr	ANO	NE	NE
Michal	NE	NE	ANO
Adam	NE	ANO	NE
Antonie	ANO	NE	NE

Zdroj: vlastní výzkum

* NPC – nízkoprahové centrum, SVP – středisko výchovné péče

Také v oblasti informovanosti dětí o sociálně patologickém chování a nevhodném chování, o rizicích internetu a s tím souvisejícím bezpečným internetem není situace ideální (viz tabulka č. 15) Z případových studiích lze zjistit, že rodiče se většinou touto problematikou zabývají pouze okrajově, zdrojem takovýchto informací se nezřídka stává škola.

Tabulka č.15

Respondent	Informovanost dětí		
	nevhodné chování	rizika internetu	bezpečný internet
Denis	ANO, částečně	NE	NE
Anna	ANO, příležitostně	ANO	ANO
Alena	ANO, částečně	NE	NE
Petr	ANO	ANO	ANO
Michal	ANO	ANO	ANO
Adam	NE	NE	NE
Antonie	ANO, příležitostně	ANO	ANO

Zdroj: vlastní výzkum

5. DISKUSE

Cílem práce bylo shromáždit teoretické poznatky o možnostech využívání volného času u dětí a současně se pokusit zmapovat vliv rodičů v dané oblasti, případně na závěr stanovit hypotézy. Dílčím cílem bylo zmapovat spokojenost rodičů s formami institucionální péče o volný čas dětí, zaměřit se na souvislosti mezi výchovným stylem rodiny a výskytem sociálně patologického chování dětí mladšího školního věku spolu se způsobem trávení volného času a případným vznikem sociálně patologického jevu.

Problematika trávení volného času dětí a mládeže je v současné době stále více aktuální. S tím, jak se stále zvyšuje frekvence sociálně patologického chování dětí, celá řada odborníků i laické veřejnosti hledá řešení této situace. Ta je často spatřována v kvalitně využívaném volném čase dětí, jakožto účinné prevenci.

Výzkumného šetření se zúčastnilo 7 dětí ve věku od 7 do 9 let, jejich průměrný věk byl 7,7 roku. (*graf č.1, str.91*) Čtyři chlapci a tři dívky navštěvují základní školu v různém prostředí. 2 děti navštěvují základní školu sídlištního typu, 4 děti jsou žáky školy, která se nachází v okrajové lokalitě velkého města a 1 respondent dochází na základní školu malého města. (*graf č.6, str. 94*) Malé město bylo pro účely diplomové práce definováno jako město do 5 000 obyvatel a velké město muselo přesahovat hranici 50 000 obyvatel.

Spolu s dětmi se výzkumu účastnilo celkem 12 dospělých osob (rodičů, primárních vychovatelů), z toho 6 mužů a 6 žen. (*graf č.2, str. 92*) Průměrný věk mužů byl 37,2 roku a průměrný věk žen byl 31,6 roku. Hofbauer udává, že na kvalitu či nekvalitu volného času dětí působí především velikost, úplnost nebo pozdější zakládání rodiny **(18)**. S tím výsledky této práce nemohou zcela souhlasit. Totiž i v neúplné rodině v případě Anny je volný čas naplňován kvalitně. Naopak v případě Denise (neúplná rodina) se volný čas dítěte nijak neorganizuje, otec se touto problematikou nezabývá. (*graf č. 3, str. 92*) Zpochybňuje tím ovšem i Hofbauerovo tvrzení o souvislosti mezi kvalitním prožíváním volného času a pozdějším zakládání rodiny. Věk Denisova otce je 52 let, zakládal tuto rodinu ve svých 44 letech. Šlo však o jeho druhou rodinu.

Podle výsledků výzkumného šetření této práce se však pro kvalitní využívání volného času dětmi jeví důležitější celková úroveň rodiny, záleží na jejich preferencích a hodnotovém žebříčku. Tím mám na mysli hlavně rodinnou atmosféru, soulad mezi rodiči ve výchovném způsobu, jde i o samotný výchovný styl. (*tabulka č.8, str. 96*) U dětí, které jsou vychovávány shodným výchovným stylem oběma rodiči, je volný čas dětí naplňován efektivně a hodnotně, nevyskytuje se u nich žádné sociálně patologické chování. Jak uvádí Matějček, rodičovská nedůslednost se tak může podepsat na vzniku frustrace životní potřeby jistoty dítěte s následkem problémů v sociální adaptaci (35). V případě Denise, Petra a Adama, kteří jsou vychováni nesourodým výchovným způsobem ze strany obou primárních vychovatelů, je již v mladším školním věku přítomen některý druh sociálně patologického chování. Ani jejich trávení volného času (mimo případ Petra) není ideální. U Denise se objevuje kouření, nevhodné chování k autoritám, u Petra agrese ke spolužákům a kamarádům, Adam má obtíže s alkoholem. U všech těchto případových studií byl však zaznamenán direktivní výchovný styl ať už oběma či pouze jedním z primárních vychovatelů. Mlezivová shodně konstatuje, že příliš přísná výchova stejně jako výchova příliš povolná (bez vedení dítěte k sebekontrolě) je zpravidla ve svých důsledcích neúspěšná. Oba extrémy zbavují dítě životní jistoty a mohou způsobovat chronickou frustraci. Následkem toho pak může být kompenzační zvýšení agresivity dítěte. Je pravděpodobné, že u dětí z rodin s demokratickým vedením se vážnější problémy s respektováním autority nevyskytují, neboť mezi rodiči a dětmi existuje v mnohých situacích možnost domluvy, proto také více své rodiče respektují (39). Šimková ve své práci upozorňuje na generový vztah otce se svým synem. Konstatuje, že syna zlostného, který má malou frustrační toleranci a slabé sebeovládání, náchylného k impulzivnímu a agresivnímu chování, vychovává především otec, který jej během formativních let málokdy pochválil. Byli spolu ve vztahu nepřátelství, odmítání a trestů, často tělesných (60). Nelze tvrdit, že je tomu tak vždy, ale pravděpodobnost vzniku sociálně patologického chování se zvyšuje. Také v případě Petra a jeho otce, který vychovává direktivním způsobem se vyskytují první výchovné obtíže, zejména agresivního charakteru.

Čechův výzkum volnočasových aktivit dětí mladšího školního věku rovněž uvádí, že hlavní bariéry, které omezují či neumožňují efektivně a kvalitně využívat volný čas lze spatřovat v rodině, která neplní dobře svou výchovnou funkci, nedokáže nabídnout hodnotné využití volného času (8). Nelze tak vynechat aspekt vzdělanosti a zaměstnanosti rodičů. (graf č. 7, str. 94, tabulka č 9, str. 97) Rodiče s nižším stupněm dosaženého maximálního vzdělání vykazují problémy s výchovným způsobem a následným nevhodným chování dětí. Jde znovu o případ Denise, Adama a Petra. U Petra je matka vyučena, ale otec má vysokoškolské vzdělání. Toto kritérium splňuje tedy tato rodina u jednoho z rodičů. Domnívám se však, že zaměstnanost u rodičů mladšího školního věku nehraje nejdůležitější úlohu, pokud jde o kvalitní využívání volného času. (graf č.5, str. 93) Podle této studie totiž i velmi zaneprázdnění rodiče (případ Anny, Antonie, Michala) zajistí její hodnotnou náplň. V případě Anny je matka samoživitelkou, je tedy velmi zaneprázdněna, protože musí všechny povinnosti týkající se domácnosti, výchovy dítěte i zaměstnání zvládat sama. Rogge uvádí, že samotné zaměstnání rodiče dětem nevýhody ani stres nepřináší, ale spíše špatná organizace pracovního dne. Je totiž třeba uvést do souladu výdělečnou činnost, domácí práce a výchovu. Samoživitelé mají natěsnaný časový rozvrh, který lze dodržet jen s velkou dávkou disciplíny, kreativity a flexibility a který v rodičích často zanechává pocit, že nejsou u svého dítěte, když ho potřebuje. Čím menší dítě, tím se vše hůře koordinuje. Rodiči tak zbývá obvykle jen málo času, kterého by si užil v klidu, o samotě. Mnohá samoživitelka se víceméně obětuje, jen aby dítě nepřišlo zkrátka. Samoživitelky v každodenním shonu v naprosté většině případů vidí výhody své situace. Mají například pocit, že hladce zvládají krizovou situaci. Ověřují si vlastní sebevědomí a užívají si stabilního vztahu k dětem. Avšak samoživitelky, které zdůrazňují jen pozitivní aspekty své situace a nechtějí vnímat problematické součásti všedního dne do pozadí, naopak dokazují, že se svou situací se ve skutečnosti nevyrovnaly (52). Naopak rodiče Adama, kdy otec je v částečném invalidním důchodu a matka v dlouhodobé pracovní neschopnosti, nenabídnou synovi vhodné volnočasové využití. Škromach nahlíží na tento problém z globálního hlediska. V posledních letech totiž jsou vztahy dětí a rodičů komplikovány, např. nedostatečným sladčováním potřeb práce a rodiny nebo nepřímo

změnami společenské atmosféry a hodnotových preferencí. Tak se důraz na individualismus a rostoucí protiklad oblasti rodiny a práce projevuje v nedostatku času pro děti, které tak zákonitě tráví více času s vrstevníky (61).

Řešením je zajisté aktivita ze strany školy. Podle mého názoru je školní družina nejdostupnější a hojně využívanou institucí volného času dětí mladšího školního věku, která má několik nesporných výhod, proto by se měla stát stěžejní, pokud jde o volný čas dětí mladšího školního věku, zejména těch na spodní hranici věkového rozdělení. Jak dokládá výzkum Žikešové, školní družinu navštěvuje 40% dětí mladšího školního věku (75). Děti zde získávají některé specifické informace, které se jinde nemusejí dovědět. Jako např. v případě Michala a Petra, kteří vypovídají, že byli o rizicích internetu a bezpečném internetu informováni právě zde. Jak sděluje Hájek, výhodou je, že prací s dětmi se zabývá profesionální pedagog, školní družina má určité stabilní zázemí, je podporována vedením školy i zřizovatele, ze zákona (§ 3 a 5 školského zákona) je povinna tvořit školní vzdělávací plán a ten zpětně hodnotit (15).

Čech mimo jiné poukazuje na finanční a sociální zázemí rodiny, které utváří kvalitu využívání volného času dětí (8). To samozřejmě může být pravdou, ale jak dokládá případ Anny, jejíž matka je samoživitelkou a její finanční situace není ani zdaleka ideální, lze dostat kvalitní náplni volného času dítěte i s velice nízkými náklady. Domnívám se, že důležitější je přístup každého rodiče k této problematice. To je spojeno s problémem informovanosti rodičů, která je u všech respondentů nedostatečná. (tabulka č. 14, str. 101)

Rovněž pokud jde o informovanost rodičů o volnočasových aktivitách, alespoň v případě dětí mladšího školního věku, je škola stěžejním zdrojem informací. Rodiče se prakticky vždy o aktivitách volného času dověděli ze školy (školní nástěnky). Méně často z různých letáků a od známých, kamarádů. Proto jsem přesvědčena, že i tímto směrem by měla být více rozvíjena aktivita školy, resp. školní družiny jakožto školského zařízení i přes to, že existují informační centra mládeže (ICM), která tuto činnost zajišťují. Rodiče je však většinou neznají.

Jestliže se zaměřím na problematiku vlivu rodičů na výběr aktivity ve volném čase, musím konstatovat, že z výsledků jednoznačně vyplývá, jak velkou měrou rodiče a

jejich zájmy ovlivňují výběr koníčků dítěte. (*tabulka č.11, str. 98*) U všech zkoumaných rodin (mimo Adamovy rodiny) jsem zaznamenala shodu zájmů. V případě Adama, který tvrdí, že žádný zájem nemá lze však také najít shodu. Ta se projevuje v pasivním způsobu trávení času, kdy Adam sleduje televizi stejně jako jeho matka. Plaňava uvádí, že podle jeho výzkumu ze společných činností dominuje dívání se na televizi (**50**). K tomuto výsledku bych ráda dodala, že společné sledování televize je sice časté, ale není vždy hlavní společnou činností, i když pokud jde o pasivní odpočinek, tak je nejsnazší alternativou. Opět záleží na celkovém životním stylu rodiny. Dále bych chtěla upozornit, že v případě mladšího školního věku ještě ve většině případů nepřevažuje pasivní sledování televize a jiných masmédií. (*tabulka č. 10, str. 98*). Děti (opět vyjma Adama) mají nějaký aktivní pohyb či zálibu. Jako ideální stav podle Buriánka nelze považovat stav, kdy dítě přetížíme množstvím nejrůznějších kroužků a nabízíme mu neustále jen ty nejhodnotnější kulturní statky. Ze sociologického hlediska se jeví jako nesmysl chtít někomu volný čas naplánovat a organizovat. Přesto má však jeho efektivní využívání obrovský význam. Čas je totiž statkem často velmi vzácným, může se stát investicí, kapitálem. Proto nelze rodičům vyčítat rodičům jejich úsilí o zhodnocení talentu dítěte. Jak dodává Buriánek, alespoň do určitého věku ne (**7**). Domnívám se však, že postupem věku se děti stále více vyhraňují, některé děti začínají trávit svůj volný čas převážně pasivně. Pokud začíná převažovat pasivní činnost, je nasnadě se zamyslet, proč tomu tak je. Podle mého názoru z několika důvodů. Například proto, že rodiče jsou v současné době velice individualisticky zaměřeni a věnují se sami sobě více než potomkům. Na druhou stranu si uvědomují, jak je těžké stanovit hranici, kolik času věnovat sobě, kolik dětem a rodině. Také dnešní konzumentská společnost rodiče nepřímo nutí k velkému pracovnímu nasazení, které bývá časově náročné. Množství volného času je tak u rodičů ve většině případů velice nízké (*graf č. 8, str.95*). Také souhlasím s Čechem, že televizní sledování v mnoha případech není nejoblíbenější činností, ale nejsnazší a nejdostupnější možností, jak trávit volný čas (**8**). Televizi vlastní dnes většina domácností a s ostatními možnostmi aktivního, ale i pasivního trávení volného času bývá spojena některá starost. Může jít o

dostupnost z hlediska časového, dopravního či finančního. (*tabulky č. 1 až 7, viz případové studie*) Někdy ovšem jde pouze o necht' s dítětem cokoliv absolvovat.

Rovněž proto si myslím, že i z tohoto úhlu pohledu je školní družina pro mnoho rodičů pohodlným řešením. Dítě do školy musí, tudíž odpadá problematika dopravní dostupnosti, která je již řešena školní docházkou. Časově velmi vyhovuje, u dětí prvních ročníků jsou děti předávány do rukou vychovatelky školní družiny ihned po skončení vyučování. Taktéž školní družina řeší problematiku dozoru takto malých dětí, které nemohou jít po skončení vyučování domů, protože rodiče jsou v zaměstnání a aby byly samy doma ještě nejsou dostatečně kompetentní. Finanční zatížení rodiny je zde opravdu minimální. V současné době škola inkasuje za žáka zhruba 100 Kč měsíčně. Čech k tomuto poznamenává, že školní družina (event. školní klub) by měla poskytovat bezplatné aktivity, které by byly přístupné dětem všech socioekonomických vrstev **(8)**. Domnívám se proto, že jiné instituce, ač jsou také poměrně dostupné (např. nízkoprahové centra pro děti a mládež), by se měly zaměřovat zejména na děti starší.

Samozřejmě, že další málo nákladnou činností ve volném čase je sledování televize, hraní počítačových her či z aktivních pobyt venku s kamarády. Tyto činnosti jsou však přinejmenším ošemetné, vyžadují omezení a rodičovský dozor. Děti, které tráví takto svůj volný čas jsou více vystaveny nevhodným podnětům, což pak může vést ke vzniku sociálně patologického chování. To také dokládají výsledky tohoto výzkumu, kde u Denise i Adama, kteří svůj volný čas tráví spíše pasivně a neorganizovaně, se vyskytla některá forma sociálně patologického chování. Nešpor v souvislosti s alkoholovou a drogovou závislostí poznamenává, že jestliže se bude dítě zabývat kvalitní zálibě mimo rodinu, bude se potkávat s vrstevníky kteří nepijí a nefetují, tím se výrazně sníží pravděpodobnost užívání drog a alkoholu **(44)**. Problematika sledování televize podle Matouška nespočívá pouze v pasivitě, ale zejména v obsahu toho, co sledují **(38)**. Cílem tohoto výzkumu nebyla přímo problematika vlivu médií, ale do velké míry se k tématu práce vztahuje. Sledování či prohlížení nevhodných televizních pořadů či internetových stránek bylo i v tomto věkovém období zaznamenáno hned v několika případech (konkrétně u Denise, Petra, Adama a Michala). Podle mého názoru jde o zvědavost, avšak ta by měla podléhat kontrole či minimálně kvalitnímu

vysvětlení z řad rodičů nebo jiných vychovatelů, dospělých lidí. Rodiče však o tom ve třech případech vůbec nevěděli. Jak říká Baudyšová, nadace Naše dítě zřídila „horkou linku“ zabývající se dětskou pornografií na internetu a za rok své činnosti předala 275 závažných podnětů policii (42). Hofbauer však ukazuje i „druhou stranu téže mince“. Totiž je nutné si uvědomit, že média a komunikace mají v současnosti důležitou úlohu (18). Na to je třeba také reagovat a začlenit dovednosti počítačové gramotnosti přiměřeně k věku do vzdělání.

Jestliže se zaměřím na chov domácích zvířat, mohu pozorovat, že pokud se v rodinách chová nějaké zvíře, děti mladšího školního věku většinou rády s péčí o ně pomáhají. Také kvantitativní výzkum bakalářské práce z roku 2006 shodně vypovídá, že o domácí zvířata se stará průměrně 89 % dětí, které domácí zvíře mají. Zajímavé je, že nejvíce respondentů pečujících o domácí zvíře je ze školy umístěné na sídlišti (75). V současné době je, myslím, důležité mít co největší spojení s přírodou, což chov domácích zvířat pomáhá uskutečňovat. Některé instituce volnočasových aktivit se na tuto problematiku převážně zaměřují, kupř. Junák, Skaut, Česká tábornická unie. Také ve školní družině je pravidelně environmentální výchově věnována velká pozornost. Franěk upozorňuje, že nedostatečný styk dětí s přirozeným přírodním světlem má řadu negativních dopadů na jejich tělesný i duševní vývoj. Podle něj je také nesporné, že děti, které jsou od nejranějšího věku uzavřené v místnostech, mají méně rozvinuté pohybové schopnosti, chybí jim praktická manuální zručnost a jsou náchylnější k různým onemocněním. Také pro duševní vývoj není vhodné prostředí televizní či počítačové obrazovky. Podněty jsou totiž umělé, často nereálné a také postrádají možnost interakce, lze je přijímat především či pouze pasivní formou (12). Matějček k tomu dodává, že vztah lidí (dětí) se zvířaty učí k odpovědnosti. Odpovědnost v tomto případě znamená postarat se o to, aby zvířatům bylo dobře s lidmi, ale rovněž naopak, lidem se zvířaty. Poukazuje tím mimo jiné na to, že zvířata by neměla být rozmazlenými mazlíčky, ale měla by s člověkem vytvářet přirozené prostředí (36). Domnívám se, že v některých případech také může dětem ukazovat, jak vychovávat. Například při výcviku psa, pokud je správně veden, může ukazovat přívětivou, ale důslednou výchovu, kladný vztah k vychovávanému zvířeti.

Pokud se zaměřím na srovnání bydliště dětí a způsobu trávení jejich volného času, mohu konstatovat, že podle výsledků této práce nelze jasně poukázat na rozdíl trávení volného času. Je to pravděpodobně dáno proměnou současného venkova, kdy i v případě Petra a Michala, kteří žijí ve vsi, lze pozorovat poměrně shodné možnosti trávení volného času jako u dětí z okraje města či ze sídliště. Sídlíšní děti jsou současně omezeny vzdáleností přírodního prostředí, avšak v současné době doprava za zájmy, ať konaná v přírodě či naopak v prostředí vybaveném technicky, není neřešitelným problémem. I když hromadná doprava směrem na venkov je v současnosti spíše omezována, roste však podíl individuální dopravy. Na příkladu Petra a Michala lze vidět, že rodiny ze stejného místa bydliště si mnohdy mohou vypomáhat. Na druhou stranu je nutné si uvědomit, že jisté rozdíly stále přetrvávají. Podle Krause et al. jsou např. kupní možnosti na venkově menší, než ve městech. Také přetrvává nízká dostupnost služeb, odlišný je v mnoha případech i způsob bydlení a styl života. Vedle městského a venkovského prostředí stojí jako zvláštní útvar prostředí sídliště. Autor ho popisuje jako specifický typ městského prostředí, jež představuje zvláštní komplex vztahů. Jsou to bydliště bez tradic a základním problémem je tu často hlavně to, že chybí dostatek travnatých ploch, hřišť, parků. To se může posléze projevit na utváření osobnosti dětí (31). Podle mého názoru již nově budovaná sídliště nemají tak unifikovanou podobu, jsou zřizována dětská hřiště a různým způsobem je dbáno o zeleň. Avšak bohužel ekonomická aktivita zhušťuje zastavěnost těchto nových sídlišť a i tam, kde bývala zeleň začínají „růst“ nové obytné domy. Tato situace je však i na venkově, kde právě nová výstavba vede k pozvolné proměně venkova. V městském prostředí mají děti velký výběr různých aktivit. A to nejen zájmových, ale také kulturních. Mají také větší možnost se setkat s negativními podněty (herny). Toto také potvrzuje výzkum Žikešové, totiž v případě výherních automatů zkušenost potvrdilo 14% dětí mladšího školního věku navštěvujících základní školu na sídlišti velkého města, u dětí z malého města do 5.000 obyvatel jen 3%. V případě zájmové činnosti v základní umělecké škole je patrná převaha dětí ze školy na sídlišti - 41% dotázaných - v kontrastu s 11% dětí z malého města (75).

S problematikou prostředí je spojeno institucionální zajištění aktivit volného času pro děti a mládež a spokojenost rodičů s nimi. (tabulka č. 12, str. 99) Vzhledem k většinovému využívání školní družiny lze hodnotit spokojenost rodičů se školní družinou. Rodiče dětí, které navštěvují školní družinu jsou s touto institucí velmi spokojeni. Pouze v případě Adama, jsou rodiče průměrně spokojeni, dle jejich názoru chybí v prostorách školní družiny vybavení, především materiální. Jinak hodnotí každý rodič konkrétní zařízení, které jeho ratolest navštěvuje. Díky tomu, že tento výzkum oslovil 7 respondentů, kteří navštěvují různé instituce či zařízení volného času, nelze mimo školní družiny spokojenost více analyzovat. Se všemi navštěvovanými institucemi byli rodiče spokojeni ve škále od částečné spokojenosti do maximálního slovního hodnocení - spokojeni velmi. Nespokojeni byli rodiče Petra a Michala v případě letního dětského tábora, který podle nich nesplňoval ani hygienická, ani personální a výchovná kritéria. Velmi pravděpodobně šlo o okrajový případ. Avšak aby mohl být učiněn závěr, musela by se tato problematika podrobně zkoumat, což nebylo cílem této práce.

Jak uvádí Čech, polovina dětí mladšího školního věku tráví volný čas organizovaně, polovina neorganizovaně. Chlapci především navštěvují sportovně zaměřené oddíly, dívky mladšího školního věku spíše inklinují k uměleckým aktivitám. Záleží však na lokalitě prostředí. Rozdílné jsou výsledky z centra města a z okrajových částí. To se odráží nejen v kvalitě, ale také v kvantitě možností, tedy v šíři nabídky (8). Čechův výzkum posuzuje volný čas dětí mladšího školního věku v různých částech Brna, tedy města nesrovnatelně většího než v případě tohoto výzkumu. Myslím však, že situace je aplikovatelná na podmínky posuzované tímto výzkumem.

Závěrem práce stanovuji hypotézy:

H1: Kvalita trávení volného času dětí mladšího školního věku je závislá především na výchovném prostředí rodiny.

H2: Výskyt sociálně patologického chování dětí mladšího školního věku přímo souvisí se způsobem výchovy v rodině.

H3: Výskyt sociálně patologického chování dětí mladšího školního věku souvisí se způsobem trávení volného času.

H4: Rodiče dětí mladšího školního věku jsou nedostatečně informováni o možnostech volnočasových aktivit pro děti a mládež.

H5: Školní družina je nejdostupnější volnočasovou aktivitou dětí mladšího školního věku.

6. ZÁVĚR

Cílem této diplomové práce bylo shromáždit teoretické poznatky o možnostech využívání volného času u dětí a zmapovat vliv rodičů na trávení volného času u dětí. Dílčím cílem bylo zmapovat spokojenost rodičů s formami institucionální péče o volný čas dětí. Dále se zaměřit na souvislosti mezi výchovným stylem rodiny a výskytem sociálně patologického chování dětí mladšího školního věku spolu se způsobem trávení volného času a případným vznikem sociálně patologického jevu.

Tyto poznatky považuji za velmi důležité, protože jen tak mohou učitelé, vychovatelé, rodiče i sociální pracovníci co nejdokválněji ovlivňovat volnočasové aktivity dětí, zejména v období mladšího školního věku a tím předcházet vzniku sociálních patologií jejichž dopady způsobují obrovské škody ve vývoji dítěte. Ať už v oblasti fyzické, psychické či sociální.

Tento výzkum se snažil o ucelený pohled na danou problematiku, přinesl i některé poznatky o výskytu sociálně patologických jevů na základních školách. Pomocí podrobného zkoumání výchovného prostředí v sedmi případových studiích byly ustanoveny některé hypotézy, týkající se dané problematiky. A to z pohledu výchovného stylu rodičů, dále pak způsobu trávení volného času rodičů, jejich celkovému životnímu stylu, kde spatřuji hlavní pilíř dané problematiky. Nelze ani opomenout vliv zevního prostředí ve smyslu nabídky volnočasových aktivit i ve smyslu vlivu lokálního prostředí na formování jedince. Byla také hodnocena spokojenost rodičů s využívanými zařízeními volného času, kde rodiče byli nevíce spokojeni s činností školní družiny. Ta se jeví jako základní v nabídce organizovaného trávení volného času dětí mladšího školního věku. Současně s tímto souvisí problematika informovanosti rodičů v oblasti možnosti využívání volného času, což považuji za jeden z důležitých předpokladů k následnému výběru vhodných volnočasových aktivit dětí.

Na závěr bych ráda zdůraznila, že významnou oblastí života dítěte mladšího školního věku je škola, také je důležitým zdrojem informací pro rodiče a děti. Proto bych navrhovala celou problematiku volnočasových aktivit implikovat do školního

prostředí tak, aby každé dítě bylo vedeno k racionálnímu využívání volného času nejen rodinou, ale v neposlední řadě školou, potažmo učiteli a vychovateli.

7. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

1. Agresivita mezi sourozenci a její důsledky. *In Psychologie dnes*. Č.7-8. Praha: Portál, 2004, roč. X, s. 5. ISSN 1212-9607.
2. APPEL, M. Nabízíme alternativu nudě. *In Moderní vyučování*. Č. 1. Praha: Portál, 2002, roč. VIII, s. 24-25. ISSN 1211-1775.
3. BÁRTLOVÁ, S. HNILICOVÁ, H. *Vybrané metody a techniky výzkumu zjišťování spokojenosti pacientů*. 1. vyd. Brno: IDVPZ, 2000. 118 s. ISBN 80-7013-311-2.
4. Bílá kniha o mládeži: sborník příspěvků a vystoupení z národní konference. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2002. 52 s. ISBN 80-86033-78-3.
5. BOLDIŠ, P. Bibliografické citace dokumentu podle ČSN ISO 690 a ČSN ISO 690-2: Část 1 - Citace : metodika a obecná pravidla. Verze 3.3. Poslední aktualizace 11.11.2004. 21 s. Dostupné z <<http://www.boldis.cz/citace1.pdf>>.
6. BOLDIŠ, P. Bibliografické citace dokumentu podle ČSN ISO 690 a ČSN ISO 690-2 : Část 2 – Modely a příklady citací u jednotlivých typů dokumentů. Verze 3.0. Poslední aktualizace 11.11. 2004. 16 s. Dostupné z <<http://boldis.cz/citace/citace2.pfd>>.
7. BURIÁNEK, J. *Sociologie*. 2. vyd. Praha: Fortuna, 2003. 128 s. ISBN 80-7168-754-5
8. ČECH, T. *Volný čas a způsob jeho trávení školáky v Brně*. [online]. Dostupné z: <<http://www.skolavpraxi.cz/wpimages/other/Cech>>. [cit. 2008 - 01 –26].
9. DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2002. 371 s. ISBN 80-246-0139-7.
10. DÖRNER, K. PLOG, U. *Bláznit je lidské*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1999. 356 s. ISBN 80-7169-628-5.
11. ERIKSON, E. *Dětství a společnost*. 1. vyd. Praha : Argo , 2002. 383 s. ISBN 80-7203-380-8. Dostupné z <<http://www.1.osu.cz/home/soban/vyps-erikson.htm>>. [cit. 2008 - 2 –20].

12. FRANĚK, M. *Děti potřebují pro hru přirozené prostředí*. Psychologie Dnes [online]. 2001, č. 4. Dostupné z: <<http://psychologie.studovna.cz/scripts/detail.asp?id=320>> [cit. 2008 - 03 -20].
13. HAUSER-SCHOENER, I. *Děti potřebují prarodiče*, 1. vyd. Praha: Portál, 1996. 104 s. ISBN80-7178-105-3
14. HAVLÍK, R. KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. 1.vyd. Praha: Portál, 2002. 184 s. ISBN 80-7178-635-7
15. HÁJEK, B. et al. *Jak vytvořit vzdělávací program pro školní družiny*. 1.vyd. Praha: Portál, 2007. 128 s. ISBN 978-80-7367-233-1
16. HEIDER, D. Význam hranic v dospívání. In *Psychologie dnes*. Č. 1. Praha: Portál, 2007. roč.XIII, str. 26 – 29. ISSN 1212 – 9607.
17. HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 232 s. ISBN 80-7178-888-0
18. HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. 1. vyd. Praha : Portál, 2004. 176 s. ISBN 80-7178-927-5.
19. HOFBAUER, B. K současnému modelu zhodnocování volného času dětí a mládeže v České republice- cesta za pedagogikou volného času. In *Pedagogická orientace*. Č. 3. 2000, s. 25-34. ISSN 1211-4669
20. HOLUB, M. et al. *Zákon o rodině: komentář a předpisy související*. 6.vyd. Praha: Právnické a ekonomické nakladatelství, 2004. 750 str. ISBN 80 – 7201 – 451 -X
21. HUČÍN, J. Všechny děti patří k sobě. In *Psychologie dnes*. Č.6. Praha: Portál, 2005, roč.XI, s. 11-15. ISSN 1212-9607.
22. CHVÁTALOVÁ, H. Co s volným časem školních dětí. In *Děti a My*. Č. 3. Praha: Portál, 2000, roč. XXX, s. 17, ISSN 0323-1879.
23. Jak vybírat zájmový kroužek. In *Děti a My*. Č.4. Praha: Portál, 2005, roč XXXV, s. 34. ISSN 0323-1879.
24. JUCOVIČOVÁ, D. ŽÁČKOVÁ, H. *Děti s odkladem školní docházky a jejich úspěšný start ve škole*. 3. vyd. Praha: D&H, 2000. 32 s.

25. JURÁČKOVÁ, I. Nízkoprahové kluby pro děti a mládež a některé možnosti jejich využití pro volnočasové aktivity. *In Komenský*. Č.1. Praha. 2002, roč. CXXVII, s.33-36. ISSN 0323-0449
26. JŮVA, V. *Základy pedagogiky pro doplňující pedagogické studium*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001. 118 s. ISBN 80-85931-95-8.
27. KALHOUST, Z. OBST, O. et al. *Školní didaktika*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. 448 s. ISBN 80-7178-253-X
28. KASTNEROVÁ, M. et al. Prevence vzniku sociálně patologických jevů. *In Prevence úrazů, otrav a násilí*. Č.2. České Budějovice: Jihočeský Inzert Expres, 2006, roč.II, s.119-125. ISSN 1801-0261
29. KOZLOVÁ, L. Některé základní problémy sociologického výzkumu. *In Kontakt*. Č.1. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, 2000, roč. II, s. 41-44. ISSN 1212-4117.
30. KOZLOVÁ, L. Výzkumné přístupy. 12 s. [online]. Dostupné z: http://www.eamos.cz/amos/kbs/externi/ksb_305/2.htm. [cit. 2008 - 3 -27].
31. KRAUS, B. POLÁČKOVÁ, V. et al. *Člověk- prostředí- výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2
32. LANGMEIER, J. KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. 3. vyd. Praha: Grada Publishing, 2000. 344 s. ISBN 80-7169-195-X.
33. MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. 1. vyd. Praha: Portál, 1994. 108 s. ISBN 80-7178-006-5
34. MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. 3. vyd. Praha: Portál, 2000. 143 s. ISBN 80-7178-494-X.
35. MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. 223 s. ISBN 80-04-25236-2
36. MATĚJČEK, Z. *Škola rodičů*. 1. vyd. Praha: Maxdorf, 2000. 285 s. ISBN 80-85912-29-5
37. MATĚJČEK, Z. *Výbor z díla*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2005. 445 str. ISBN 80-246 - 1056 - 6.

38. MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 344 s. ISBN 80-7178-771-X
39. MLEZIVOVÁ, M. *Jak pojmají autoritu děti v období dospívání: srovnání skupiny dětí s poruchami chování se skupinou dětí bezproblémových* [online]. Dostupné z: <http://userweb.pedf.cuni.cz/kpsp/archivvyzkumu/kpsp04-05/prace/monika.pdf>. [cit.2008 - 01 -07].
40. MŠMT ČR. *Volný čas a prevence u dětí a mládeže* [online]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/uploads/soubory/prevence/olnycas.pdf>. [cit. 2008 - 02 - 12].
41. Nabídka zájmových útvarů [online]. Dostupné z: <http://www.ddmcb.cz/seminare.html?id=700>.. [cit. 2008 - 2 -24].
42. Nadace řeší stovky odkazů na dětské porno. *In MF Dnes*. Č. 71. Praha: Mafra, 27.3. 2008. roč. XIX, str. A5. ISSN 1210- 1168.
43. NĚMEC, J. et al. *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času*. 1. vyd. Brno: Paido, 2002. 119 s. ISBN 80-7315-012-3.
44. NEŠPOR, K. CSÉMY, L. *Alkohol, drogy a vaše děti. Jak problémům předcházet, jak je včas rozpoznat, jak je zvládat*. 3. vyd. Praha: Sportpropag, 1995. 160 s.
45. NEUBAUEROVÁ, R. *Výchova mimo vyučování jako preventivní sociální péče*. *In Kontakt*. Č. 2. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, 1999, roč. I, s. 42-43. ISSN 1212-4117.
46. NOVOTNÝ, P. *Epidemie a delikvence*. 1. vyd. Liberec: Dialog, 2006. 64 s. ISBN 80-86761-45-2
47. O nás [online]. Dostupné z: <http://www.kanka.info/index.php?tudy=onas>.. [cit. 2008 - 2 -21].
48. PÁVKOVÁ, J. et al. *Pedagogika volného času*. 3. vyd. Praha: Portál, 2002. 231 s. ISBN 80-7178-711-6.
49. PIAGET, J. INHELDEROVÁ, B. *Psychologie dítěte*. 2. vyd. Praha: Portál, 1997. 144 s. ISBN 80-7178-146-0
50. PLAŇAVA, I. *Manželství a rodiny*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2000. 296 s. ISBN 1081-150-2000

51. PÖTHE, P. Psychoanalytická terapie opozičního dítěte. In *Psychologie dnes* .Č. 6. Praha : Portál, 2004. roč. X, s.26-29. ISSN 1212-9607.
52. ROGGE, J. *Výchova dětí krok za krokem*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. 264 s. ISBN 978-80-7367-249-2
53. ŘÍČAN, P. KREJČÍŘOVÁ, D. *Dětská klinická psychologie*. 3. vyd. Praha : Grada Publishing, 1997. 456 s. ISBN 80-7169-512-2.
54. SAK, P. Kulturní aktivity mládeže. Mládež a její výzkum. In *Tvořivá dramatika*. Č. 2. Praha:Gamma, 2001, roč. XII, s. 35-36. ISSN 1211-8001.
55. SEVERE, S. *Co dělat, aby se vaše děti správně chovaly*, 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 200 s. ISBN 80-7178-368-4
56. SMOLÍK, J. Chataři bez chaty. In *Psychologie dnes*. Č. 2. Praha : Portál, 2006, roč. XII, s. 19-21. ISSN 1212-9607.
57. STROUHALOVÁ, B. Když rodiče chodí do školy. In *Děti a My*. Č. 1. Praha : Portál, 2005, roč. XXXV, s.32-33. ISSN 0323-1879.
58. SVOBODA, M. KREJČÍŘOVÁ, D. VÁGNEROVÁ, M. *Psychodiagnostika dětí a dospělých*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 792 s. ISBN 80-7178-545-8
59. ŠANDERA, J. HABEROVÁ, V. *Sociodemografická analýza neúplných rodin s nezletilými dětmi v ČR*. Praha: Národní centrum sociálních studií, 2005[online]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/4355/analyza.pdf>>. [cit. 2008 - 02 -12].
60. ŠIMKOVÁ, M. KUBIČKOVÁ, A. Role otce v rodině jako činitele ovlivňujícího vývoj dítěte. In *Kontakt*. Č. 1. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, 2006, roč. VIII, s. 99-105. ISSN 1212-4117
61. ŠKROMACH, Z. *Národní zpráva o rodině*. Praha: MPSV, 2004. 224 s.
62. ŠTĚCH, S. Zajímají se rodiče o školní práci dětí?. In *Psychologie dnes*. Č. 2. Praha : Portál, 2005. roč. XI, s. 19-21. ISSN 1212-9607.
63. ŠVARCOVÁ, E. *Úvod do etopedie* . 1 . vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2002. 107 s. ISBN 80-7041-449-9
64. Tělesný růst dítěte [online]. Dostupné z: <<http://web.quick.cz/aalerej/teles%20rust.htm>>. [cit. 2008 - 2 -27].

65. TOŠNER, J. Pět P. *In Psychologie dnes*. Č. 5. Praha : Portál, 2002, roč.VIII, s. 14-15. ISSN 1212-9607.
66. Úmluva o právech dítěte. OSN, New York, 20.11. 1989. Sdělení FMZV Č. 104/1991 SB., o Úmluvě o právech dítěte. *Úplné znění*. Ostrava : Sagit, 2003. 128 s. ISBN 80-7208-344-9.
67. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. 1. vyd. Praha: Karolinum, Univerzita Karlova v Praze, 2005. 467 s. ISBN 80-246-0956-8
68. VANÍČKOVÁ, E. Nemůžeme vinit děti!. *In Psychologie dnes*. Č. 7-8. Praha : Portál, 2005, roč. XI, s. 16-18. ISSN 1212-9607
69. VELEMÍNSKÝ, M. *3x333 otázek pro dětského lékaře*. 1. vyd. Praha : Triton, 2002. 247 s. ISBN 80-7254-290-7.
70. VELEMÍNSKÝ, M. et al. *Vybrané kapitoly z pediatrie*. 5. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, 2005. 136 s. ISBN 80-7040-813-8.
71. Základní informace o rodinách a domácnostech v České republice získané z SLDB 2001 [online]. Dostupné z : <<http://www.czso.cz/csu/2002edicniplan.nsf/p/41n2-02>>. [cit. 2008 - 03 -07].
72. Zákon č.315/2004 Sb. o rodině [online]. Dostupné z: <<http://zakony-online.cz/?s15&q15=all>>. [cit. 2008 - 03 -16].
73. Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělání (školský zákon), v platném znění [online]. Dostupné z: <<http://msmt.cz/skolsky%20zakon.htm>>.[cit. 2008 - 2 -25].
74. ZELINKOVÁ, O. *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 208 s. ISBN 80-7178-544-X
75. ŽIKEŠOVÁ, M. *Volnočasové aktivity dětí mladšího školního věku*. Bakalářská práce: ZSF JU České Budějovice, 2006. 66 s.

8. KLÍČOVÁ SLOVA

RODINA

VÝCHOVA

DĚTI

MLADŠÍ ŠKOLNÍ VĚK

VOLNÝ ČAS

ZÁJMY

INSTITUCE VOLNÉHO ČASU

9. PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Dotazník výchovných stylů pro rodiče

Příloha č. 2: Dotazník stylů výchovy a atmosféry v rodině pro děti mladšího školního věku

Příloha č. 3: Použité návodné otázky při položeném rozhovoru s rodiči

Příloha č. 4: Použité návodné otázky při položeném rozhovoru s dětmi

Příloha č. 5: Dotazník využívaných volnočasových aktivit dětí mladšího školního věku

Příloha č. 6: Dotazník spokojenosti s možnostmi institucionální péče o volný čas dětí

Příloha č. 7: Pravidla pro děti k bezpečnějšímu užívání internetu

Příloha č. 8: Pravidla pro rodiče k bezpečnějšímu užívání internetu jejich dětmi

Příloha č.1

DOTAZNÍK VÝCHOVNÝCH STYLŮ V RODINĚ **(PRO RODIČE)**

Vážení rodiče, respondenti,
jmenuji se Michaela Žikešová a jsem studentkou 5. ročníku Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, obor: Rehabilitační psychosociální péče o postižené děti, dospělé a staré osoby.

V rámci diplomové práce provádím kvalitativní výzkum na téma „ Role rodičů při realizaci volnočasových aktivit dětí mladšího školního věku. Proto bych Vás chtěla touto cestou požádat o vyplnění dotazníku, který Vám zde předkládám. Tento dotazník je zcela anonymní, nikde nebude zveřejněno Vaše jméno.

Předem děkuji za laskavé vyplnění a za Vaši spolupráci.

Michaela Žikešová

1. Kolik je Vám let?
2. Zakroužkujte pohlaví: žena muž
3. Nejvyšší dosažené vzdělání:
 - a) základní
 - b) vyučen (OU,SOU)
 - c) SOŠ (střední odborná škola)
 - d) VOŠ (vyšší odborná škola)
 - e) VŠ (vysokoškolské)
 - f) další
4. O své dítě mám velký strach. ANO NE
5. Dítě si musí plnit své povinnosti. ANO NE
6. Dítě často kontroluji. ANO NE
7. Dítě nesmí běhat venku s kamarády. ANO NE

8. Dítě může jít spát v libovolnou dobu.	ANO	NE
9. Dítě často chválím.	ANO	NE
10. Když přijde s nějakým školním neúspěchem, je přísně trestáno.		
	ANO	NE
11. Často se spokojím s výmluvou.	ANO	NE
12. Dítě nemusí doma pomáhat.	ANO	NE
13. Dítě může jíst co chce.	ANO	NE
14. Dítě může o některých věcech spolurozhodovat.	ANO	NE
15. Dítě musí okamžitě poslechnout.	ANO	NE
16. Beru v potaz přání dítěte.	ANO	NE
17. Pokud se mýlím, dítěti to přiznám a za chybu se omluvím.		
	ANO	NE

Příloha č.2

DOTAZNÍK STYLŮ VÝCHOVY A ATMOSFÉRY V RODINĚ PRO DĚTI MLADŠÍHO ŠKOLNÍHO VĚKU

Milý žáku, žákyně,

Jmenuji se Michaela Žikešová a jsem studentkou 5. ročníku Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, obor: Rehabilitační psychosociální péče o postižené děti, dospělé a staré osoby. Ve své diplomové práci se zabývám problematikou volného času dětí mladšího školního věku. Součástí tohoto je také Tvé nejbližší okolí, včetně rodinné atmosféry.

Proto bych Tě chtěla touto cestou požádat o vyplnění dotazníku, který Ti zde předkládám. Správné odpovědi označ (vypiš nebo zakroužkuj). Také bych ráda zdůraznila, že tento dotazník je anonymní, nikde Tvé jméno nebude zveřejněno.

Předem děkuji za laskavé vyplnění

Michaela Žikešová

1. Maminka si se mnou často povídá.	ANO	NE
2. Doma nemám žádné povinnosti.	ANO	NE
3. Maminka mě často kontroluje.	ANO	NE
4. S tatínkem jsme dobří kamarádi.	ANO	NE
5. Můžu si domů chodit v kolik chci.	ANO	NE
6. Domácí úkoly si musím udělat ihned, když přijdu ze školy.	ANO	NE
7. Když mě chce tatínek potrestat, maminka mě chrání.	ANO	NE
8. Tatínek si se mnou často hraje.	ANO	NE
9. Když na mě maminka křičí, tatínek se mě zastane.	ANO	NE
10. Tatínek mě často kontroluje.	ANO	NE
11. Maminka mě často hubuje.	ANO	NE
12. Domácí úkoly si mohu dělat kdykoliv se mi zachce.	ANO	NE

13. Tatínek je moc přísný.	ANO	NE
14. Maminka mi ráda pomůže, když sám něco neumím.	ANO	NE
15. Maminka si myslí, že jsem zlobivé dítě.	ANO	NE
16. S maminkou se vždycky domluvím.	ANO	NE
17. Maminka často říká, že jiné dítě je lepší než já.	ANO	NE
18. Tatínek se mi často směje.	ANO	NE
19. Tatínek na mě často vidí něco špatného.	ANO	NE
20. Tatínek mi často dává dárky.	ANO	NE
21. Pokud nechci něco sníst, nemusím.	ANO	NE
22. Pokud něco nejím rád, maminka mi uvaří něco jiného.	ANO	NE
23. Nesmím běhat venku jako běhají ostatní děti.	ANO	NE
24. Když nechci něco dělat, domluvím se s maminkou.	ANO	NE
25. Maminka mi často říká, že jí mám dát pokoj, nechat ji v klidu.	ANO	NE
26. Když nechci něco dělat, nemusím.	ANO	NE
27. Maminka mě s sebou ráda bere na nákup, na návštěvu.	ANO	NE
28. Tatínek často říká, že nemá čas.	ANO	NE
29. Maminka mi často říká, kolik toho pro mne udělala.	ANO	NE
30. Když se mi něco nepovede, tatínek mě povzbudí.	ANO	NE
31. Tatínka musím IHNED poslechnout.	ANO	NE
32. Když se mi nechce do školy a vymluvím se, že mě něco bolí, maminka mi to uvěří.	ANO	NE
33. S tatínkem je legrace, často se spolu smějeme.	ANO	NE

34. Pokud chci jít večer pozdě spát, tatínek to vždy dovolí.	ANO	NE
35. Pokud dostanu ve škole špatnou známku či zapomenu úkol, maminka se nezlobí, ale pomůže mi to napravit.	ANO	NE
36. Tatínek se bojí, aby se mi něco nestalo nebo abych nebyl/a nemocný/á.	ANO	NE
37. Když se něco rozbije, tatínek si myslí, že jsem to rozbil/a já.	ANO	NE
38. Pokud chci jít večer pozdě spát, maminka to v žádném případě nedovolí.	ANO	NE
39. Maminka mi často něco kupuje.	ANO	NE
40. Tatínek mi dovolí, abych mu pomáhal.	ANO	NE
41. Mohu chodit spát kdy chci.	ANO	NE
42. Nemohu se rozhodnout, které oblečení si obléknu.	ANO	NE
43. Maminku musím IHNED poslechnout.	ANO	NE
44. Jsem často bit/a.	ANO	NE
45. Maminka se o mě moc bojí.	ANO	NE
46. Tatínek mi často dává peníze.	ANO	NE

Příloha č. 3

POUŽITÉ NÁVODNÉ OTÁZKY PŘI POLOŘÍZENÉM ROZHOVORU S RODIČI

1. Typ rodiny:
 - a) úplná
 - b) neúplná
 - c) doplněná
 - d) střídavá péče
2. Počet dětí v rodině:
3. Místo bydliště:
 - a) malé město
 - b) okraj velkého města
 - c) sídliště
4. Otec a matka zaměstnání jako:
5. Kolik mají volného času rodiče?
6. Kolik volného času mají jejich děti?
7. Jak řeší situace, kdy se dětem nemohou věnovat? (např. z důvodu zaměstnání a jiných povinností v době školních prázdnin)
8. Jak obvykle využíváte svůj volný čas?
9. Jak trávíte společné chvíle?
10. Plánujete společné dovolené?
11. Chodíte společně na nějaké kulturní akce?
12. Sportujete spolu s dítětem?
13. Podporujete dítě v jeho zájmech?
14. Vyskytují se u Vás v rodině některé sociálně patologické jevy?

(dětí i dospělých, např. záškoláctví, kouření a alkohol u dětí, závislosti u dospělých, kriminalita dospělých, agresivita, šikana)

15. Kdo jiný pečuje o volný čas vašich dětí? (prarodiče...)
16. Co dělá Vaše dítě ve volném čase nejraději?
17. Jak často a jak dlouho může vaše dítě sledovat televizi?
18. Smí se dívat Vaše dítě na libovolné televizní pořady?
19. Jak dlouho smí hrát denně počítačové hry ?

Příloha č. 4

POUŽITÉ NÁVODNÉ OTÁZKY PŘI POLOŘÍZENÉM ROZHOVORU S DÍTĚTEM

1. Jakou činnost děláš nejraději s rodiči ve volném čase?
2. Jakou činnost dělají rodiče nejraději ve volném čase?
3. Mají rodiče dostatek volného času?
4. Kdo ještě se Ti ve volném čase věnuje? (prarodiče...)
5. S kým si nejraději ve svém volném čase?
6. Chtěl/a bys trávit více času s rodiči?
7. Navštěvujete s rodiči nějaké kulturní akce?
8. Existují nějaké volnočasové aktivity které nemůžeš naplňovat a proč?
9. Navštěvuješ rád své „kroužky“?
10. Kdo rozhoduje o náplni Tvého volného času?
11. Co bys chtěl/ a dělat ve školní družině (či jiném zařízení, pokud někam dítě dochází) nejraději?
12. Znají rodiče Tvé kamarády?
13. Ví přesně kam chodíš?
14. Mluví s Tebou rodiče o nevhodném chování ? (kouření, šikaně, vandalismu, závislostech)
15. Smíš sledovat veškeré televizní pořady?
16. Můžeš hrát na počítači libovolné hry?
17. Máš neomezený přístup k internetu?
18. Co si prohlížíš na internetu?
19. Víš o zásadách bezpečného internetu?

Příloha č. 5

**DOTAZNÍK VYUŽÍVÁNÍ VOLNÉHO ČASU DĚTÍ MLADŠÍHO
ŠKOLNÍHO VĚKU**

Milý žáku, žákyně,

Jmenuji se Michaela Žikešová a jsem studentkou 5. ročníku Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, obor: Rehabilitační psychosociální péče o postižené děti, dospělé a staré osoby. Ve své diplomové práci se zabývám problematikou volného času dětí mladšího školního věku.

Proto bych Tě chtěla touto cestou požádat o vyplnění dotazníku, který Ti zde předkládám. Správné odpovědi označ (vypiš nebo zakroužkuj). Také bych ráda zdůraznila, že tento dotazník je anonymní, nikde Tvé jméno nebude zveřejněno.

Předem děkuji za laskavé vyplnění

Michaela Žikešová

1. Kolik je Ti let ?

.....

2. Urči pohlaví:

chlapec

dívka

3. Kolik hodin máš denně volného času ?

a) 1-3 hod.

b) 4-6 hod.

c) Více než 6 hod.

4. Trávíš svůj volný čas s rodiči?

ANO NE

5. Pokud ano, jakým způsobem (co obvykle děláte)?

.....
.....
.....

6. Pěstuješ ve svém volném čase nějaký sport?

ANO NE

Pokud ano, jaký?

.....
.....
.....

7. Navštěvuješ školní družinu?

ANO NE

8. Učíš se ve svém volném čase cizí jazyky?

ANO NE

9. Navštěvuješ nějaký zájmový kroužek?

ANO NE

Pokud ano, uveď jaký a kde:

.....
.....
.....

(např. keramický / Dům dětí a mládeže, České Budějovice)

10. Chováte doma nějaké zvíře?

ANO NE

Pokud ano, pečuješ o něj (chodíš s ním ven, vyměňuješ mu podestýlku, krmíš ho)?

ANO NE

11. Užíváš ve svém volném čase:

a) alkohol

- b) cigarety
- c) drogy

12. Sleduješ ve svém volném čase televizi?

ANO . NE

Pokud ano, kolik hodin denně?

- a) 1-3 hod.
- b) 4-6 hod.
- c) Více než 6 hod.

13. Pomáháš ve volném čase s domácími pracemi?

ANO NE

14. Hraješ počítačové hry?

ANONE

Pokud ano, kolik hodin denně?

- a) 1-3 hod.
- b) 4-6 hod.
- c) Více než 6 hod.

15. Zažíváš ve svém volném čase nudu?

ANO NE

16. Navštěvuješ základní uměleckou školu?

ANO NE

17. Co děláš nejraději když máš volno?

.....
.....

18. Čteš si ve volném čase?

ANO NE

19. Hraješ automaty ?

ANO NE

Příloha č. 6

**DOTAZNÍK SPOKOJENOSTI RODIČŮ S MOŽNOSTMI
INSTITUCIONÁLNÍ PÉČE O VOLNÝ ČAS DĚTÍ**

Vážení rodiče, respondenti,
jmenuji se Michaela Žikešová a jsem studentkou 5. ročníku Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, obor: Rehabilitační psychosociální péče o postižené děti, dospělé a staré osoby.

V rámci diplomové práce provádím kvalitativní výzkum na téma „ Role rodičů při realizaci volnočasových aktivit dětí mladšího školního věku. Proto bych Vás chtěla touto cestou požádat o vyplnění dotazníku, který Vám zde předkládám. Tento dotazník je zcela anonymní, nikde nebude zveřejněno Vaše jméno.

Předem děkuji za laskavé vyplnění a za Vaši spolupráci.

Michaela Žikešová

1. Kolik je Vám let?
2. Zakroužkujte pohlaví: žena muž
3. Nejvyšší dosažené vzdělání:
 - a) základní
 - b) vyučen (OU,SOU)
 - c) SOŠ (střední odborná škola)
 - d) VOŠ (vyšší odborná škola)
 - e) VŠ (vysokoškolské)
 - f) další
4. Navštěvuje Vaše dítě zařízení zabývající se volnočasovými aktivitami?
ano ne

5. Pokud ano, zakroužkujte prosím jaká:

a) školní družina

b) školní zájmové kroužky (pokud ano, uveďte které)

.....
.....
.....

c) sportovní organizace (pokud ano, uveďte které)

.....
.....
.....

d) Dům dětí a mládeže (pokud ano, uveďte který zájmový útvar či aktivitu)

.....
.....
.....

e) jazyková škola

f) základní umělecká škola

g) jiné

.....

6. Jak jste se dozvěděli o možnostech volnočasových aktivit pro Vaše dítě?

a) ze školy (nástěnka, výchovný poradce, učitel)

b) z letáků

c) z internetových stránek

d) od známých, kamarádů

e) jiné, uveďte prosím.....

7. Jste spokojeni s poskytovanými službami těchto zařízení? Na volné řádky uveďte konkrétní zařízení a jeho hodnocení dle škály:

- a) velmi spokojeni
- b) průměrně spokojeni
- c) částečně spokojeni
- d) nespokojeni
- e) jiné (uveďte konkrétní)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

8. Víte o možnostech příměstských táborů organizovaných Domem dětí a mládeže?

ano ne

9. Navštívilo Vaše dítě některý letní tábor?

ano ne

10. Pokud ano, byli jste spokojeni?

- a) velmi spokojeni
- b) průměrně spokojeni
- c) částečně spokojeni
- d) nespokojeni
- e) jiné.....

11. Znáte nízkoprahové zařízení pro děti a mládež?

- a) ano, toto středisko naše dítě navštěvuje
- b) ano, ale pouze z doslechu (od známých, z tisku)
- c) ne

12. Pokud ano, napište prosím, jaké služby poskytuje?

.....
.....
.....

13. Pokud jste v otázce číslo 12 zaškrtnuli možnost **a)**, uveďte, zda jste byli spokojeni s aktivitami nízkoprahového centra:

- a) velmi spokojeni
- b) průměrně spokojeni
- c) částečně spokojeni
- d) nespokojeni
- e) jiné.....

14. Slyšeli jste někdy o institucích věnujících se aktivitám volného času pro děti s poruchami chování?

ano ne

15. Pokud ano, napište prosím, které:

.....
.....

16. Víte, na jaká jiná zařízení poskytující volnočasové aktivity se můžete s Vaším dítětem obrátit?

a) ano, napište prosím:

.....
.....

b) ne

17. Myslíte si, že je ve Vašem okolí dostatek zařízení (organizací) nabízejících volnočasové aktivity pro děti a mládež?

ano ne

18. Uveďte, prosím, jaké aktivity volného času Vám ve vašem okolí chybí?

.....
.....
.....

19. Ohodnoťte, prosím, dostupnost zařízení, které využíváte či byste měli zájem využívat z hlediska dopravní dostupnosti.

název zařízení (a)dostupné, b) dostupné s obtížemi, c)naprosto nedostupné)

.....
.....
.....
.....
.....

20. Ohodnoťte, prosím, dostupnost zařízení, které využíváte či byste měli zájem využívat z hlediska časové dostupnosti.

název zařízení (a)dostupné, b) dostupné s obtížemi, c)naprosto nedostupné)

.....
.....
.....
.....
.....

21. Ohodnoťte, prosím, dostupnost zařízení, které využíváte či byste měli zájem využívat z hlediska finanční náročnosti.

název zařízení (a)dostupné, b) dostupné s obtížemi, c)naprosto nedostupné)

.....
.....
.....
.....
.....

Příloha č. 7

PRAVIDLA PRO DĚTI K BEZPEČNĚJŠÍMU UŽÍVÁNÍ INTERNETU

- 1) Nikdy nesděluj adresu svého bydliště, telefonní číslo domů nebo adresu školy, kam chodíš, jména a adresy rodičů a rodinných příslušníků i jejich telefonní čísla do práce, někomu, s kým jsi se seznámil/a prostřednictvím internetu, jestliže Ti to rodiče (nebo lidé, kteří se o Tebe starají) přímo nedovolí.
- 2) Pokud se neporadíš s rodiči, nepošleš nikomu po internetu fotografii, číslo kreditní karty nebo podrobnosti o bankovním účtu a vůbec žádné osobní údaje.
- 3) Nikdy nikomu, ani nejlepšímu příteli, neprozradíš heslo nebo přihlašovací jméno své internetové stránky nebo počítače.
- 4) Nikdy si bez svolení rodičů nedomluvej osobní schůzku s někým, s kým jsi se seznámil/a prostřednictvím internetu. Doma musí bezpodmínečně vědět, kam jdeš a proč. I když Ti rodiče (nebo lidé, kteří se o Tebe starají) dovolí se s takovým člověkem sejit, nechodíš na schůzku sám/sama a sejděte se na bezpečném veřejném místě.
- 5) Nikdy nepokračuj v chatování, když se Ti bude zdát, že se tam probírají věci, které Tě budou přivádět do rozpaků nebo Tě vyděsí. Vždy o takovém zážitku řekni rodičům (nebo lidem, kteří se o Tebe starají).
- 6) Nikdy neodpovídej na zlé, urážlivé, nevkusné nebo hrubé e-maily. Není Tvoje vina, že jsi tyto zprávy dostal/a. Když se Ti to stane, oznam to rodičům.
- 7) Nikdy neotvírej soubory přiložené k elektronickým zprávám (e-mailům), pokud přijdou od lidí nebo z míst, které neznáš. Mohou obsahovat viry nebo jiné programy, které by mohly zničit důležité informace a významně poškodit software počítače.
- 8) Vždy řekni rodičům (nebo lidem, kteří se o Tebe starají) o všech případech nepříjemných, vulgárních výrazů na internetu, totéž platí pro obrázky s vulgární tematikou.

- 9) Vždy buď sám/sama sebou a nezkoušej si hrát na někoho, kým nejsi (na staršího, na osobu jiného pohlaví apod.).
- 10) Vždy pamatuj na následující pravidlo a chovej se podle něho: jestliže některá webová stránka bude obsahovat upozornění, že je určena jen pro dospělé nebo jen pro lidi od určitého věku, musí se to respektovat a ti, kteří nevyhovují kritériím nemají takovou stránku otevírat.
- 11) Domluv se s rodiči na pravidlech používání internetu a poctivě je dodržuj. Především se domluv, kdy můžeš internet používat a jak dlouho.
- 12) Pro vždy si zapamatuj další pravidlo: když Ti někdo na internetu bude nabízet něco, co zní tak lákavě, že se to nepodobá pravdě, nevěř mu – není to pravda.
- 13) Jestliže na internetu najdeš něco, o čem jsi přesvědčen, že je to nelegální, oznam to rodičům.

zdroj: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/pravidla-pro-rodice-a-deti-k-bezpecnejsimu-uzivani-internetu>

Příloha č. 8

PRAVIDLA PRO RODIČE K BEZPEČNĚJŠÍMU UŽÍVÁNÍ INTERNETU JEJICH DĚTMI

- 1) Nechte se dítětem poučit o službách, které používá, a ujistěte se o jejich obsahu. Tím zlepšete svou znalost internetu.
- 2) Nikdy svému dítěti nedovolte setkání o samotě s někým, s kým se seznámil na internetu, bez Vaší přítomnosti. Pokud k setkání svolíte, své dítě doprovodte.
- 3) Zajímejte se o internetové kamarády svých dětí stejně jako se zajímáte o jejich kamarády ve škole.
- 4) Základem při komunikaci rodiče s dítětem je otevřenost. Při nepříjemných zkušenostech dítěte s děsivým obsahem nebo nepříjemným člověkem není řešením trestat dítě nebo mu dokonce bránit používat internet, ale poradit mu, jak se v budoucnu nepříjemným zkušenostem vyhnout. Jak se rodič při podobné situaci zachová, určuje, zda se mu dítě svěří i v budoucnu.
- 5) Na místo s nevhodným obsahem se může dítě dostat zcela náhodou. Pro tyto případy neexistuje stoprocentní ochrana a vyplatí se spíše vychovávat dítě tak, aby si podobné skutečnosti interpretovalo způsobem odpovídajícím jeho věku, protože s dítětem nemůžete trávit všechen volný čas.
- 6) Riziko vstupu na stránku s nevhodným obsahem lze snížit jednak prostřednictvím možností zabudovaných přímo do internetového prohlížeče, jednak prostřednictvím speciálních programů obsahujících nepřetržitě aktualizovaný seznam stránek pro děti nevhodných. Tyto programy bývají k dispozici zdarma.
- 7) Uvažujte o společné e-mailové schránce se svými dětmi.
- 8) Dávejte si pozor na soubory, které dítě z internetu stahuje a ukládá je na disk.
- 9) Sledujte, kolik času dítě u počítače stráví. Nepohybuje se ve světě virtuálních her častěji než na hřišti? Nepohybuje se víc na chatu a nekomunikuje s anonymními osobami (skrytými za chatovými přezdívkami) častěji než se svými kamarády

Nepozorujete u něj projevy připomínající závislost na chatování či počítačových hrách? Nedovolte, aby virtuální realita dítě příliš pohltila!

10) O radu při výchově dětí ke správnému užívání internetu můžete požádat pedagoga, psychologa či pracovníky internetových firem.

zdroj: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/pravidla-pro-rodice-a-deti-k-bezpecnejsimu-uzivani-internetu>